153/2

ספר

דברי חכמים וחידותם

קובץ על־יד, בסדר א״ב, אגודות אגדות סתומות הנמצאות בתלמוד ומדרש, ומאמרים פליאים אשר רוח מליצה חידות נוסכה בם, ומשלים הרבה ומכתמים מחכמים, תוכם רצוף מוסר השכל, הכל מפורש באר היטב על דרך שיר בחרוזים קצרים ושקולים, בלשון נקיה וקלה, עם הערות חדשות ומועילות לתורה ולתעודה.

מאת

מרדכי וויסמאן חות (מ׳ו׳ח).

(המחבר ״מראה מקום והגהות״ לירושלמי עם ״שער העין״ (ד׳ קראקאשץ), חתן בראשית וחתן תורה (ד׳ וויען), אלן־בכות (ד׳ לבוב), מגיד משנה (שם), משל ומליצה (ד׳ חוברות), חכמה ומוסר (ש״ש מהדורות), משלים הרבה (בהמגיד), פניני ים־התלמוד (בהצפירה), נודר פרץ (במחזיק הדת), כוכבי יצחק ח״ו, משפט הירושה, מילי־דבריחותא, והמו״ל לפנים ״וויענער יידישע צייטונג״ וכו׳ וכו׳).

פ״יין 1 נילדען, 2 מארק, 1 רובעל.

אותיות א—ב.

שנת תרנ״ב לפ״ק.

Sprüche der Weisen nebst Erläuterungen

von

Marcus Weissmann.

WIEN, 1892.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 153. I

111132/1.

ספר

דברי חכמים וחידותם

קובץ על־יד, בסדר א״ב, אגודות אגדות סתומות הנמצאות בתלמוד ומדרש, ומאמרים פליאים אשר רוח מליצה חידות נוסכה בם, ומשלים הרבה ומכתמים מחכמים, תוכם רצוף מוסר השכל, הכל מפורש באר היטב על דרך שיר בחרוזים קצרים ושקולים, בלשון נקיה וקלה, עם הערות חדשות ומועילות לתורה ולתעודה.

מאת

מרדכי וויסמאן חיות (מ׳ו׳ח).

(המחבר ״מראה מקום והגהות״ לירושלמי עם ״שער העין״ (ד׳ קראטאשין), חתן בראשית וחתן תורה (ד׳ וויען), אלן בכות (ד׳ לבוב), מגיד משנה (שם), משל ומליצה (ו׳ חוברות), חכמה ומוסר (שש מהדורות), משלים הרבה (בהמגיד), פניני ים התלמוד (בהצפירה), גודר פרץ (במחזיק הדת), כוכבי יצחק ח״לו, משפט הורושה, מילי דבדיחותא, והמ״ל לפנים ״וויענער יידישע צייטונג״ וכו׳ וכו׳).

חלק ראשון

אותיות א—ב.

שנת { אשר חכמים ינידו, / מליצה וגם חידות, } לפ״ק.

Sprüche der Weisen nebst Erläuterungen

von

Marcus Weissmann.

WIEN, 1892.

Verlag von M. Weissmann. — Druck von Moritz Knöpfelmacher.

ברוך שעטני מעיל! (נדרים מ"ט)

האמת ברחוב יצאה,
ערומה, פשוטה ועזרה,
בית לה לא מצאה,
ותרעד מני־קרה נורא.

ואת המשל פנָּשה,
—מהר לקראתה לרוץ—
והוא עוטה שלמה חדשה,
ולבושו ירקרק חרוץ.

ויאמר: „אנא יקרה!
מדוע אַת כה בודדת?
עדום ועריה בקרה,
גלמודה נודדת רועדת"?

ותען: „עזבוני בני,
אחרי זרקה בי שיבה,
ילענו לקמטי־פני,
על־כן לבדי אשֵבה". —

„לבי ישתומם בתוכי"!
אף הוא השיב אמרים,
„הנה וקנתי גם אנכי,
והזקנה עוד קדני תרים —

אפס כי לא השיבה,
השליכה כבודך וחנך;
אכן תשכבי למעצבה,
יען אשר ערומה הנך. —

לכן האזיני עָדי,
ותיפי מאד כבתחלה,
אפרוש עליך כְּנָפַי,
ואכסך מעטה תהלה"!

ומאז לבשה אדרת,
ולמשל היתה חברת,
האמת בלתי נעדרת,
וצבי עֶדְיָה לתפארת!

דבר אל הקוראים הנבונים ולחושבי שמי!

לפני שלשים שנה הוצאתי לאור ספרי „משל ומליצה", אותיות א"ד, ורבים שחרו פני לשוב להדפיסו מהחל עד תומו. ומאז ועד עתה שמתי עליו נוספות מאמרים וישירים הרבה שחוברו להם יחדו והמה בכתובים תיי, ומאלה כבר באו בשמי מפוזרים ומפורדים בספרי המאספים השונים למיניהם ובכה"ע: הנשר, העת, התור, היהודי, העברי, החזוה, הקול, הלבנון, ההבצלת, המגיד, הצפירה, מהז"ה, ועוד ועוד, ואם אמרתי אאסוף כלם למקום אחד ואערכה לעיניכם בפעם אחת, תרבינה ההוצאות יתר מאד; לכן הנני נותן לכם רק מקצתם מן המובחר, ממיטב המאמרים המסוגלים למליצה שירית, ויש עם לבבי להעמידם על עשרה חלקים. ואצינה נא בזה החלק הראשון, ואני שואל ומבקש מאת כל איש החפץ בו ופעל ידי יראה, להמנות במספר ההותמים ולקדם פני בכסף מלא, מעות מדימה

1 גולדען = 1 רובעל = 2 מארק. —

ואשר יהי לו ביאור אגדה, על־פי דרכי, שיחה נאה באורח שיר או פרזי בקוצר מלין, יוכל לשלוח אלי פירושיה עם כדודי נוסחיה, ואת הטוב אקבל למען שיתי דבר בשם אומרו הלא בספרתי.

וויען, שבט, תרנ"ב. קנו בכסף דברי חכמים, לפ"ק. מ"ויח

הן תָּוי וְנָוי: **M. Weissmann**

Wien, II., Herminengasse Nr. 6.

אות א.

א) אבן שבקש מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה, אמר מחנה ישראל הוי תלתא פרסי (ע׳ שבת פ״ח ותנחומא צו בהעלותך ושופטים אורין תליתאי לעם תליתאי וכו׳, ובפירש״י מו״ק כ״ה ישראל נקראו שלישית, וז״ש: עז משולשת וגו׳, ראה מדרש משלי פכ״ב פסיקתא פ׳ בחדש השלישי ותנחומא הקדום יתרו ח׳) איזיל ואיעקר טורא ואשדי עלייהו וכו׳, אייתי קב״ה עליה קמצי ונקבוה ונחית אצואריה וכו׳, היינו דכתיב שיני רשעים שברת כו׳. משה כמה הוה עשר אמין (ע׳ שבת צ״ב ונדרים ל״ח) שקל נרגא בר י׳ אמין שוור (קפץ למעלה, ראה תיב״ע במדבר כ״א ל״ה) י׳ אמין ומחייה בקרסוליה וקטליה (ברכות נ״ד, ע״ש ובמוסר מלכים מאמר בית הלוי ובס׳ „בית האוסף״ מאמר: עוקר הרים).

פִּנַּת יִקְרַת עֲדַת יְשֻׁרוּן אֶבֶן הָרֹאשָׁה!
מַחֲנֶה הָעִבְרִים קָדוֹשׁ וְלָהּ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה:
מִשְׁפַּט אֱמֶת, אַהֲבַת־חֶסֶד וַעֲבוֹדַת־צְדָקָה;
אַבִּירֵי בָשָׁן יְסוֹבְבוּהָ רֹאשׁ יָרִימוּ,
הַר־הַקֹּדֶשׁ לַעֲקוֹר מִשֹּׁרֶשׁ יַעֲרִימוּ,
וּבְיָד חֲזָקָה יַדּוּ בָּהּ אַבְנֵי־מוּעָקָה.

הוֹחִילִי תוֹלַעַת יַעֲקֹב וְאַל תָּחִילִי!
כִּי אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם לִרְאוֹת מַשְׁפִּילִי,
יְבַקֵּשׁ אֶת הַנִּרְדָּף וִידַכֵּא עֹשֶׁק רָשׁ —
בּוֹ תְגַבְּרִי חֲיָלִים הוּא צוּרֵךְ וּמִשְׂגַּבֵּךְ,
יְשַׁבֵּר מַלְתְּעוֹת רְשָׁעִים הַחוֹרְשִׁים עַל גַּבֵּךְ,
תּוֹלַעֲתָם לֹא תָמוּת וּכְבֶגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ.

תּוֹרָה שָׂם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים,
מְקוֹר מַחֲצַבְתָּהּ חֻקִּים צַדִּיקִים וִישָׁרִים,
וְעֶשֶׂר מַעֲלוֹת יִנָּשְׂאוּ הַנּוֹסְעִים לְדִגְלֵיהֶם;
כְּמוֹ פּוֹלֵחַ וּבוֹקֵעַ עֵצִים בְּקַרְדֻמוֹת,
יְפַזְּרוּ עַצְמוֹת צָרֵימוֹ בְּרָב־עֹז וְתַעֲצֻמוֹת,
יָקוּמוּ וְיִתְעוֹדְדוּ — וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֵיהֶם!

ב) אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה שראה אותה מיד נתרפא וכשנפטר תלאה הקב״ה בגלגל חמה (ב״ב ט״ז, ע״ש בע״י בשם הרשב״א, בינה לעתים די״א ועקדת יצחק שער ד׳ ומבקש ה׳ פ׳ שלח

ושאר מקומות הבאתי דבריהם ביתר ביאור בס' "שרה בוכים" ח"א, וע"ע מה שכתבתי בהמגיד שנה ג' גליון 1 ושנה ד' גי' 3, 26, במאמרם (ב"מ פ"ז) עד אברהם לא היה זקנה וכו').

אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם כָּל אִמְרָתוֹ צְרוּפָה,
רוֹמָמוּת אֵל בְּגִרוֹנוֹ כְּמוֹ חֲלָאִים וַעֲדֵי־כָתָם;
כּוֹשֶׁל הֵקִימוּ מִלֵּיו לְמְשׁוּבָה שָׁם תְּרוּפָה.
הֵבִין פְּתָאִים, וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵחַטַּאת כָּקֶם —

וּבְמוֹתוֹ — וְאִישׁ אַיִן בָּאָרֶץ לְהַשְׂכִּיל וּלְהוֹרוֹת,
לִדְרוֹשׁ אֶת ה', וּלְבִלְתִּי לָכֶת בְּדַרְכֵי־תֹהוּ;
אָבֵן כָּל הָרוֹאֶה בַּשַּׁחַק תְּקוּפַת הַמְּאוֹרוֹת,
יַבִּיר וְיוֹקִיר פְּעֻלַּת שַׁדַּי אֵין צוּר כָּמֹהוּ![1])

ג) אבוב היה במקדש חלק ודק של קנה ומימות משה היה, וציפוהו זהב ולא היה קולו ערב וכו', צלצול היה וכו' ושלחו חכמים ותקנוהו וכו' נשלו תיקונו והיה קולו ערב כמו שהיה. מכתשת היתה וכו' והיתה מפטמת את הבשמים וכו', שלוח היה מקלח מים והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו ונתמעטו וכו' (ערכין י', וראה שירי "חדש אסור מהת"ת" בקו' מחז"ה תרמ"ז 8).

חָלִילָה לָנוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְרֵי אֱמוּנִים,
מֵעֲשׂוֹת בַּתּוֹרָה, נְבִיאִים וּכְתוּבִים תִּקּוּנִים,
אַךְ נַחֲזִיק בְּמָסֹרֶת, טוּב טַעַם וָדַעַת מְלֵאָה;
וְכָל הַמַּחֲלִיף וּמְשַׁנֶּה, מוֹסִיף אוֹ גוֹרֵעַ,
כָּבָל הוּא, בַּעַל מַשְׁחִית מְקַלְקֵל וּפוֹשֵׁעַ,
וְהַמְּיֻפֶּה הַלָּשׁוֹן כְּטוֹב בְּעֵינָיו, אֵין בּוֹ דֵּעָה!

---

[1]) ע' שו"ת הרמב"ם ז"ל בפאר הדור סנ"ג מה ששאלתם מה תיעלת יש בתקופות ומזלות כבר אמר ר"מ בברייתא הסתבלו במעשיו שמתוך כך אתה מכיר את הבורא, וכ"ה ביסוד מורא להראב"ע שער א'. ובלקוטי אורות ס' ג' חשב למ"ע להיות בקי בתקופות ומילדות ולהסתכל בהכטה שכלית בחכמת מהלך גלגל חמה ירח וכוכבים אשר בונעי ידי יוצר כל אלהים צבאות, כמ"ש שבת ע"ה ושו"ט כ"ז ע"ש, וז"ש דברים ד' ראה למדתי אתכם חקים וגו' כי היא חכמתכם וגו' בהרשתם שזהו חשוב תקופות חקות שמש וירח והליכות הגלגלים וזו חכמת תכונת השמים. וראה בס' סדר משנה פ"נ מה' יסוה"ת הא' ומאמר אסתר די"ד ושו"ת חות יאיר ר"ט הר"א מורחי ה', תשב"ץ ח"א ק"ד ונאוה קדש פ"א ח"ד והרד"ך בי"ג חלון א' וי"פ ב"ר פ"ע ס"ד, והארכתי בכ"ז בס' "נר מצוה" (כ"י) סי' ד', תי"ח ותי"ט, ובגודר פרץ מ"א (נדפס במחז"ה) ומגיד משנה שלי (ד' לבוב) במאמרי "פשר דבר בלמודי הטבע", ע"ש היטב.

גַּם הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה שְׁלֵמָה הִיא וּתְמִימָה,
עֲמוּקָה, מְתוּקָה וְנָעִימָה חִיצוֹנָה וּפְנִימָה,
וְלָהּ רֵיחַ בְּקִטּוֹרֶת רוֹקַח סַמִּים וּלְבוֹנָה;
וְאִם נִרְחַק חֹק וְאַחֲרֵי זָרִים לֶכֶת נוֹאִיל,
גִּדְרֹשׁ וְנַחְקֹר סְפָרִים חִיצוֹנִים לְלַמֵּד לְהוֹעִיל,
תָּפוּג תּוֹרָה, בַּל תִּתֵּן קְטוֹרָה כְּבָרִאשׁוֹנָה!

זֹאת הַתּוֹרָה מְקוֹר הַבְּרָכָה מִיָּמָיו נֶאֱמָנִים,
אֶת הַצְּמָאִים לִדְבַר־יְהֹוָה תַּשְׁקֶה נַחֲלֵי עֲדָנִים,
וְהַשְׁתָּיָה כַּדָּת עַד בְּלִי דַי, מְנַת־כֻּלָּם רְוָיָה;
וַאֲשֶׁר סָבְאוּ מָהוּל בְּמֵי־בְאֵרוֹת אֲחֵרוֹת —
לֹא יִמְצָא פֶּלֶג אֱלֹהִים גַּם כִּי יְחַפֵּשׂ בְּגֵרוֹת,
יַם־הַתַּלְמוּד יָנוּם, יֶחְסַר הַמָּזֶג כְּלֹא־הָיָה!

ד) אגרא דבי טמיא שתיקותא (ברכות ו׳ ושאלתות א׳, וע׳ שבת קכ״ב ב״ב קט״ז ואהלות פ״ז ורש״י סנהדרין קי״ג ושו״ת גאונים קדמונים סי׳ ע״ד).

אל תבכו למת ואל תרבו ילל ונהי,
הרגעו ודומו, שכרכם הרבה יהי.[2])

ה) אגרא דחספדא דלוי (שם, וע׳ בחיי ויחי, והארכתי בס׳ „שדה בוכים״ ח״א וב׳).

העושה מספד על מות איש תם, ימרר בבכי נדול ויישא קול רם;
נם מעשיו ישבח יפאר וירומם, בעבור ישמע העם וישתומם,
כי יישניא פעלו בתוך קהל ועדה, יכירו מעבדיו בינו חין-ערך האבדה,
ממנו ילמדו ויאחזו דרכו אף המה, ובזפותו את הרבים משכרתו שלמה.—

ו) אגרא דכלא דוחקא (שם, וע׳ עירובין נ״ג, ואילי זה שאמרו חגיגה נ׳ טף למה באין, כדי ליתן שכר למביאיהן, זו הדחק, והיה זה שברם. וע׳ ירו׳ יבמות פ״א הלכה ו׳ ועקדת יצחק שער ק״ב).

בזאת ינתן כבוד לתורה ולתעודה, עת הדורש יבין שמועה לבני יהודה:
אם הבאים ידחקון איש את אחיהו, לקחת לקח טוב ולהקשיב דברי-סיהו.

---

[2]) במק״א כתבתי כי זה ענין אמרם (זבחים קט״ו ות״כ שמיני) וידום אהרן מלמר שקבל שכר על שתיקתו. לבל נטעה להגיד כי ע״כ החריש במות בניו מבלתי יכולת לספוד לצרה ולדבר דבר מרוב מכאוב, באיש נדהם אבדו עשתונותיו זומיתיו נתקו, סנר עליו דל שפתיו ויסברו מעיינות מקורי עפעפיו; אבן נודע מאשר ספרה התורה ואת הדומיה לתהלה ותחשב לו לצדקה, כי בכוונה שם מחסום לפיו ויתאפק מבכי ואנקה, נם את הרעה קבל בשמחה ונשא אהרן יסורין באהבה, לבן קבל שבר אנרא דבי טמיא, ושתיקה כהודיה דמיא. זאת מבלינתי עלי ינן כי אלהים שופט צדיק דין אמת את אשר יאהב יוכיח, כאב את בנו ייסרנו יה וארוכתו מהרה יצמיח. —

ז) אנרא דתעניתא צדקתא (שם ותענית כ"ב).

פרי הצום והצעקה, עשות חסד וצדקה!
לא טוב ענות אדם נפשו הרעבה,
אם לא ישביע טוב כל נפש נענה;
אף גם תפלתו לפני ה' תועבה,
אם שועת עניים אזניו בל תשמענה.

ח) אדיהך על צוארי דברך (קידושין ל' יבמות ס"ג, וע' פסחים ק"ג ותניא דבי אליהו רבה ט"ו.)

תן לבנך אשה טובה ומשכלת,
בהיות לאל יהך וזרועך מושלת,
וכי הוא מקשיב לקולך נפשך יודעת;
כי אחרי בואו בימים, מי יודע,
אם לעת כזאת לך עודנו שומע,
ולא יקח אשה מבישה ומרשעת? [3])

---

[3]) במק"א כתבתי בזה „מכתם" —מדה כנגד מדה— הלא כה דברי:

בעיר ק ט נ ה יש נושא אשה בעודנו קטן,
לראות פרי בטן ולירות חץ בעיני השטן —
כי שמה אך מעטים צרכי הורים ובנים,
והמחותנים נותנים להזוג מזונות מספר שנים;
ואולם בערים הגדולות אשר ארוכה מדתן,
שם בחור בילדותו דך וצעיר לא יהי לחתן!
לבקש אהבה אינם מתנהגים במדת חסידות —
וישיבת כרכים קשה ודואגים על העתידות.

וז"ל בהערה: עד"א קידושין ל' אי הוי נסיבנא בארביסר וכו', (וע' סוטה מ"א סנהדרין ס' וקהלת רבה פסוק עת ללדת), לעמת זה אמרו בזוהר חדש בראשית וכלשונו ברמב"ם ה' דעות פ"ה: הטפשין מתחילין לישא אשה ואח"כ וכו' (ע"ש היטב) וכ"כ הראב"ע יתרו: אנשי השכל יקנו בית ואח"כ אשה וכו' הבחורים חומדים אשה תחלה וכו'; אבל אשמים הנותנים טעם למנוע לבוא ברחמים בעול אשה וילדים משום „ראה חיים" בצוארו ויעסוק בתורה? ומה ישיבו על השאלה, בב"ד של מעלה (שבת ל"א) עסקת בפ"י צפ"ית לישועה? הלא ה' יוצר האדם תקף ובעל יכולת, דיהיב חיי יהיב מזוני ומכולת לנלגולת, גם מעוף יחכמנו וגלמוד קו"ו מתרגולת, שיולדת בכל יום ואומרת שירה: נותן לחם לכל בשר כל"ח (פרק שירה ד') — וז"ש (ברכות) מי שאינו משמח חתן וכלה עובר בה' קולות, שנאמר: קול ששון וגו' קול אומר הודו לה' כי טוב וגו', כי ע"כ לא יגיל וישמח ביום החתונה כי רע בעיניו על ההוצאה בהכנסת כלה ובלבו מורך, ויחוש עתידות מדאגה מדבר מאין יבא לחמי לפי הטף בכל הצורך? והנה הוא אינו שומע לקול האמונה והבטחון אומר קרא: הודו לה' כי לעולם חסדו! (וזה שתרגום יב"ע פ' כי יקח אשה וגו' לא תחבול רחיים: לא תהוון מאסרין חתנין וכלתין מאן דעביד אילין כפר בחיי עלמא). מוטב שיהיה שוטה ואל יהי רשע שוכח אלקים בורא נפשות

ט) אדחלא אכרעך זבינך זבין (פסחים שם ושבת קנ"א).
מה טוב לסוחר כי ימהר למכור מערבו,
בעוד האבק על רגליו מדרכו כי יבא;
ולא יאמר: „אוחילה ימים או עשור",
פן ירד מחירו ואוזל לו הלוך וחסור.

* * *

הן האדם בעודנו חי ויש אתו,
יקה טוב וימצא לפעלתו שכר;
כי לא ידע מתי יגיע עתו,
ונעלם ממנו מה ילד יום מחר. —

י) אדלא אבידנא בחישנא (שבת קנ"ב).
הזקן ילך שחוח, בעיניו יביט למטה,
„לא אבדתי, ומה אחפש"? ישתומם לבבו;
יאמר: אבקש ימי נעורי הטובים מעתה,
אולם חלפו ואינמו, לא יוסיפו לבא! —

יא) אוי לי מיצרי ומיוצרי (ברכות ס"א ורות רבה פ' ועבד חפשי).
אלהים הרכיב אנוש מבשר ורוח, וקרב בקרב לבו ולא ינוח:
נפשו תכסוף עשות צדקה ויושר, וגוו ירדוף אחרי כבוד ועשר;
פעם ביצרו הרע יניח מדון, ופעם את עושהו יריב בזדון —
אך המות יקרא דרור לגבר, וישכב בשלום בשובו אלי קבר.

יב) אוי לבריות שרואות ואינן יודעות מה, שעומדים ולא יודעים על מה (חגיגה י"ב, וע' זוה"ק תולדות ויתרו והקדמת רמב"ן ז"ל לתורה ורמב"ם בהקדמה לזרעים ופתיחה למו"ק וכזוהר מ"ב ומ"ה ומנחת קנאות לאבא מרי הירחי פ"ז ופי"ז וס' הברית ח"א מי"ז ובהקדמה הארוכה ערוכה לארוכה ומרפא בס' „רפואת העם", וס' הנהגת אדם ח"ג פי"ב, והארכתי הרבה בזה במק"א).
אלהים שלח בני האדם עלי אדמה,
למען הבט אל מפעלות-ה' שמה,
ולחזות מעשהו אשר ידיו כוננו;
והוי בוערים בעם שהמה כבהמה,
הרומסת בלי-דעת בנאות שדמה,
עין להם נם לב, ולא יתבוננו!
לא ילמדו חכמת הטבע הנעימה,
יראו, יעמדו, ואין בם רגש פנימה.

והסרונן האומר לדבק טוב, אליו נקוה ונוחיל, וחית ידנו יתן ויט אלינו אוכיל. וכדרשת ר"ג (שבת ל') עתידה אשה שתלד בכל יום וכו' עתידין אילנות שיוציאו פירות בכל יום וכו', כי לא תקצר יד ה' מהושיע, וכברכת פרי בטן כן ירבה פרי אדמה והולידה והצמיחה.

יג) אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו (ע' ב"מ מ"ב).

את אשתך כערכה תכבד, ועל רכושך תחוס עינה;
אכן כל הונך תאבד, אם מריבה בינך ובינה. —

יד) אווז אומר: שירו לו זמרו לו (פרק שירה ג', וע' סוטה כ"ט בטל זמרא קם ק' אווזי בזווא).

באכלך בשר שמן ונפשך תשביע,
אל תתהולל בנגינות שותי חמר;
ברך ה' רועך הודות לו תביע,
להגיד חסד אל בהלל, שיר וזמר.

טו) אי אפשר לביהמ"ד בלא חידוש (חגיגה ג', וע' עירובין נ"ד ובמדבר רבה פ"ד).

מאז ועד עתה עוברי ימים באניות,
ימצאו איים רבים לא שערום קדמונים,
וכל אשר יוסיפו לתור בארצות נכריות,
ינלו חדשות שפוני מסתרים מטמונים;
כן הגבונים בים המדע יחפורו,
יחשפו תושיה במשוט שכלם בכל דור,
והבאים אחרימו עוד יחפשו יחקורו,
יחכמו יותר ותעלומה יוציאו אור. [4])

---

[4]) במכתבי לידידי ותלמידי הרנ"ק ז"ל כתבתי עוד מזה במ"ש חז"ל: כי הים הם למוציאיהם, למוציאיהם בפה ולממציא אותם לאחרים. עדה"כ: לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח, כי הלשון הוא שליח הלב והכח השכלי ישכיל את פי חכם והורהו מה שידבר; אמנם אחרי אשר העולה על רוח מכינתו על שפתיו יגיע והגה מפיו יצא — או יוסיף לקח יותר מאשר רחש לבו, כי בהתאמצות עיונו יתרחב הציור בלבבו בהתעורר זכרונו ויהי מקורו ברוך בנחל נובע בתורו בחדרי מחשבותיו אחרי כחות הנפש המשכלת הנסתרות בפנימיותיה בתכלית הדקות ערוכות בכל ושמורות מני נזהו מכמן (ע' היטב בעקרים מ"ד פ"י ובציון תר"ב ודבר חכמה מאמר א' ותוקף התלמוד דריש שני). וכ"כ: מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה. כי כהעלות מים מעומק תהום אל עמוד חלול ונבוב, הנצב בתוכו ובו מוט ארוך מגיע ער למטה, והיה כאשר יגיע איש במוט ההוא הנה והנה יזל מדליו, כאשר יניח ידו ולא נודע כי באו שם מים; כן בקרב כל איש נטוע זרע הכשרון לכל מדע, ועצה ותבונה בו טמונה כמעין חתום ונעול, אך האיש הנותן תושיה לרבים הוא יעמול לדלות מי הדעת להפיצם החוצה, ובמעלה פנינים הצפונים בקרקע ים, יעשה בחכמה להוציא כח השכל לפעולות אדם, ומריה גם הוא יורה כת"י מאן דמאליף אף הוא יליף, יפרנם מתורתו לאחרים כדי שתרבה חכמתו לו (תד"א פכ"ז, וע' מכות ז' הרבה למדתי מרבותי וכו' ומתלמידי יותר מכלם, וע"ע מ"ר אחרי פכ"ב ואתחנן פ"ב וקהלת רבה ה' ובינה לעתים דרוש מ"א וספרי „משל ומליצה" ס' 132).

טז) א״א לעולם בלא זכרים ונקבות, אשרי מי שבניו זכרים וכו׳ (קידושין פ״ב וע׳ סנהדרין ק׳ נדה ל״א ב״ר פכ״ו ש״ר פ״ז ואלי׳ זוטא פט״ז. ובפסיקתא זוטרתא חיי כ״ד: וה׳ ברך את אברהם ב כ ל, רנ״א שלא נתן לו נקבה, אולי דרש גי׳: בכל-בן).

אשר לו בנים, מאֻשר להצהיל פנים;
ואף בבת אחת — לאביה אין נחת!
עודה קטנה וצעירה, יפתה לבבה יירא;
בנעוריה נפשו כואבת, פן זנונים אוהבת;
גדלה, ישא אימה: תֵּעָגֵן ותשב שוממה;
אורשה, רוחו נשברה: תהי משכלה ועקרה,
או תשטה במעלה, ויגרש אותה בעלה;
וידאג בבואה בימים: תעשה כשפים וקסמים!

יז) אי את גבור הא דובא קמך קום קפחניה (ב״ר פל״ז, וע״ש פפ״ז וב״ק כ״ב וב״מ כ״ג וברכות ד׳ ותוס׳ שם ג׳ ד״ה ואתא וקידושין ל׳ ודברים רבה פ״ב).

איך תאמר: „גבור אנכי, אמיץ לבי וגדול כחי״
הלא הדוב לפניך עתה, המיתו אם בן-חיל אתה!

אל תבטיח לשקר באין לאֵל ידיך
פן תִוָקש כי יֻנסה דבר עָדיך.

יח) אי בר אורין יאי, בר אבהן ובר אורין יאי ויאי (ע׳ ב״מ פ״ד, ומפרשים הפ׳: ולקחת אשה לבני ליצחק, כפול, שיש לו זכות אבות ויחוס עצמו). בר אבהן ולאו בר אורין אישא תיכליה (מנחות נ״ג, וע׳ סנהדרין נ״ב ק״ו ורבה פנחס פכ״א ותנחומא שם וילמדנו הקדום ויקהל ג׳, תחכמוני מ״ד ושל״ה ס״פ בחקותי).

אשרי הגבר ירא-שדי מפליא תושיה, אף אם הוא ואבותיו ממשפחה בזויה;
ומה טוב היות האדם מגדולי היחס, וגם הוא חכם שומע מוסר ותוכחת;
והאיש אשר יוצא מגזע יקר ונעים, והוא בל למד צדק ומעלליו רעים —
כי שם מולידיו יחלל חטאתו גדולה, אשו לא תכבה וירד באשמיו שאולה.

ובאחת רבים עתה יבערו ויכסלו —
ביום שידֻבר אשר בנותיהם לאיש יתֵנו;
„מי משפחת אֻביו בישראל״? ישאָלו,
ומה הוא לבדו? — זאת לדעת ימאֵנו!
באין מבין כי החכמה תעֹז לבן-שפלים,
יותר מן היחש לפתי ורע מפעלים.—

יט) אי דלית דלינא וכו׳ (ב״ק צ״ב, וע׳ רבה נשא פט״ו סוטה ל״ז ותנחומא הקדום שלח ט״ו).

אל תמנע אשר בכחך לשאת טרחך, ויהי רעך עוזר לך בכל צרכך;
ועל ישע ימינו לבדו אל תִשָעֵן, כי אז להיות תומך בידך ימאן. —

כ) אידלי יומא אידלי קצירי (ב"ב ט"ז, ע"ד אמרם ברכות: חירני דיומא מסייא, וע' תענית י"ח וכתובות ק"ו — ואולי זה שאמרו ב"ר פס"ה חקר' חידש חולה, ול"ק הלא אמרו ב"מ פ"ו עד אלישע לא היה חולה שנרפא? כי זה היה החידוש בחוק' שנתן לו ישע' את בחלותו להטות צל השמש עשר מעלות אחורנית, וגם כי רפה היום לערוב שב לאיתנו ורפא לו, והוא פלא!)

מתוק האור בהלו מראשותיו של חולה,
מנונה נגדו יגהה מזור ומרפא עולה.
בזרוה שמש צדקה והשכלה, ותופע נהרה במשאון ותעופה,
לצרה ומועקה תעל תעלה, ולרוח כהה תיטיב נהה ותרופה.

כא) אי לאו דלאי לך חספא מי משבחת מרגניתא תותיה (יבמות צ"ב וירושלמי מעשרות פ"ד, וע' עירובין נ"ג ב"ר פכ"ו ויר"ר פ"ד ותא"ר פט"ו).

כיתרון ההופר ראשונה באר בשממה וציה,
מן השואב משמה ומשקה צמא מים;
יתרון להכמי דורות קדמונים להורות תושיה,
מאלה הבאים אחריהם ברוחם פי-שנים!
לולא הרשו מלפנים לירוץ השכל ודעה,
ראשית למודים הניפו וירו אבן למוסדות —
מי יודע אם קצרנו כיום שערים מאה,
והיה בתבואות תנובות תבונות עשר ידות?
אך בשכבר פתחו השערים הסנורים בעדנו,
הנקל לנו לכת הלאה ולהרחיב צעדנו;
ובאשר הם הרימו מאשפות הרשי אדמה,
נחנו מצאנו ראינו פנינים טמונים שמה.

כב) אידון מתקרי חכים הרואה את הנולד, עשיר השמח בחלקו, גבור הכובש את יצרו (תמיד ל"ב אבות פ"ד ואדר"נ פכ"ג).

מה בצע לאיש תבונות בחכמתו בו תנוח?
יוסיף דעת יוסיף כעס, מגור ורעות רוח!
רכוש גדול מה יועיל לעשיר דרכו מצליח?
ירבה הונו ירבה יגונו ונפשו עליו תשוח!
דבר-גבורות למי שתקוף על אויביו יצריח?
סמוך לבו ברוב חיל — קברו תחתיו פתוח!
כי בזאת יתהלל המתהלל ובאלה בטוח:
מוליד זרע אמת ובתורת ה' וחקיו ישיח,
ידוע והשכל את מצותיו וביראת שדי הריח;
אף שמה בגורלו למרכה כספו לא ישניח,
נאל עני יביט ומזעקתו אזניו בל יקשיח;
נלחם בעוז עם יצרו הצר עד שיפוח,
נבו כח ואמיץ לבצעו מדלה שאתו להדיח. [5])

---

[5]) השיר הזה, ושמי בקרבו, יסודתו גם בפי' הכתובים (ירמי' ט') אל יתהלל החכם בחכמתו הגבור בגבורתו עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע וכו', הן רבים משכילי עם וסופריו החכמים בעיניהם

האומרים שידיעה החכמה ועיון השכלי לבד הוא העיקר ובו יבאו לשלימות האנושי, ולא יכינו אמרם (ב"ק י"ז) קיים אמרינן למר לא אמרינן (ברכות י"ז) תכלית חכמה תשובה ומע"ט, היא רק הכנה למעשה באשר אמרו (אבות פ"ב וע' שבת ס"ג) לא ע"ה חסיד, וגבר דחיל חטאין ולאו בר אורין, שומר מצוה לא ידע הדברים על בורין, זה דבר רע אשר לא כדת של תורה; אבל הלומד ואינו מקיים שונה הלכות ומתערב עם שונים (ע' סוטה כ"ב) — והוא רשע גמור דנמיר וסביר, גרוע ממי שלא למד (אדר"נ פל"ו) והתבונה תחי בעוכריו כי מוטב שיהיה שוגג ולא מזיד, ובעשותו עול עבר ושנה ולמד וידע כי פעל און, הרגל עבירה נותן לו בחא דהיתרא (יומא פ"ו) וישנה וישלש עוד ולא יבוש. וי"ש (מדרש קהלת א') ברב חכמה רב כעס א"ר לפי שת"ח אין צריך התראה, עשו חמור ומוטב לו שלא נברא (ש"ר פ"מ וי"ר פל"ה תנחומא עקב ותבא, וע' תוס' סוטה כ"ט ושו"ת מהרי"ט ח"ב ס' ק' ותשב"ץ ח"א ס' קמ"ו) — ועל השאלה: עסקת בתורה? מוסיפין לשאול: נשאת ונתת באמונה? (שבת ל"א) שתים זו בדבור אחד נאמרו כנגד זכור ושמור, שלא הכירה עיקר אלא השמירה, שהיה המשא ומתן בהלכה לש"ש ולא לקנטר או לקצין בנטיעות (ע' תענית ח' נזיר מ"ט ותוס' פסחים נ') ואולי וי"ש (ע"ז ב') אם אין אתם מקבלים התורה שם תהיה קבורתכם ומכאן מודעה רבה לאורייתא — זו מודעה ואזהרה גמורה לדעת איך להתנהג בעסק התורה בשורה וכהוגן, זאת אומרת: שמעו נא המורים! אם אינכם מקבלים עליכם לקיים כל הכתוב בה הלא חמת רוחכם שותה, והיא תתהפך במעיכם לסמא דמותא, באמרם: כל העוסק שלא לשמה, ולא זכה ארחו, נעשית לו סם מות (תענית ז' שבת פ"ח ויומא ע"ב, ע"ש) — הלא זה דבר הכתוב (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, תחלת חכמה ותכליתה היא יראת שמים כי בלעדה למה לו לאיש קנות בינה? השכל הוא טוב רק לעושי המצות כראי (כנוי "עושיהם" שב להאמור בתחלה: נאמנים כל פקודיו, ע' ברוח חן ואור עולם קטן פ"ג) לפי שהידיעה מביאה לפעולה; לא כן החכם להרע שאין יראת-ה' בלבו נוגעת, הלא חכמתו כסלתו שכלו לו למכשול עון ויגורש מגן-עדן באכלו מעץ הדעת, דלית ליה דרתא ותרעא עבידי (שבת ל"א ע"ש ותנחומא צו) מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ולא רשע מתהלך באשמיו, בדבר ה' מאס ואינו משביל דורש אלהים ומה יתהלל? — מי הוא זה גבר חכם? הוא הרואה את הנולד לו על ברכי התשיעה (ע' מו"נ פ"ו לראשון ומאמרי "אלה מתעי בני" בקמחי"ה תרמ"ה גליון 11). ירא ה' הוא יתהלל וישתבח, שתולדותיהן של ת"ח מצות ומעשים טובים, —

גם יש רבים ליחמים את שונאיהם גבורי-כח אשר תשוקת הנצחון בוערת בם, וחושבים לינקן לבלתי קרוא לשלום לאיש-ריבם בהיות לאל ידם להציק לו וזרועם משלה להרע אתו, כי יחם לבבם להעיר כל חמתם רוח נקם אכזריות ושטף אף ויבקשו לשלוח בו יד ולשמוח על מפלתו; ולא ידעו כי לא הנקמה תפארת היכולת ומעשה תקפם הנה הוא יורה על רוע תבונת נפשם— אכן נודע דבר החכם: לא נשבות בעבור שנשבות ונלחם בעבור השלום, כי הכיבוש בדרך שלום מורה על הנצוח ועל טוב הלב ותכלית הנרצה; וי"ש: איזה גבור הכובש יצרו, כי לבלותו עד תימו ולאבד זכרו לא טוב, באשר הוא הברחי לקיום מין האנושי ולתיעלת קניניו הזמניים וקיבוץ המדיני, שאלמלא

יצה״ר לא בנה אדם בית ולא נשא אשה וכו׳ (ב״ר ט׳ קה״ר נ׳, וע׳ יומא ס״ט וסוטה מ״ח) שע״כ אמרו (סנהדרין ק״ז) יצר וכו׳ שמאל דוחה וימין מקרבת, ובמדרש הנעלם (זוהר חי קב״ח תולדות קל״ו) אין יצה״ר בטל מן העולם וכו׳. ובשל״ה (שפ״ד) כי יצא איש ללחום ביצרו המיפה לו בחלקת לשון על כל דבר־פשע התירה התורה לחשוק בו קצת ולהנות ממנו כדי קיום עולם בדברים הנחוצים, והם׳: מעט צרי מעט יצר — ואולי יש בזה רמז, כי היצה״ר נקרא שאור שבעיסה (ברכות י״ז) ומעוטו יפה (שם ל״ג וע׳ ב״ר פל״ד וירו׳ חגיגה פ״א ה״ג). אבל צריך המושל ברוחו שתקוף ממנו לכבוש את כח המתעורר לשביות החמדה אהבה בתענוגים הגופנים, וגבור מוסרי יהיה כי יחזיק במעוז הצדק להכניעו לפניו; וברצות ד׳ דרכו גם יצה״ר ישלים אתו, את צוארו יביא בעול השכל והמדע והוא יעצור בו להטותו לחפצו, אך את הטוב יקבל ממנו במדה ומשקל ומשורה, ולו העוז והגבורה להשתמש בו כמיתר לו לצורך ההברח ולתועלת תיקון העולם לפי ההנהגה הטבעית ומשטרה בארץ.— וז״ש הראב״ד בס׳ בעל הנפש (שער הקדושה) אמרו בהגדה (ע׳ ירו׳ סוטה פ״ה ה״ה ומגילה ט״ז) אברהם הלים עם היצר — הוא הגבר עושה חיל ולו שם בגבורים!

ורבים מעמי הארץ זה דרכם כסל למו לשית בכספם כסלם ובהבם מבטח לבבם, מבקר השכם עדי ערב כל מחשבותם לצבור הון ולמלאות בתיהם עושר, יומם בל יתן מרגוע לנפשם גם בלילה איננו מניח להם לישון, במלאת ספקם יצר להם ובמצאם די מחסורם לא ידעו שבעם, כי יותר אשר ישיגו מטרת חפצם והנה חצי תאותם ממנם והלאה וחשוקיהם כסף לאין קצה, בשותה מים מלוחים כל אשר ירב לשתות יגדל צמאונו עוד, (ורמז יפה כי רק אותיות ״ממון״ במלאתם ג״כ ״ממון״, מ״ם מ״ם וא״ו נו״ן אחור וקדם) ולא ישימו עין ולב לתמוך ברוח־נדיבה יד אביון אשר הפך עליו בלהות מצוקי הזמן חליפות וצבא העתים ולתת מלחמם לדל נודד ממקומו מתגלגל תחת שואה, לעני כי יעטוף ברעב ובביתו אין מאומה לבלכל נפשו האומללה— אמנם טהו מראות עיניהם בהשקפה שכלית, כי לא כספם הם נותנים כ״א מברכת ה׳, הממציא להם הון עתק ונכסים לא למען היות להם עושר גופני טיבות ומנוחת והצלחה מדומה, רק לבעבור יניעו באמצעותם לאושר נפשי והצלחה עליונה נצחית ולהישירם על ידם לקלוע אל התכלית האמתי לפי רוב וגודל מעשה הצדקה וג״ח באהבתם וחמלתם, כמ״ש (ב״ב קל״א) הבותב נכסיו לבנו אחד לא עשאו אלא אפטרופוס בין הבנים (שם י׳) אלהים אוהב עניים ואינו מפרנסם כדי שניצול אנו בהם מדין גיהנם — וז״ש (תנחומא משפטים) אמר דוד לקב״ה שב עולמך בשוה, כעשיר בעני, א״ל חסד ואמת מי ינצורוהו! וגם בואת יבערו ויכסלו באין מבין כי החונן דל באלו מלוה לה׳ וגמלו לשלם חובו באין מעצור לו; המה מראים לדעת שממונם חביב עליהם יותר מנופש, כי בכל לילה מפקידים בידו הרוח, ועל תשובת כספ הלואתם לא יחשבוהו לנאמן ובטוח — ע״כ לא יחיל טובם ומה שבידם נוטלין מהם (ע׳ סוטה ט׳ סנהדרין ק״ו) וכ״כ (משלי כ״ח) נבהל להון איש רע עין וחסר יבואנו, ואמר (קהלת ה׳) עושר שמור לבעליו לרעתו, כמ״ש (רבה ותנחומא משפטים ובויי״ר פל״ד) כי העושר אשר ישמרנהו בעליו ויצרנתו באישון עינו לבלי קחת ממנו לדבר שבצדקה מראנה פן ינרע ויפסיד, הנה זה אך לרעתו ומגורתו תבואהו ואבר ממונו כלעומת שבא.— לו חכמו השכילו זאת להשכיל אל דל

ולהחזיק יד עני כי ימוך, ובשימם צדקה לבושם אז יכון כבוד הצלחתם ורכושם, והי' במעין הנובע מקור נאמן בכל יכוכו מימיו, במליצתם (כתובות ס"ו) מלח ממון חסר (ע' ר"ה ד' ודרשת רא"ח קצ"ז ורט"ז ויו"ד סי' רמ"ז ס"ד) — וי"ש (שבת כ"ה) איזה עשיר כל שיש לו נחת רוח בעשרו. לא האוסף הון בכפו בזעת אפו, שבע רצון ושבע רגז, וכאשר ירבה לו בסף והב למכביר כן יפרצו דאגותיו ויוסיף לדאבה, כי תגדל תשוקתו יתר מאד ולהיות לו פי-שנים יתאוה תאוה; כ"א המתהלך בישרו ברב עשרו, עיניו לחלכה יביטו ואל עני ונכה-רוח ישגיח, ולא ירע לבבו בהעניקו לבני-אביון (ע' סהי"ד ה' מתנות עניים פ"י) רק שש ועשה צדק (ראה "אור בשלמה" פ"י, שבל בילי חבור עצבים וכל נדיב-לב הוא אך שמח) ועל זה בו כי זה חלקו פרי יגיעו ועמלו, נפשו בחייו יברך אף נעים נורלו, ובבואו אלי קבר ירד אחריו כבוד עשרו, והלך לפניו צדקו ואשרו. — לא כן הקמצן דשכיב אדיעי כעם עניני והבל קנינו, הנה זה עני הוא גם כי יגוב חיל אלפי זהב וכסף תועפות מלא ביתו, הלא לית דעניא מכלכא (שבת קנ"ח) ואין רש כמתאוה (בס' המדות ש"ג פ"ד כ' שע"כ נקרא כח התאוה "אביונה"), כי עשרו אינו שלו וחלק אין לו בו, ומה יתרון לבעל הכסף בלא יוכל לגעת בו להנות ממנו ולהיטיב לאחרים, ובהגיע קצו יאכלו זרים בצעו והוא יצא בנפו לבית עולמו ומאימה לא יקח אחריו, היש לך הבל גדול מזה? באשר אמר ג"כ המלך החכם (קהלת ג') אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה, כאמרם (עירובין נ"ד) אם יש לך היטיב לך וכו' חוק בשאול מי יניד לך, כל זמן שהנשמה בקרבו מעמל נפשו ישבע טוב וישמח במעשיו ומפעליו הישרים והנכוחים, כי מי יראה עתידות לו למי הוא יבין ומחסר עצמו מן הטובה, ומה בצע כי לא ימשול בכספו לאכול ולשתות ולעשות טוב בחייהו, ובאכול תולעים את גויתו איש נכרי יאכל בספו רואין אמרו איהו? —

היוצא לנו מזה, שלא נתיחס עצם הפעולה כ"א על שם הכוונה העקרית וכל המעשים נערכים אך לפי התכלית המרוצה: תכלית חכמה יראת ה'; תכלית גבירה שלום; ותכלית עשירות הנדיבות. וי"ש הנביא שלא יתהלל חכם בחכמתו, גבור בגבורתו ועשיר בעשרו, שלא יעשה שלש אלה לתכליות בפני עצמם, כי לא יסכן גבר בם בלי השגת ההצלחה האלקית ושלימות האנושי על ידיהם; כ"א בזאת יתהלל המתהלל, אך בהשגות האמתיות תכונות הנפשיות המסתעפות בסיבת המצאת האמצעיים, יהולל איש בתיר הארם המעלה: "השכל וידיע אותי כי אני ה'", אשר מפאת חכמתי ובינתי משכיל להיטיב ולדעת מה' דורש ליראה אותו ולשמור חקיו ומצותיו; — "עשה חסד משפט וצדקה בארץ", ע"י עשרי ורב חילי עשה חסד לרעהו וצדקה עם עני ואביון, ועשה משפט בחוק-ד' וזריע בח להכריע איביו וקמיו להשלים אתו ולהשיב המנוחה לאיתנה בהשקט ובבטחה לתכלית קיום קיבוץ החברה ותיקון נימים המדינה וישבי בה; "כי באלה חפצתי", לא במעלות עצמן רק באלו ההשגות הטובות קניניים הנצחיים והמוסריים חפץ סלה! (ע' בעקדה נדה ל"ה והקדמה לחוה"ל ומו"נ ח"ג פנ"ד, וע"ע זרע יצחק לאא"ז מוהר"י חיות וצ"ל אבות פ"ד וח' מהר"ש נדה ט"ז והקדמה לשו"ת יהושע ום"ס איהל יעקב על החומ' בדרוש לפ' אמור וחות יאיר אור עולם בשם מהרמ"א, וכוונו לדעת אחת בתום' מגילה כ"ה ע"ש ומה שהארכתי באלון בבות ח"א בזה ובמאמרם נדרים ל"ח שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור עשיר ועניו ובעל קומה וכו').

כג) איזה ת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו זה המניח חפצו ועוסק בחפצי שמים (שבת קי"ד, וע"ש מ"ט הוריות ט' יומא כ"ב תענית כ"א וי"ר ס"פ בהר ורמב"ם ז"ל סוף ה' שמיטה).

איברי האדם נטרו איבה, ושמרו עברתם על הקיבה.
באמרם: למה זה ניגע ככה, לתת לה תמיד ארוחה?
אנו מלאי עמל תוגה ואנחה, והיא שבעה מרגוע ומנוחה!
ויהי כאשר אחור נסוגו, ויכלאו מהביא בה מכולת,
עזבם כחם ברעב נמוגו, ויחדו אמללו כראש שבולת.

* * *

לכו הגברים עושי מלאכה, ואל החכמים הבו לָחֶם,
בגללם יצוה ה' הברכה, ובשלומכם שלום גם לכם. — [6])

---

[6]) במכתבי לש"ב הרה"ח מוהר"י כהן-צדק נ"י בלונדון (שנת תר"מ, לסדר: ויהי ה' את יוסף) הודעתי נאמנה שכן חובת החוסים בצל הכסף העוסקים במילי דעלמא להחזיק ידי תופשי תורה ועט-סופרים המקדישים עתותם לצרכי גבוה. הן האדם לעמל יולד, לעמלה של תורה נברא; ואדם הראשון היה קודם החטא כאחד מצבא מרומים חפשי מכל תאוה נמבזה ונמאסה וכל מעייניו לחזות בנועם ה' יוצר כל, הוא ידע להוקיר עתו ובקודש ררכו ולא נצרך לעבודת-חול בשבתו במנוחה והשקט בגן עדן פנימה, הטבע מלאה חית-ידו בלי עמל וכל חפצו השלימה; אבל אחרי אכלו מפרי האסור לו והרגשות לא טובות החלו להתעורר ולהתרוצץ בקרבו, בעבור חושיו בו גרם לעצמו ולזרעו אחריו דאגת הפרנסה וכל עמל אדם לפיהו! — הלא זה אשר אררו ה': „בזעת אפך תאכל לחם", תיקון העולם ולא קללה על המחיה והכלכלה, כי יען התאוה תאוה ויעתק מחשבותיו לדברים טפלים נסע יתרו בו ותושיה ממנו נדחה, ואם תהי' פרנסתו מזומנת לפניו ערוכה בכל ארזחת תמיד וטרדות הזמן לא יפריעוהו להרגיזו ממנוחתו, הבטלה תביאהו לידי חטא ויתור אחרי לבבו ועינו, סרסורי דעבירה, לסור מאחרי ה' ומצותיו (ככתוב: בעמל אנוש אינמו לכן ענקתמו גאוה וגו', ואמר פרעה: תכבד העבודה ואל ישעו בדברי שקר) — בגלל זה הוטל עליו עול פרנסה, לסבול משא כבד ומעמסה, לבל יפנה ליצר לב חורש און איידי דטריד להביא לחם חקו, ענין לענות בו להסיעו לעבודה ולהסיח דעתו, ויגיעת-בשר משכחת עון. (וראה והבן כי ע"כ אמר ה' אל האשה: ארבה עצבונך והרונד וגו', לפי שאמרו: בא זכר ככרו עמו נקבה אין עמה כלום, שפרנסת האשה מוטלת על הבעל וחייב לזונה, ומדאגה מדבר פן תצא לתרבות רעה ע"י הבטלה נגזר עליה לשאת גם היא מעמסה כבדה, חבלים חבלה צער גידול בנים יסורי הריון ולידה, ואישה ימשול בה חלף עבודתו בתתי לה מזון וצידה) — וז"ש (קידושין) הן כל עוף השמים וחיתו ביער, אין להם אומנות ומתפרנסים שלא בצער, אף כי האדם ש נ ב ר א ל ש מ ש א ת ק ו נ ה ו — אלא שהרעותי מעשי וקפחתי פרנסתי! כי לולא החשש שמא יטה לא היה צורך לעבודה, וכשם שלא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן שלא הצטרכו למלאכה וסחורה כך

כד) איכה, ב' מ ל ע י ל: פשטתי את כתנתי איכה אלבשנה רחצתי את רגלי איכה אטנפם, וב' מ ל ר ע: איכה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיכה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (מסורה).

איש מצליח, גבר יהיר, בראש מרומים עולה,
רוכב על במות לובש גאות, גובה ונאון,
הוא על שבר יהודים מרודים איננו חולה,
וקר כצנת-שלג בעין הקרח, כפור וקפאון —

שוכב על ערשו סרוח, מתקה לו תנומה,
מפני נאוה ועצלות לא ישניח על עני;
בגלל טובת כלל האומה לא יעשה מאומה,
לבו יקשיח ואמר: הלא רך וענוג אָני!

ושפל-רוח מתהלך בענוה, במישור ותום,
באהבתו והמלתו מתרפק על עם קרובו —
הנה לא יגום ולא יעצרנהו קור וחום,
לא יוכל התאפק, כי יודע מכאובו —

י ר ד אל אחיו, רחמיו יכמרו והמו מעיו,
חושיו בו חיש יתעוררו יתרגש ויתפעל;
יראה בצר להם ויקח חבל בחבלי רעיו,
יסע אורח וישא טורח לעזרת ישראל.

לא ניתנה המלאכה אלא למי שמתרפה על ד"ת (מכילתא בשלח), והיה כאשר טרוד ופרק עול תורה לבלתי שמוע בלמודים, יש לו בטלים הרבה כנגדו ונותנים עליו עול ד"א לעבוד ולמשא ולשבוע נדודים (ע' אבות) — ולכן לעת"ל כשיהי' עולם התיקון ותעבור זוהמת הנחש הקדמוני, ושמול ידו הדה על מאורת צפעוני, יצה"ר יתבטל בענן בלה, ומלאה הארץ דעה והשבלה, אין דורש רעה מבלה זמנו לבטלה, ואין מבקש לתאוה מוראה ונגאלה; אז תוציא הארץ גלוסקאות ובלים שונים בלי טורח ושבה להיות בגן ה' מקדם, באותו הזמן יהיו פנויים בתורה וחכמתה באפס נוגש ומבטל וכו' שהטובה תהיה משפעת הרבה וכל המעדנים מצויים כעפר וכו' (רמב"ם ז"ל ה' מלכים) — ועד העת ההוא עולם במנהגו נוהג והיה כצדיק ברשע כחכם כבער, הכל צריכים להתיגע והפרנסה קשה ובצער; ואולם עקב אשר כאן בן עתה הלימוד עיקר ד"א טפל אמצעי לתכלית, מושל החוב על מי שעסקו רק במו"מ לתמוך ביד ת"ח שתורתו אומנתו וכל מחמודו ימלא ברחבה, ומן הדין הוא נוטל לא בחסד ונדבה — לפי שהוא משלים תעודתו באמת ונקלע אל המטרה הנשגבה, הוא בא עד תכלית כוונת הבריאה, ובדין היה שיתפרנס בנחת בלא דאגה ויגיעה, לולא שבבר נחרץ המשפט על הכלל לאכול לחם בעצבון, ומקרה אחד לתם ורשע לכסיל ונבון; והגזירה ההיא יצאה ראשונה רק בעבור המפנה לבו לבטלה ומעמו היתה סבה, והגורם נזק לחברו חיב לפייסו ולרצותו בפנים יפות ובאותות אהבה וחבה.— (קרא"נא מאמרי "הזמן והשכל" (מניר משנה שנה א' 12, 13) "הכסף והחכמה" (שם, שנה ב', 4) "עבודת הקדש והחול" (שם) ובמכתבי מויען (הוספה להמניר שב"ה 44) ששם הארכתי בכ"ז.

כה) אילני סרק קלים קולם הולך (ב"ר פט"ז וע' ב"מ פ"ה אסתרא בלגינא קיש קיש קריא).

כסירים וקוצים בוערים, גועשים רועשים וסוערים;
כאנורה וקשיטה אחת, נותנת קולה בצלחת;
כשבלים מלאות כפופות, ונשאות-רקות וישרופות;
וכמאזנים קלים יגיהו, וכבדים למטה יגיעו; —
ככה בוערים ופתאים, תמיד מתפארים מתנאים,
וחכמים יחשו ידומו, ועקב ענותם — ירומו.

כו) אילן אילן במה אברכך וכו' (תענית ח' ובמד"ר פ"ב).

נקשה ורעב עבר בארץ עיפה וציה, וימצא שם אלה ענפה פוריה, וירא והנה טוב העץ נחמד לעינים, צלו נאוה ושולח שרשיו אלי מים, ויקה מפריו ויאכל גם ממקורו שתה, תחתיו שבת וינפש ובצללו הסה. — ויקם ללכת ועודנו עומד על העין, וברגש תודה מול האלון נשא עין, ויאמר: הן הכל כבר היה לך למנה, פריך מתוק לחיך אף כפתך רעננה; הנך שתול על יובל נחל נובע, ובצלך ינוח ירגיע כל עיף ויגע, ואנכי מה אברכך על חסדך עמדי, מה אתה חסר ומה זה תקח מידי? אך ברכה אחת הנני מביא לך תשורה, אחת היא ורבה ערוכה בכל ושמורה: כה יהיה זרעך כלו יפה ונעים, ישא בדים מחמדים ויעל נטעים נאים! —

כז) אימתי ד"ת נטועים באדם בזמן שבעליהם נאספים (קה"ר, וע' סנהדרין ל"ז ותורת חיים שם צ' ובכור שור מגילה ט"ו ולעיל ס' ה'. ובמ"ע „היהודי" כתבתי פ' אמרם בתענית: למה יצאים על קברי מתים כדי שיבקשו רחמים עלינו, כי בלבתנו על שדה הקברים ולנגד עינינו שם שוכב איש חנון ונדיב ופה נבר חכם מלמד להועיל ונתן־אל לבנו מה אנו חסרים בלעדם: אז נתעורר למלאות המחסור להשכיל להיטיב ולעשות כמעבדם, למצוא חן בעיני ה' ואדם ושנהיה ראוים להפקר בדבר ישועה ורחמים על ידם!)

כי תראו חכמים יומתו, נבונים וידועים,
ותופשי תורה נאספים, בעלי אסופות —
דבריהם על לבבכם שיתו במסמרות נטועים,
ולא ימושו מזכרונכם אמרותם הצרופות;
חקרו דרשו, להשכיל להועיל תשחרו,
לבו בארחות מלמדיכם ואחזו באשורימו,
יחפש רוחכם, למלא החסרון אל תאחרו,
חזו מפעלותם ועשו כן גם אתם אחרימו. —

כח) איוב קרא תגר על היסורין ולא נתקררה דעתו עד שהראה לו הקב"ה סוכה של ב' דפנית וטפח (מדרש פליאה מובא בס' גאולת ישראל, ישמח משה, קהלת משה, לחמי תודה, באר טוב, וע' ילקוט איוב ס' תתקכ"ז ופסיקתא דר"כ, בהוצאת הה"ג ר"ש בובער נ"י קפ"ז ע"ב).

„בסכות תשבו שבעת ימים"! ה' צונו,
וזאת תורת האדם הכמים הגידו לנו:
כי ימי שני-חיינו הם שבעים שנה,
והתבל הלזו היא אך כסכה ומלונה;
לכן נסבול צרה ומצוקה בלי תלונה,
ואת הרעה נקבל באהבה ורוח שאננה.[7])

7) במק"א הארכתי בזה (קרא נא מאמרי בהמגיד שנה ב' 37, הצפירה שנת י"ג 147 וכוכבי יצחק שלי חל"ז) והודעתי כי גם מאמר הפליאה (מובא שם ובס'

סכת שלם) וה׳ ברך את אברהם בכל מלמד שקים מצות סוכה כהלכתה (בסכות תשבו וגו׳, כל האזרח וגו׳, למען ידעו וגו׳, ר״ת ב כ ל) — בקנה אחד עולה ומתאים עם אמרם על הפ׳ ההוא: בת (מדה, מ״א ד׳ יחזקאל כ״ה) היה לאברהם ובכל שמה, כי התנוססה בו מדה נכונה ובת-צדק ערוכה בכל, היות שמח בחלקו אם רב ואם מעט ולא חסר לו מאומה בכל אשר עבר עליו, באשר קבל גם את הרעה באהבה ויט שכמו לסבול טרחו ומשאו בהלל ותודה לה׳ ויעמוד בעשרה נסיונות, וידע עם לבבו שהעולם הזה דומה לפרוזדור ואושפיזא (אבות פ״ד מו״ק ט׳) נברא בה״א שדומה לאכסדרא (ב״ב כ״ח), וכן הסוכה דומה לה״א בדפנות וטפח (מגלה עמוקות רל״ב, וע׳ של״ה מס׳ סוכה רמ״ט ובע״ק ש״ל וס״ז) אף שיעור הסוכה באורך ורוחב שבעה טפחים ובגובה עשרה, למנות ימי שנותינו שבעה עשיריות אשר טפחות נתנו במספר שבעים — לכן אל נא יעבור על האדם רוח עועים, לחשוב התבל משכן עולם לו לשבת, ואל ידמה בנפשו להמלט מן המות! כל האזרח ותבונן ויתעורר, כי אך בצל סוכה קטנה מתלונן ומתגורר; כמלון אורחים וביט הארץ לפניו, וכשבעה ימים יהיו בעיניו שבעים שניו — העשיר לא ישיר נחלתו כי נעמה, הלא כל מחמדי עין כאפס וכאין מהבל המה, והדל לא יתאונן על רוע חבלו, כי לא יארכו ימי אבלו בחיי הבלו, זאת תורת מצות סוכה כהלכה, וזה כל פרי הסר תוגה יגון ואנחה!

לכן מנהג ישראל לקרוא בחוהמ״ס בס׳ קהלת, פתח דברו יעיר אזן „כי הכל הבל" וסוף דבריו הכל נשמע „את אלהים ירא ומצותיו שמור"! הנה הוא יורה דעה כי כן גורל אנוש אָנוש כאורח נטה ללון בצל דירת ארעי, רגעי חייו יעשו להם כנפים וכעשב שדה וירק דשא יחלופו; גם הצעיר ועול-ימים ובריא אולם, מי יודע מדת ימיו? פן פתאום יניף המות הכורת חרמשו עליו עודנו באבו, סער מתחולל על ראשו יחול ביום נחלה ופרחי נעוריו בחיק הקבר יבולו כאלה בשלכת, בבקר עוז לבש ולערב ימולל ויבש — ומלבד כי ימיו מעטים וחרב מתהפכת מרחפת לנגדו תמיד, עוד ימותיו מלאים כעס ומכאובים ורהבם עמל ותלאה למכביר — והטבע יעיד כי גם הילד בגיחו מני רחם יורד בבכי, יחזה עתידות לו כי טוב שלא נברא משנברא לצרה ועברה — אף בעת תרבינה שמחות גבר וימלא שחוק פיהו, ממקור עפעפיו זרמי דמעות יזולון ואחרית שמחה תוגה — אולם הכי לשקר נברא האדם בצלם אלהים לראות עמל ולהתהלך בצלם, ויחוננהו בינה בעבור הרעימו למוג לבו ולהגדיל מכאוביו בהוסיפו דעת? הלא טובים ממנו צנה ואלפים ובהמה רבה שאין להם שכל להבחין בין טוב לרע אף אין יש לב רגש למו לחוש ולהתפעל מכל מקרה ופגע — אמנם כן, הנה אלה המבלים שנותם בלא-יועיל רק אכול ושתה מטרת מגמתם ישעם וחפצם, ואינם יודעים חין-ערך עתותם, הן הם ירבו עצבותם ותאותם תהפך לזרא כי לא תשביעם ענג ונחת בהשתעשעם על ברכי ההצלחה; התקוה הכוזבת תשאם על כנף רננים ותרכיבם על במתי הגאוה ברוח הדמיון והתשוקה לרשת כל סגולות חלד משכיות נכריות ולעשות חיל בעושק ובגזל; ובצר להם יאבד עשרם ורכושם בענין רע — מורשי לבבם ינתקו, בשרם יכל ותבחר מחנק נפשם המגואלה והאומללה, הימים שכבר חלפו יזכרו כמים עברו, בימים ההוים לא ימצאו חפץ ובעינים כלות ומיחלות יכספו לימים עתידים; והזמן הבוגד ילעג ויהתל בם, רופא אליל הוא ומשענתו קנה רצוץ, בבא שברם יבושו מסברם ויכירו אולתם באבדן תוחלתם, ולעת

זקנה ושיבה תאותם תאבד ותפר האביונה ככלות כחם, אז בלהה תשיגם לא ישרה נפשם בקרבם, הן כל חבריהם ינחמום הבל כי חרפה תבסם, חטאתם תיסרם ותוכיחם ויאלמו ויכלמו ממעשיהם, ובנפלם על ערש דוי ולא יאמינו בחיין, משכבם יהפך בחלים יתר משושם לאבל ושאר חשקם לחרדה, יראו כי לשוא הבטיחם יצרם היות התבל להם מגדל-עז מבצר משגב בל יצען לנצח — אבל האיש החכם מחזיק בתמו וירא מצוה המקדיש עתו לתורה ולתעודה השכל וידוע את ה' והצנע לכת עם קונהו ועם אחות מרעיו בישר ומשפט צדק, הוא הגבר הוקם בתור האדם המעלה ומהולל מאד, חדות ה' מעוז גילת ורנן מנת-כוסו, הוא במלאת ספקו יאמר הן ונחלתו שפרה עליו; ע"כ יחילו דרכיו לא ידע שדון, גם באידו סמוך לבו ואין מגור במגוריו ואם רעה תרדפהו הוא ינום אל בת התושיה וחי! אמונתו אומנתו בכום התרעלה תמסוך נטפי תנחומות אלוה ישתה וישבח רישו עניו ומרודו; ואם על המשכב יפול ישקוט במכונו וישחק ליום אחרון, ואם ישבע כאי"ב מכאובים ויסורים, לא יבהל ולא יבכה תמרורים, כי במהו נפקחו עיני שכלו לדעת כמה לא חלי ולא מרגיש עמל וטורח העובר אורח ונפשו משלום זנוחה, אם לא נכחד ממנו כי בעוד ימים אחדים ישוב לביתו ויבא אל המנוחה — הלא כה דברו במענהו את ה' (איוב מ"ב): ע"כ אמאס ונחמתי על עפר ואפר. נפשי יודעת כי הבל כל אדם וזכרונו משלי-אפר, ואומר לה: הרגעי ודומי! מה תשתוחחי ותהמי על קשי-יומי? — וינחם כי רב את יוצרו, וימאס קנייני התבל מקרי העולם ותיצאותיו; הן הראהו הקב"ה סוכה — שם רמז דכל מה דעביד רחמנא לטב עביד (ברכות ס'), ואין טוב לגבר בעלמא הדין כי אם לכוף כאגמון ראש לשטף מים הרעים ולא ידחק השעה להעמיד פנים בגל (ע"ש ס"ד ויבמות קכ"א ב"ר פמ"ד), ברדתו בים-דאגה באר צרה ויגון יתפש בכף משוט התקוה והסבלנות ומטה האמונה ובטחון יקח בידו עד יעבר זעם ויבא למחוז חפצו לתור לו מנוחה. — וז"ש רבב"ח (כ"ב ע"ג) גלא דמטבע לספינתא מחינן לה באלוותא דחקיק עליה אהיה וכו' ונייח:

יורדי הים באניה להשבר חושבת, | יקראו לאל וישתקן נחלי בליעל,
בהתרוממם סער וסופה ורוח נשבת, | מטה עוזם ה' מודד מים בשעל,
ונהרות בשאון דכים נישאים קולם — | „אהיה אשר אהיה" זה שמו לעולם!

וידעתם היום כי ע"כ הנעני למצות סוכה בחג האסיף, כי בו נושא הקוצר אלומותיו מן השדה הביתה וימלא הגרנות בר ושבר, ולבל יעז ברב תבואותיו ויבטח על חילו בנאון וגובה, על-כן יעזב אז כבוד ביתו לשכון כאחד הדלים במעון צר בסוכת ארעי; ולהיפך אם בקציר אדמתו לא תעשינה שדמותיו פרי תבואה למכביר ומעט יאסוף הגורנה, לא יתעצב ויתקצף ולפניו תרוץ דאבה, בסוכה ישב וישיב אל לבו כי כל שביות החמדה וקניני חלד כשחק מאנים הנם, עוד מעט ילך לבית עולמו ולמה זה נאנח בסות דמעה את פניו בבכי של חנם? — על-כן יאמר: ביום טובה שמח בל תהי, ובעת רעה והוה אל תשא נהי, כי הכל הבל, משוש וגם אבל! כאשר חכמים יגידו:

הן האדם מתלונן כגר כאורח, ומה יתאונן גבר מר צורח,
עת חמת הזמן רוחו שותה?
ואשר אור ההצלחה לו זורח, יזכור כי רוח חיו כצל בורח,
ושמחה אלי גיל מה זו עושה?
אשרי האיש בצור ישעו בוטח, הוא כאורח רענן בבית ה' פורח,
ונפשו בשלום בצל שדי חוסה!

כט) אי הדין דחוכא מעורב מה דהותא מהניא (ו"ר פ"כ, ובקהלת רבה אחר שמחתך מות ומה יתרון לשמחתך, וע' ברכות ל"א עירובין נ"ד ומכתבי בהמניד שנה ב' נום. 37).

שועל ראה גן נחמד לעינים, ויתאו יפיו מיטב פריו אָכול;
אך סגור היה חומה ודלתים, ולבוא אל הכרם פנימה לא יכול.

ויחפש וימצא חור צר בְּגֶדֶר, ויענה בצום נפשו והכשיל כחו,
עד כי רזה משמן בשרו ושאֵרו, וימהר לבוא בעד החור אל תוכו.

ויאכל שם ונפשו דשן השביע, עדי שב לאיתנו ומלא טוב בטנו;
ויהי כאשר עת הבציר הגיע, בקש לצאת—והנדר עמד לשטנו —

ויוסף שנית שלוח במשמניו רזון, כחש בשרו ועורו על עצמו צפד,
אז מן החור יצא הוצה בחפזון, ובלכתו פנה אל הגן וכה ספד:

„הוי כרם! מה טוב אתה ומה יפה, אבל, כל יתרון מפריך לא מצאתי!
הן כאשר באתי אליך חלש ורפה, כן עוף אין-איל ממך יצאתי". —

מה יתרון לבן תמותה בתבל הענוגה, בתוף ונבל ומחול ממתקים ומשמנים?
סוף ששון אסון אחריתו אבל ותוגה, בשחת אין נחת במחשכים באשמנים.

העשיר לא ישיר עוד נשמה באפו, אך הבל הון נעים ומכמנים מסלאים!
ערום בא מרחם והוא יצא בנפו, לקבר יובל את רפאים וירום תולעים.

ל) אי נס"ב גופא מה רישא טב ואין אויל רישא מה גופא טב (ביר פ"ק, וע' לעיל כ"ג).

האדון על משרתו אל יגכה עין, כי איך יחיה הראש וגוף אין?
והעבד על בעליו בל ירים לב, כי באפס ראש לא יעמוד הַגֵּו!

גם חכם-חרשים אל הראש דמה, במוחו יפיק תבונה השכל וידוע;
ולגוף נמשל חורש עובד אדמה, בכחו רב תבואות להוציא להם לישבוע;
זה לעמת זה עשה ה' את האדם, כי לא תכון תכל בלעדם. [8])

---

[8]) במאמרי „את עשו ליעקב" (מחז"ה ש"א) כתבתי: תולדות יעקב ועשו האמורים בפרשה עדות לישראל להורות לדורות כי עבודת הקדש היא בחי' „ע ק ב" איש-תם יושב בשבת התכמני ותלמודו בידו, ועסק הפרנסה בחי' „ע ש ו" (עשוי וגמר—פערטיגער מענש) יודע ציד עושה מלאכת עבודה וכבדו עמו; זה יצא ראשונה ממעי אמו, ועשו הוא הבכור, כי הגה כחומר קודם בזמן לצורה הקודמת לו במעלה, וכמו הקליפה השומרת לפרי שאלמלא עליא לא אתקיימו אתבליא (חולין צ"ב, וע' א"ז פכ"ה שה"ש רבה א' ספרי

לא) איתן מושבך משמני הארץ מושבך יפקד מושבך (מסורה בהעלותך, ע"ד אמרם פסחים קי"ד אכול בָּצֵל ושב בְּצֵל וכו', דאכיל אליתא טשי בעליתא וכו'. וקרא דברי בהמגיד שנה ב' 15 ושנה ד' בהוספה 2).

כי אכלת בשר שָׁמֵן, בא נא בחדריך וְהִטָּמֵן,
מגור במגורך ואין נחת, פן יבא הנושה לקחת;
זאת איפא עשה וְהִנָּצֵל, אכול ארוחת ירק וּבָצֵל,
ואם לחמך בלי משוח, נפשך תְּדֻשָּׁן תישן תנוח!

המפנק את הקיבה, בתענוג אָכוֹל וְשָׁתֹה, למלא מעדנים הכרש,
הוא ישכב למעצבה, לא תערב שנתו, וכחו ייבש כחרש; —

והאוכל פת חֲרֵבָה, לא ישא אימה, באין משבית ומפריע,
רוחו שְׁקֵטָה וּשְׁלֵוָה, מתקה לו תרדמה, ישבע רצון וירגיע.

לב) אין דעובדין בישין למריהון קשיין (איכה רבתי וע' עדיות ט' וא"ר פי"ח וזוטא פ"ג מעשיך יקרבוך וכו' וע"ע פסחים כ"ח ותנחומא תצוה).

אשר לרעהו שחת כורה, יפול באחת ויבא קצו,
ודורך קשת זקים מורה, את כליותיו יפלח חצו. —
אוי לרשע סורר ומורה, משובתו תהותת עליו למותת,
לחמו שרש לענה פורה, ופריו יקוסס כמסוס גוסס;
אמרו צדיק דעה מורה, כי השכל יחיה בעליו!
ומרוה הנה הוא יורה, ואכל ושבע פרי מפעליו.

האזינו סוטה מ"ז ות"י ישעי' ס"ה ח') כן יש להמון העם בחיי העולם העשיה משפט הבכורה, קדימה זמנית, בחברה האנושית לרגל המלאכה, שהיסודות הגופניים מוקדמים להתפתחות הכחות הרוחניים, וכן מבואר במדרש (ב"ר פ' צ"ט) זבולון העוסק בסחורה ק ו ד ם ליששכר העוסק בתורה — עושה שניהם ה' יחדו יחלוקו כהולך ועושה כיושב ולומד, כי על התורה ועל העבודה (קדש וחול) העולם עומד. ואמר הכתוב: הקול קול יעקב והירים ידי עשו, ויברכהו! להגיד כי ישר וטוב היות האדם תופש תורה בביהמ"ד ונשמע קולו בבואו לביהכ"נ אל הרנה והתפלה ורוממות אל בגרונו בעבודת שמים, המיוחסת ליעקב, גם יתפרנס מצידו ויגיע כפו ויאחז במלאכה על המחיה ועל הכלכלה וידיו תעשינה עבודה בבית ובשדה, כידי עשו, ואך אז מצויה הברכה הראויה כי כפלים לתושיה, ויפיק רצון מה' ואדם; ולכן כתוב בהם: „ורב יעבוד צעיר" חסר יחס הפעול „את" ולא פורש מי יעבוד את מי? כי זה את זה יעבודו ואיש את אחיו יעזור בחומרי וברוחני שכ"א ימלא חסרון האחר, באשר הוא מורכב מגוף ונפש וחייב במזונות לעשות באמונה מלאכת השותפות (הקב"ה ואב ואם, נדה ל"ה) לתת חלק לגויה וגם לנשמה ולהתהלך בשלום ובמישור עם אלהים ואנשים; טובים השנים מן האחד והיה זה שכרם פרי עמלם יגיעת בשר ורוח, וצדיק ב א מ ו נ ת ו ו א ו מ נ ת ו יחיה. (ע"ש שהארכתי)

ילד ראה במראה דמותו, וחשב אותו לנער עמיתו;
ויאמר: „אהבתי זה העלם, כמוני לו תואר וצלם!"
חיש נשקו מנשיקות פיהו, וישק לו גם אחיהו,
פזז וכרכר ברגל מחא, והוא רקד כנגדו ככה,
אחר שנה טעמו ומראהו, וישנה פניו אף רעהו;
לכן לשנאו לבבו הפך, וחרפה ובוז עליו שפך.
שלח ידו להכותו בזעם, וכן עשה אחיו הפעם —
אז שבר המראה באפו, ויצק כמים דמו בכפו.
בבכי גדול זעק מרה, ואת אביו לעזרה קרא.
ויהי כשמעו מה קרהו, בנחת וטוב טעם ענהו:
„עתה, אתה הבן יקיר! מבשרך מוסר טוב תכיר,
„אהוב את רעיך ויאהבוך, ואם תכאיבם הם יכאיבוך." —

לג) אי חקלאי מלכא ליהוי דקולא מצואריה לא נחית (מגילה ז', וע' ברכות מ"ג).

גם אם מלך רב יהיה האכר, כי המשרה על שכמו לא נכר,
באשר עוד הסל על כתף ישא;
כחזיר אם יעדה בנדי מחלצות, בלבושו צועה צואה בראש חוצות,
קיא תחת יופי — כי לא נסה. —

נותן יקר וכבוד לאויל ובער, כתולה נזם פז באף חזיר-יער,
וכסילים מרים — קלון תחת תהלה;
כי איש שפל ופוחז יאהז דרכו, ונקלה הקם על, לא ידע ערכו,
על-כן לא ינשא כאשר בתהלה.

לד) אי ספרא לא סיפא ואי סיפא לא ספרא (ע"ז י"ח, וע' ספרי עקב וי"ר פל"ה דברים פ"ד וא"ז פט"ו).

התופש תורה ורוחו בחקר תושיה מתהלכת,
ואשר תופש עט וידו בשבט סופרים מושכת,
לא יוכל לאחוז במסחר ולהחזיק במלאכת,
או להיות תופש מלחמה על שדה המערכת;
זה קשה שופך עזוז קרב ברב התעצומות,
וזה רך שופך רוח-חן בעדן ובנעימות —
כחות אלה שונים ותכונותם אינן מתאימות. [9]

---

[9]) במאמרי „פועל ותבלית" (מחו"ה שנה עשירית 4) כתבתי: כל פועל אדם למענהו, להנאתו ושובתו, וכל מעשהו רק אמצעי לתבלית; לבד התורה והמצוה שהן תכליות לעצמן, שהמצות לאו להנות נתנו ואין התורה

החפץ בתבונות ותורת ה׳ אתו, על נדיש ישקוט כעלות גדיש בעתו,
זקן ושבע ימים לקברות יובל, והיה כעץ ישלה קציו עלי יובל;
לא כן רשעים עלימו יאבד כלה, חרב תאכלם ויעברו בעד השלה,
שנותיהם יכלו התעיף בם עין, כמוץ יסוער תדפנו רוח ואין!

לה) אין אדם מת וחצי תאותו בידו (קהלת רבה ה׳ ז׳).

מאשר ילד יונק שדים, הנה ערשו רחבת-ידים;
ירבו ימיו יפרצו מאויו, ויצר מלוא הארץ בחייו.

לו) אין אדם נתפש בשעת צערו (ב״ב ט״ז).

אנוש חמת שדי שותה, ויד ה׳ בו נוגעת,
לא ידע מה עושה, ויכביר מלין בלי דעת;
לבו מלא כנאד נפוח, מחסר כל ורב כעס,
ויאריך שיח מקצר רוח, עדי לאל יתן מגרעת.

מתקיימת. אלא במי שממית עצמו עליה ואסור ללמוד לשם ממון או לכבוד ומכ״ש לקנטר (וכתוב: והריחו ביראת ה׳, ריחא מילתא שהנשמה נהנית) — ולכן אמרו: לא תמצא התורה בסחרנין ותגרין, שהם עמלים ע״מ להרויח וקנגה בם קנאה ושנאת חנם (ששונאים לעשות דבר בחנם); ואף גם זאת, הנה התורה דרכיה דרכי נועם ושלום והוגיה בעלי רגשות עדינות אנשי מדות המורות, מתונים ומיושבים בדעת וחשבון ולא הקפדן מלמד — ולהיפך בממהר, יש מתעשר בשעה אחת פתאום ע״י שפעקולאציאָן מבוהלת בראשונה, ויש אשר בעוד שהוא עושה הנה והלום ומתהפך ברב שרעפיו ותחבולותיו וחושב סברות מאליפות חליפות, יקדמנו אחר וגורם לו מניעת ריוח או הפסד מרובה. — ועוד הבדל עצום בין אלה, כי בדרכי תורה חלילה לנטות ממסלת האמת והאמונה אף כחוט השערה אשר לא כדת, והכנעני בידו מאזני מרמה וערמה ואנוס מחמת ממון להשתמש ביצה״ר להתיר לו לפעמים דברים האסורים בחנופה ושקר ואונאה וגנבת-דעת ולהתגרות זב״ז, וחו״ל הגידו לא כחדו: רוב גנבי ישראל נינהו, כי רובם סוחרים וחנונים דמה (הלא גם בהמיטעלאָגיע אליל אחר, ושמו ״מערקור״ למסחר ולגנבה) — וז״ש: אי ספרא לא סיפא, אחרי שהם שני הפכיים, קשה ורך ולא יתלכדו היטב, כמ״ש (רבה בשלח) ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו, ב״ו לא יוכל להיות איש מלחמה ומלמד תינוקת וכו׳ וכדרשתם (מו״ק) בפ׳ עדיו העצני שהתפאר דהע״ה כשיצא למלחמה עון התאזר וכשעסק בתורה היה מעדן עצמו בתולעת! — ולכן אמרו (פסחים מ״ט) גדולה שנאה ששונאים ע״ה לת״ח, לפי שתבונות נפשותם שונות ואין דעותיהן שוות ומה שאסור לזה נעשה כהיתר לזה; ובאשר אין חפץ להמון להנות ת״ח מנכסיו למען לא יבצר ממנו לשבת על התורה ועבודת-שמים בלי טרדות הפרנסה, על-כן יעוב התי״ח את תורתו ובעל-כרחו תאחז בממהר ידו גם הוא בעבור המחיה והכלכלה, וכיון שלא קנה לו מנעוריו את תבונת המוחר כצבעו ושבעו ולא נסה בדרכיו הלוך, הוא גבר לא יצלח וישכח משנתו, לא ידע צורתא דשמעתתא אף לא צורת מטבע ונמצא קרח מכאן ומכאן! — (במאמרי ״הגיונים שונים״ במ״מ להמגיד שנה 31 גליון 46 הארכתי עוד בזה, ע״ש.)

לז) אין אדם יודע במה משתכר (פסחים נ"ד, ושם נ: יש זריז ונפסד).

אל ישען האיש על בינת לבבו,
לאמר: זאת אעשה ואת דרכי אצליח!
כי לא בעמל ידו שאלתו תבא,
גם אם מהיר במלאכתו ינע לרוח;
אך יוחיל לה' עליו ישליך יהבו,
או אז יהרץ ויהי נכון בטוח.[10])

לח) אין אדם מוציא דבריו לבטלה (ערכין ח', וראה מאמרי בהוספה להמגיד שנה כ"ח נום. 6).

אי-לך הולך רכיל דובר סרה ונבלה,
לך נא אל תולעת השני מוסר לקבל! —
משי רך וטוב מפיה מוציאה הנמלה,
ואתה עושה את הדבור כלי משחית לחבל?

---

[10]) הלא זה שאמרו (תנחומא הקדום בשלח) והישר בעיניו תעשה זו משא ומתן בשלום, כי כן יבורך גבר דמאריה סייעיה וחפצו ישלים בלעדי הרבה, יגיעת בשר ותחבולות ויש מפזר ומוסיף הצלחה ברצות ה' דרכו, המאמין לא יחוש ולא ידחוק השעה, לא יתקוטט אף לא יפעל רעה, ש ל ו ם י ה י ה ל ו ע ם הבריות לא תעשק עמם בעסקי ממונות ולא יגרום נזק או פגים נזעמים ותלונה, תום וישר יצור וכל מעשהו באמונה; ו ש ל ו ם י ה י ל ו ב י נ ו ל ע צ מ ו ושקט ושאנן וישמח תמיד בחלקו, לא ינחם במעשיו ולא ילחם ברעיוניו לא יתעצב ויתקצף על פועל כפו לאמר: מדוע עכבה עשיתי, ולא באופן אחר? יבטח ולא יפחד בידעו נאמנה שהכל נועד לו משמים שהקב"ה נותן לכ"א מזונותיו בשעתו וקצובין מראש השנה (כתובות ס"ג וביצה ט"ז) וכי לא תשיג יד אדם להסיג גבול חברו, לנגוע במוכן לאחר ולגרוע חלקו כמותו ושארו (יומא ל"ח) ומפתח של פרנסה לא נמסר לשליח (תענית ב') — והוא גם הוא יעסוק בתורה ועבודת ה' וגמילות חסדים, ולא יאמר: „אם שלש אלה אעשה ויצאתי נקי מנכסים אין כסף, כי איכבה אוכל וראיתי באבדן הזמן בקבעי עתים ללמודים שאינם מפרנסים את בעליהם בשבת תחבמוני? והיך אוכל לראות ברע אשר ימצא את אמתחתי בהריקי כ'סי להויל ממנו ממון לבן-עני? ואיכבה אשמרה שבת כהלכה ממצוא שכר מסחר ומלאכה ואחסר רכושי והוני אשר צברתי בכשרוני ואוני"? ואל יאמר הזריז: יד חרוצים היא תעשיר לי ותשיע, אך יקוה לה' מעמו עזרו יגיע ועל עצתו יופיע, הכל תלוי במזל (זוהר נשא וע' קידושין פ"ב מ"ק ב"ט) ובמ"ם סיעתא דשמיא הוא (מגילה ו') ואלמלא הקב"ה עוזרו ומושיעו, שוא והבל עמל אנוש ויגיעו! — ו"ש: אל תיגע להעשיר מבינתך חדל, מה לך העבודה הכבדה לשית עצות וחבילות תחבולות ושעיפים מסתעפים ולחשוב מחשבות לעשות בזהב וכסף הון ועושר? הלא כל יגיעך גם כח-ידך וחריצות שכלך ללא-הועיל או ללא-צורך, שהכל בידי שמים ואלהי הרוחות לכל בשר הנותן נשמת חיים הוא פותח יד ומשביע יהיב מזוני ומפרנס לכל! — (בהמגיד שנת שלשים נום. 49 והלבנון שנת שש עשרה נום. 32 ומחזיה שנה תשיעית נום. 9 וספרי „משל ומליצה" 151 הארכתי, ע"ש.)

הנך בועט במנחה משמים לך נתונה,
מי ברא ניב-שפתים? הלא אלהים צבאות!
להשכיל להיטיב להועיל חנן לאדם תבונה,
וביד לשון מרמה למות ולא לחיים תוצאות!

אשרי איש אמרתו צרופה, ברה וזכה,
שומר פתחי פיו ולא יוציא דברו לבטלה;
לשון חכמים מרפא ותרופה לננע ומכה,
משכיל אל דל-שפתיו יעלה ארוכה ותעלה.

לט) אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה (סנהדרין כ"ב ויבמות ס"ג, וע' וי"ר פי"א וירו' שביעית ודמאי פ"ד).

אשת-נעורים לבעלה הראשון עשרת, | ובעת מותה שמחת לבו נעדרת,
ונפשו בעבותות-אהבה בה נקשרת, | וחבלים חבלו אם יקח לו אחרת,
כי תנשהו כל עמלו בימי-הבלו; | אף נחלתו נחלה לא ישכח אבלו.[11])

מ) אין אדם משטה בשעת מיתה (ב"ב קע"ה, וע' תנחומא בא אדם משמיע תלמודו סמוך למותו, וע"כ ברכו אבותינו הקדושים את בניהם והביעו מוסרם למו לפני מותם, כי אז דבריהם היוצאים מלב עושים רושם כחותם).

נבר חלש בצאת נפשו עת מותהו, לא יעשה לו צחוק לכחש בעמיתהו,
וכי יראה כי קרוב קצו לבא, לא יחמד לצון וידבר אמת בלבבו.

* * *

ואתה איש בריא! תשב באחיך, תדבר כזב ולשון שקר בפיך —
זכור כי רוח חייך עלי אדמה, ושמר נפשך מאד עוד באפך נשמה!
כל אדם כחוב ימיו כצל עובר; הולך למות ולמה זה שוא דובר?

---

11) עפ"י פי' מהרש"א שם בח"א, שע"כ מי שמתה אשתו הראשונה כאלו נחרב בהמ"ק בימיו, כי לאבילות שאר קרובים יש זמן (ע' מו"ק כ"ו יבמות ע"ח וכתובות ק"ג) וכמ"ש (פסחים נ"ו) שהמת נשכח מלב, וגם אפשר בחזרה כאיוב שנתן לו ה' כפלים; אבל אשה ראשונה אין לה תמורה ודומה לחורבן בהמ"ק שנהגין בו אבילות ישנה לעולם (ע' כתובות ס"ב). וז"ש ג"כ (ר"ה י"א) סלוקן של צדיקים שקול כשריפת בית אלהינו, שגם הם לא במהרה נמצא תמורתם כי יפקד מקומם, כמ"ש (הוריות י"ב ב"ר פצ"א במדבר פ"ג פ"ו וקה"ר ותנחומא לך וזהר בראשית פ"ב ע"א) חכם שמת אין לנו כיוצא בו, וכאמרם (סנהדרין ק"א) חבל דמובדין ולא משתכחין, פי' שלא נמצאו אחרים תחתיהם, וכפי' מהר"ם שיף בהקדמתו שאינם נשכחים וזכרם לא יסוף; ועפ"י דבריהם (ב"ר פפ"ב) שאין מתנחמין על החי וסבר שמת לפי שאינו נשכח; וכן הצדיק גם בצאת נפשו חי חי נקרא ואך למראה עיני בשר לנביה דיריה כמת דמי (מו"ק כ"ו) — וא"כ היא אבילות ישנה כחורבן בהמ"ק ונחמה נעלמה! (הארכתי בכ"ז בס' "שדה בוכים" ח"א וב' ובקונטרס "אגרא דהספרא" באופנים שונים).

מא) אין אדם דר עם נחש בכפיפה (כתובות ע"ב, וראה „פרקי דרבינו הקדוש" בבא דשלשה סי' מ"ה: ר' מאיר אומר מי שיש לו אשה רעה, ולשיטתו אויל שבבה לו איתתא בישא, ע' ע"ז י"ח סנהדרין י"א וניטין מ"ג).

חמת פתנים, אשת-מדנים, שרש נחש הקדמוני!
ומי יגור, בכלוב סגור, עם שפיפון וצפעוני? —

מב) אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (ע"ז י"ט וע' ב"מ צ"ו).

גם במעלליו יִבָּחֵן הנער עודנו בָאבו,
אם לתורה או למסחר ומלאכה יטנו לבו.
לכן על-פי דרכו וארחו תביאהו במסה,
והקל מעליו טרחו לבל יכבד אכפו כמשא;
כי משיחת כל כלי-שכלי ולהועיל תלמדהו,
את הדבר אשר יהי אליו תשוקתו ויחמדהו.

מג) אין אדם ניצול מהרהור עבירה (ב"ב קפ"ד כפירש"י יומא כ"ט הרהורי עבירה תאות נשים, וכ"ה במס' כלה מידי עבירה יצאנו מהרהור לא יצאנו, וע' כתובות י"ג אין אפטרופים לעריות).

עזה אהבה לתאוה חציה שנונים! יפלו בלב נואפי אשה, שואף זונים.
וישר באדם אין מתקדש למדי, השליט ברוח ומושל ביראת שדי —
אשר תשמר עליו תושיה ומזימה, ונמלט גם מיצר מחשבות הזמה.[12])

מד) אין אדם עומד על ד"ת אא"כ נכשל בה (ניטין מ"ג, כי מתוך השו"ת בהקשותו בלדתו ספיקות על ברכי העיון בפלפולי דאורייתא וסברות הנוטות לכל צד בחלקי המתי"רה, תצא תורת-אמת לברר ולצרף הדברים בפלס מאזני משפט שיקול הדעת עצה ותושיה, וכבר הארכתי במאמר מרדכי בהמליץ שנה א', 24, 25, ע"ש).

אם בתורה הגית, אף כשלת בה ושנית — באהבתה תשגא מאד,
ותשנה ותשלש עור, עד תבא בסודה וטעמה בך יעמוד;
החזק בחכמה ומדע, ושכלך תשנן כח"ב חדה, כי תלמד, לא תמעד,
תחקור ותד"וש ואל תרף, אז תחריץ ובינתך תרב. —

---

[12]) במק"א הארכתי בזה כמה גדרים נדרו חו"ל לבלתי התגאל בעון ערוה ולהרחיק עצמו מכל הדברים המובילים אל הזמה, כמו ההרהור באשה (ע' כתובות מ"ו ונדה י"ג) וההסתכלות בה (ע' ברכות י"ג כ"ד ס"א נדרים כ' ע"ז י"ז כ' ב"ב נ"ז סנהדרין מ"ה כ"ב מדרש תהלים קל"ט וקהלת רבה ד') ולכת אחריה (עירובין י"ח קידושין פ"א וב"ר פ"ם) אפי' חוק לד"א (רדב"ז ח"ב סי' תש"ע) ואפי' הוא סומא (של"ה שער האותיות צ"ז בהנ"ה ע"ש ובסמ"ק סי' כ"ד ומג"א או"ח סי' קכ"ח סקל"ה ונתיבות לשבת אה"ע סי' כ"א אות נ') וקולה ושערה ערוה (סוטה מ"ח) בין נשואה בין פנויה (באר שבע סי' קי"ט כלבו ה' אישות ושו"ת אחי המז"ז סי' ט' ועש"ו ובמעיל צדקה סי' י"ט, וע"ע מג"א או"ח סי' רי"ז ס"ד וא"ר סקי"ז ושו"ת סי' תרכ"ב) והרבות שיחה וקלות ראש (ע' אבות פ"א פ"ג וברכות מ"ג סנהדרין ע"ה הגיגה ה' ועירובין נ"ג, וע"ע בי"ש כתובות

מה) אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות (סוטה ג' ובמדבר רבה פ"ט, וע' יומא ל"ט וש"ר פ"ג וירמב"ן בהעלותך ומיני תרגומא נשא, וע"ע תנחומא הקדום בלק כשאדם הולך לחטוא השטן מרקד לפניו וכו').

יצר מחשבות אדם יְעַוֵּר את עינו, בשגעון ינהג ולא ידע כסוס ופרד, שונה באולתו כשכור תועה ביינו, ויעש הרע לא בזדון ובמרד; לוּ השכיל יָבֵן כי כבדה אשמתו, לא פעל אָוֶן ומחטוא לה' חָשַׂךְ, אך לעת מצוא עון אכדה חכמתו, טה לבו ורוח עוּעים בו נָסָךְ.[13])

מו) אין הצדקה משתלמת אלא לפי ג"ח שבה (סוכה מ"ט, ובאבות: הכל לפי גודל (ורוב) המעשה, וראה שיורי בהצפירה שט"ז 28).

יש מפזר סכומים עצומים ביד רחבה, אבל רק לצרכי רבים ולמטרה נשגבה; ויש מוריד טיפה טיפה נשם נדבה, והפרוטות לאחדים מצטרפות לאלפי רבבה.

מז) אין ארי נוהם אלא מקופה של בשר (ברכות ל"ב ע"ש וב"ב ק"ט וחולין פ"ד ותנחומא שמיני וב"ר פל"ח וא"ז פ"ב, וע"ע ברכות י"ד וספרי ורבה נשא פ"ט).

מרבה הונו ואוכל בשר לשובע, ישמן ויבעט יעדה נאון ונובה, ינכל צור יָלָדוֹ וכחש בה' רועו, ואמר כי חילו עשתה ידו וזרועו;

פ"ה סכ"ז וקידושין פ"ד סכ"ה) ועוד כהמה המרגילים את האדם לידי עבירה (ע' ברמב"ם ז"ל ה' א' ב פכ"א ופי' המשניות סנהדרין פ"ו ואם לא היטיבו אשר דברו כי אין אדם צדיק אשר נזהר בכל אלה, והיינו רבותי' דיחזקאל שאמר לא הרהרתי ביום וכו' כמ"ש התום' חולין ל"ו סוף ע"ב, ומה יפה כ' בפנים יפות וישב מש"כ באלישע: ויאמר לנחזי נערו קרא לשונמית ותעמוד לפניו ויאמר לו אמור נא אליה וגו' ותעמוד בפתח ויאמר למועד וגו'. כי בתחלה בנשתה אליו לא דבר בה פא"פ כי-אם בעד נערו, ותבן לה ותסג אחור ותתצב מרחוק — אז דיבר עמה מפי עצמו, ע"ש.

[13]) וידעת היום כי ע"כ תועיל תשובה לנמהר וחוטא אם נפתה לבו פתאום לעבור על מצות ה' ואשם, כי לא בשאט בנפש ובעברת זדון יראת שדי יעזוב, אך יצרו תקפו השיאו גם יכול לו וברוב אולתו ישגה על בלי ידע להזהר כי רבה רעתו, כהתעות שכור עברו יין לא יחשב לו עון אשר חטא בעשותו עול בשכרותו ובפחזותו. וז"ש (עירובין ס"ה) יכול אני לפטור כל העולם מן הדין שנאמר שמעו זאת עני' ושכורת וגו'; ולכן הרהור עבירה קשה מעבירה (יומא כ"ט) כי במה יזכה ארחו ומה ידבר למען הצמדק, והוא מתהפך בתחבולותיו ומתחכם בלבו שרעפיו בטרם יצאו לפעלות אדם, ובכ"ז הרה און ועון, כל מחשבותיו לרע חדל להשכיל להיטיב וילך בכח רעיון מבינתו אחרי רשע כסכל להטות? אין זה כי אם רוע לב ואך בזדון ימרה את פי אלהיו למען כחש! — ובגלל זה האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה (יומא פ"ה) ועבר ושנה נעשה לו כהיתר (שם פ"ו) כי הוא ידע יצרו כי לפתותו בא לגרשו מהתפתח בנחלת ה' ונפשו אותה ויעש הרע, וגם מוסיף חטא על פשע למען ספות חרון אף אלקים; הנה זה מעות לא יוכל לתקן ואף אם ישוב ונחם אחרי מלאת תאותו, עונו ישא האיש ההוא ותשובתו לא תרפא משובתו. —

ועל פת חרבה יפשע עני נוֹעַ, יגנוב ויכחש גם לשקר יִשָּׁבַע,
ובנקיון שָׂנָיו לא יָנָקה מעונו, כי אכף עליו פיו לשבור רעבונו.
טוב לאיש לא ישבע ריש ועשר, ואכל את לחם חקו בתם ויושר —
במלאת ספקו לא יתן לחטוא חכו, ולא ישאג על טרפו כארי בְּסֻכָּה.

מח) אין בן דוד בא עד שתבלה פרוטה (סנהדרין צ"ז, וע' הגיגה ט' שה"ש רבה א' ה' ומדרש רבות שמיני פנחס ובחקותי וא"ז פ"ב וג' ושירי בספרי „משל ומליצה" סי' 100 ובהצפירה שט"ז 46).

(מכתם) אל יאמר העשיר: „הן אני איש מצליח,
ועל הגאולה לא אנילה, ובישחי אריד;
מה אעשה כי יאתה זה העני המשיח?
אם אפס כסף עד בלתי ישאר שריד!" —
הטרם ידע כי אז רפאים יקומו לתחיה,
ובעת ההיא לא יהי העני כמת חשוב —
גם מונח הון עתק עד שיבא אֵלִיָּה,
וממון המוטל בספק הלא לבעליו ישוב! —

מט) אין דבר רע יורד מן השמים (כ"ר פנ"א, וע' ברכות ס').

איש עור ממישש בצהרים, קלל יומו בזעם וכעס.
והנה רעו שתום עינים, ענהו בטוב טעם ודעת:
„כמוך חליתי גם אָנִי, ולא אתן באלהים תִּפְלָה,
חנון ורחום הוא בראני, טוב לכל ומעשהו נפלא;
היוצר הוא ידע יצרנו, כי נתור אחרי עינינו,
לכן טוב נשב באפלה, ואור ה' בקרבנו סלה!" —

* * *

דום אנוש חסר תבונה, ושא תלאה בלי תלונה,
בקרוב אליך פגע וגנע, תן תודה לאל אמונה! —
לעולם חסדו באפו רגע, וטובה בתוך הרעה טמונה.[14])

---

[14]) אצינה נא בזה קצות דברי מכתבי אשר ערכתי למו"ל מ"ע (פסח שני, תר"נ, נחמתי בעניי, לפ"ק). הלא כה דברי: מכתבכם הגיעני והנני ממהר להשיבכם דבר וכו'. ועל שאלתכם מה הגיע אלי כי חדלתי להו"ל מחברת מיוחדת זה חמש שנים? אענכם לראבון לבי כי זה לי חמש שנים אנכי מו"ח הולך קודר שחות בלי כח, אך חשך ישופני ואין נוגה סביבי, רוחי חבלה ונפשי נבהלה ונוחם יסתר מעיני! אוי לי אם אומר: במשך השנים האחרונות אבדתי נפשות עדינות מתוך משפחתי היקרה! אל תקראי לי מרדכי כי-אם מַר-דָּךְ, שדי המר לי חפץ דכאי, שתתי מציתי כום התרעלה לרויה, ואריד בשיחי ואהמיה, איה שוקל כובר פידי ואידי במאונים, ואיה סופר דמעותי הנגרות על לחיי כמים? אני הגבר ראה שבר, ברדת מחמדי עיני ולבי אלי קבר! בשנת ת ר מ"ו (מה תנוחמוני הבל —

צירים כיולדה חבלים היו לי לחבל — לפ״ק) מצאתני צרת הבת, כי מתה בתי הצנועה הנשואה בהקשותה בלדתה, בת כ״ג שנה יומה פנה ופני כסתה ענגה! שמחתי באומרים לי: „מז״ט״ כי הייתי לאב-זקן (גראָספֿאטער) ופתע נהפך ששוני לתוגה ורוחי כחלילים הומה, בפשעי שולחה האם ואקח לביתי את נכדי הילדה (צירל) היתומה! — עליך בתי הנעימה והתמימה אשת-לדה אסתר לאה, אשפכה נפשי פנימה אועק ואשועה ברוח נכאה, וכל ימי לא אמצא מרגעה! — בשנת תרמ״ז גוע אחי הצעיר ממני הדר בנייאנדעץ, הגיד רב תבונות מו״ה משה יעקב ע״ה; בשנת תרמ״ח נאסף א״א הישיש הה״ג יצחק יהודא ליב ז״ל, ובשנה הזאת, תר״ן, (גדול השבר מאד מאד, לפ״ק) נפטרה בש״ט אמי הזקנה מרת טאבה בילא נב״ת. *) על אלה היה דוה לבי ישבתי לארץ גם בביתי תמרורים ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר, בימים ההם אבדו עשתנותי זמותי נתקו ואקשור מספר ואיכה אוכל לשיר בשירים בלב רע ובמצב מורה מאד היעמדו דברי מרדכי בספר? —

והנה הכתוב אומר: דאגה בלב איש ישיחנה; ואני להסיחה מדעתי ולהסיעה לא אוכל, אבל אשיחנה לאחרים ונשאו אתי, וידעתם היום, אחרי הגידי צרתי לפניכם, כי ע״כ החשתי ולא כתבתי לכם דבר, בפרוץ הפועלים פרעות פה וויען בהתהפ״ם העבר, כי בעת ההיא נסעתי מזה לעיר מולדתי טארנאוו להלויית המת, היא אמי, ואחרי ככלות החג החלו שבעת ימי האבל. אנכי אנוס הייתי בפסח ראשון להדול משמחת הרגל, בהיותי כואב לנפש המתה שהלכה לעולמה והלכתי אף אני בדרך רחוקה — והיום הזה פסח שני הוא, ראיתי מעשה ונזכרתי הלכות הפסח (כאשר שמעתי בדרשת הה״ג ר״ז שפיצר נ״י) כי יפלא מה נשתנה החג הזה מכל המועדים? שבכל יו״ט אין לו תשלומין ועבר זמנו בטל קרבנו; והפסח שנדחה מחמת אונס יוכל החסרון להמנות בשני, הלא דבר הוא! אכן נודע שהבטחון הוא אבן בוחן להאמונה, באשר כל הבוטח הוא מאמין ולא כל מאמין בוטח;

*) הנני מביא פה לזכרון נוסח ארבע המצבות, אשר כוננתי וקוננתי:

אבן מר תזעק, מות אסתר מגדת,
סִפדו על הגל, פה קבר אשה יולדת,
תמה רכה זכה טובת-לב ומלומדת,
רב מהללה, הין-ערכה יקר וגעים;
לכן נקונן כי ימיה מעט ורעים! —
אהה, בהחל שמשה לזרוח גרה כבה,
היא מרומים תשכון ורוחה לאל שבה.

מר יזעק כל עובר כי אנושה המכה,
שאו יללי וקינה על נפש טהורה וזכה,
הולך תמים יועץ נאמן חכם-חרשים,
יקר-רוח בן טובים ידיד ה׳ ואנשים,
עשר יושר ואושר למשה היו למנה,
קבע עתים לתורה ושם עולם לו קנה,
בחצי ימיו נאסף אורו בצהרים פנה!

ירא-ה׳ תם וישר, הה, גוע ויטות!
צנא מלא ספרי גבר דגול מרבבה,
חכם ושלם במעלות ומדות רמות,
קניניו אמה ואמונה, צרק וענוה.
ישיש נכבד ויקר ונשוא-פנים,
היה בקי בתנ״ך, אגדה והלכה,
ומסחרו גדל מאד הרבה שנים,
דרכו וחין-ערכו לשם ולברכת!
אוצרות כתבי-ידו מפז נחמדו;
לא התלונן ויסבול הכל בדומיה —
יחוס עצמו ויחש אבות בו נצמדו.
בצל שדי ילין ויקום לתחיה!

מובת-טעם ושכל והכמת-לב פה טמונה,
אשת-חיל רבת-פעלים מעשיה באמונה,
בעלה מצא בה עזר ותצלח בסחרה,
היתה כיונה תמת מהולל שמה וזכרה.

וכו׳ וכו׳.

ג) אין דברי תורה מקבלין טומאה (ברכות כ"ב, וע' ירושלמי חגיגה פ"ה הוה וקהלת רבה פ"ו אל תבט במעשיו הבט בתורתו).

גם חכם להרע מצות שדי עובר, אם להשכיל להיטיב באזנכם מוסר דובר, אל נא בקצפכם עליו אָוֶן תמיטו — כי לא במעשיו אך בתורתו הביטו.

נא) אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית נפשו עליה (שבת כ"ג) שמעמיד עצמו ערום עליה (סוטה כ"א פירש"י שפירש מכל עסקים, וע"ש מ"ט) לחיות כאבן (ש"ר פמ"א ויי"ר פ"ט) הפקר כמדבר (עירובין נ"ד במדבר רבה פ"א וי"ט תנחומא הישן חקת) וכחרם השבר (רבה חזית א') ואינו מתפרנס הרבה (תד"א רבה פ"נ ה' י"ד כ' כ"ב ל' ע"ש ובתוס' בתובות ק"ד וב"ק פ"א וב"מ פ"ב).

לא לחכמים לחם (העתקה)

בהנחל עליון גוים ולאומים, והוריש ארץ לבני אדם,
חבלים הפיל למו בנעימים, ושפע טובו נתן בידם;
הלק בחלק כזקן כנער, לקחו הון עתק ויקר,
תבואת שדה תנובת יער, עבדה רבה צאן ובקר. —

וזאת חזינו בהגיע תור הפסחים, הגה בצאת ישראל ממצרים בחדש האביב, שם נאמר: ויאמן העם, ויאמינו בה' ובמשה; ואולם לא היתה אמונתם שלמה בכל באמת ותמיך ודרך כסל למו על בלי שתו באלהים בסלם ולבם לא נכון עם הבטחון, וזה החלם לדבר תועה במדבר בישימון ובט"ו לירח, אייר (הוא יום שחל בו פסח שני) התלוננו כל עדת בני ויזעקו מכאב-לב וישאלו: מה נשתה ומה נאכל? אשר לא כדת ואמונה הצרופה המצטרפת לבטחון עד אפס מקום ללון; לכן כל האומר: אני מאמין, נטל עליו לחשוב דרכיו לחפוש ולחקור היטב ולהתבונן במעשיו כשיסורין באין עליו, להתוודע ולהגלות הישנו מחזיק בתומתו ולא טומאתו בו ולא הלך בדרך רחוקה הלאה, ולנפות אם בפיו כן לבו קרבת אלהים חפץ ונפשו טהורה היא נקיה וזכה מחלאה, ויאמר לה: באמונתך חיי, בבטחונך חיי! — זאת המנחה ליעף קשה-יום מוכה ונגוע שבע עמל ומכאוב, וזאת התעודה בישראל לבלתי התגאל בשעיפים מחזיונות שוא ותפל, וזה כל פרי הסר פשע וחטאה לפתח תקוה ומבטח עז בשם ה', ועין פסח שני הוא יורה ויגיד משפט וחוקה, להצדיק הדין על כל צרה וצוקה, הן ירמזון מליו לאמר טוב לרבץ הבטחון והאמונה, והזוג יעלה יפה וחדל רגז ותלונה, המאמין לא יחיש ולא ילאה מן בלהות ותלאות, אך ישען באלהיו וישים שברו ותוחלתו בה' צבאות, שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד למושעות תוצאות, ומפי עליון לא תצאנה הרעות! — שבטו ומשענתו המה ינחמוני ואני אשא החכלים אשר חלק לי הזמן בזעם אפו, את אשר נגזר עלי באהבה אקבל, ולא אומיף עוד לראבה ולהתאבל, ובמי-פי אנשן את הרצועה, כי מהמכה תצא רפואה ותשועה; האמונה תמשכני אחריה בתקות חוס התקוה והבטחון ותביאני האוהלה, ואנחם בה אחרי אמי ותהי לי החסות בצל כנפיה למנוס ומפלט סלה! זאת מבליגיתי עלי יגון ואנחה והיא נחמתי בעניי ומרודי, גם אני ידידכם מרדכי הזהודי.

אחרי עברו ימים ושנים, בא גם החכם אחזה לקחת —
וישב בכלימה ובשת פנים, כי לא נשא־ה מנה אחת.
„אלי! למה עזבתני ככה?" בכה ויתחנן ויקרא: חָנֵּנִי!
„הבה אבי לביתי ברכה, למה אנרע? הכי בנך הנני!" —
„מה תצעק אלי?" ה' ענה, איפה היית עד עתה?
„יושבי חדל לקחו מתנה, ומרוע לא באת אף אתה"?
ויען החכם בן־עוֹנִי: „עמך הייתי בקדש חזיתיך,
„הן ישבתי בשבת תחכמוני, בצלך חמדתי כי אויתיך,
לשמוע בלמודים אזן פקחתי, ובכל תושיה מפז בחרתי,
עדי קניני התבל שכחתי, ושכיות מחמדיה לא זכרתי!" —
וה' אמר: „הרף מזעקה! הלמענך אברא בריאה חדשה?
„הלא הארץ כבר נחלקה, ולאחיך נתתי כל בים ויבשה;
„אכן כל אוצרות שמים, לך נתונים נתונים המה,
„ברוחי אליך פי־שנים, ומשכרתך תהי מידי שלמה." —

נב) אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים (תענית ע"ד, וע' אדר"נ פכ"ד הפסק מאליך ואל יפסיקוך אחרים).

לא רק חרפת אדם תיראו מעשות תועבה,
כבושת גנב כי יִמָּצֵא ובידו הגנבה —
ובאין רואהו לא יחוש ולא יסג כלימות;
כי גם במדעיכם רעות אל תחרושו —
ואם חטא ואָוֶן פעלתם, ממעלליכם תבושו,
למען תיראו את ה' יודע כל תעלמות!

נג) אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין (תענית ח' ב"ר פמ"ד), ואין זה סותר לדבריהם: אין המזיקין שולטין בדבר המדוד ושקול — כי מי שיש לו שכר קבוע לפרנסה כדי חייו הוא לא יתעשר אף לא יתרושש; אולם העושה עסק בלתי בטוח, ובונה בדמיונו מגדלים פורחים ברוח, הלא הוא כשהשעה משחקת לו משתכר הרבה ויגבה למרום שיאו, ובסור צל הצלחתו יצא שכרו בהפסדו ולהבל וריק כל יגיעו. ויש"כ: אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף, ודרשו: אלו מזיקין, כי לכך נוצר האדם לעבוד ולמשא באמונתו ואומנתו יחיה ויגיעתו עון משכחת, וקר־רוח (קאלטבליטיג) איש תבונות כל מעשהו במתינות וקובץ על־יד בלאט ונחת; לא־כן המתאוים המתלהבים (היטצקאפפּע) האצים להעשיר ורוצים לעלות הפסגה בראש מרומי. בהצלחה בפעם אחת, פורשים כנפיהם לעוף מהר גבוהה גבוהה אל נרם המעלות ורשפיהם רשפי אש מתלקחת, הן המה עפ"י רוב יורדים פלאים ומזיקים להונם ונפשם ונופלים בפחת בסתר חמדנה מתחת — כאשר ידאה הכדור המרחף על פני רקיע, רק למחוז חפץ

בעליו לא יניע, כי לא יעצרו כח להטותו כרצון נוסעיהו, ועולים ויורדים בו למקום אשר הרוח ישאהו! — וז"ש: בכה רבי יש קונה עולמו בשעה אחת, ואין להתפלא לבכיה מה זו עושה על המעלה הטובה הלזו? אכן נודע עפ"י הנסיון בדרכי המסחר, הנה הוא יורה כי טוב ריוח הבא מעט מעט בכמה פעמים זה אחר זה מריוח גדול המניע בשפע בבת-אחת ואך לעתים רחוקות, וכמליצתם: הרוצה להעשיר יצפין, הקור מכונה בשם "צפון" ובענין מ"מ טוב להיות מתון מתנהל לאטו וכל פרושה שמרויה מצטרפת להשבון עד כי יעבור בסך עצום; וכך היא המדה גם בעבודת ה' ומצות ומע"ט: נוח לאדם שיעשה בכל שעה ושעה אף מצוה קטנה, מלעשות מצוה רבה בשעה אחת ולהתרפות מעשות איזה מצוה בשאר השעות — וזה שבכה רבי בשבירון-לב ויאמר: אהה! לא טוב העושה מצוה אפילו רבה וגדולה אבל רק בשעה אחת, כי עבירה מכבה מצוה ומי יודע אם השעות האחרות שאיני עוסק בהן במצוה לא תבריענה הכף לחובה! — ע"ז רמזו (ירו' ברכות פ"א ב"ר פס"ה ושו"ט א') מה"ש אין להם קפיצין, כחות הטבע יתנהגו כסדר לרגל מלאכתם ומשלחתם ולא ידלגו ויקפצו במדרגות השתלשלות המקרים ומסלות הסבות והעילות, בקנין חמרי וענין מוסרי בעולם העשיה והאצילות.

נד) אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחלייתו (ברכות ג' [15] ע"ש בתוס' וסנהדרין ט"ו).

החגב לא ימלא נפש כפיר ולביא, ועפר הבור לא יספוק לסתום פיהו; כן בן-אדם לחמו ממרחק יביא, בלא יוכל איש לתת מחסורי אחיהו.

נה) אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לה בבהמה (שבת קנ"א).

אלהים עשה אדם בצלם תבניתו, ועל חיה ובהמה נתן חֲתִיתוֹ;
כי רוח חכמה בו, נפש משכלת;
אכן כבהמות נדמו כסיל ובער, הלא נסע יתרם נמשלו להיתו־יער,
ובסור צלמם יד פֹּל בהם מושלת.

---

[15]) ז"ל הגמ' שם: נכנסו חכמי ישראל אצל דהע"ה וא"ל עמך צריכים פרנסה, אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה א"ל אין הקומץ וכו' אמר להם פשטו ידכם בגדוד. הנה זה מלך ישראל עצה טובה קמ"ל, מענין מדיני לאומי, כמו שידענו שהנסיך ביסמארק בממלכת אשכנז השתדל בהקאנגרעס הברליני להרחיב גבולותיה בקצוי ארצות ולכונן מושבות (קאלאניען) באפריקא, לפי שהתהפשטות תחיה את בעליה, ומאן דביש ליה בהאי מתא רוח והצלה יעמוד לו ממקא המשנה מזל — וזאת העצה היעוצה מאת דהע"ה, כי ראה כי צר המקום מהשתרע ויושביו קצרי-יד לא יכילם ולא יכול להספיק להם מזון לכלכל נפשותם בכל צרכיהם, והקשה בעיניו לדחות בקש הקושיא: וא"ת מה נאכל? ולישב: בדוחק! ויאמר לחכמיו: דברו אל בני ויסעו מזה הלאה ילכו גדודים ויתפשטו למרחקי ארץ לתור להם מקום רחב-ידים לא מוצק החתיו, המקום ימלא חסרונם וימצאו מקור נאמן מעין ישע על המחיה והכלכלה, למען לא ינעו לריק ולבהלה. (וע' יומא ע"א מה שאמר דוד אתהלך בארצות החיים זה מקום שווקים, פירש"י שאדם מוצא לקנות מזונותיו, ולפי שהיה נע ונד התפלל על הדבר). —

נו) אין מושחין את המלכים אלא על המעיין (הוריות י״ב, וע׳ תוספתא ב״ק פ״ז אין השמן מקבל כ ל ו ם (כצ״ל גם במכילתא משפטים ופסיקתא זוטרתא שם) לפיכך מושחין בו המלכים, וע״ע ירושלמי כלאים ורבה בהעלותך ושה״ש).

(יא״ת) אוֹי לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ!
אַף לֹא יִכּוֹן כִּסְאוֹ לְתִפְאֶרֶת עוֹלָם!
יְהִי כְנָהָר מֵימָיו יִשְׂאוּ בְשָׁאוֹן קוֹלָם,
סוֹאֵן בְּרַעַשׁ — אָכֵן גַּם יֶחְרַב וְיָבֵשׁ!

אַשְׁרֵי הַגּוֹי מוֹשְׁלוֹ עָנָו טוֹב עָיִן!
הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יִנּוֹן לְדוֹר דּוֹרִים!
וְהָיָה כִמְקוֹר נוֹבֵעַ מַיִם טְהוֹרִים,
מַעְיָן נֶאֱמָן לֹא אַכְזָב — וְרַעַשׁ אָיִן! [16])

נז) אין מרצין לאדם בשעת כעסו (ברכות ז׳ אבות פ״ד ותדא״ר פט״ז וי״ח).
אם חמת אחיך בלבבו בוערה, כשמן על מוקדה לא תכבה מהרה!
לכן אל תנסה לשפוך לפניו שיח, מדי שפכו חרון-אף בשצף קצף;
כי אתה להפיק רצון לא תצליח, ועוד תוסיף כעשו יעבר גבול וקצב —
כַּתֵּר נא מעט עד כלות עזוז זעם, ואש עברתו לא עוד בו מתלקחת;
לֵך התרפס וכפר פניו בטוב-טעם, ואז כשוך חמתו ירצך בשובה ונחת.

נח) אין מביאין ראיה מן השוטים (נדה ל׳).
דרך כסיל נמהר ופותה, ובל יודע מה הוא עושה!
ואם יצליח חפצו ופעלו, עצתו תקום ושלום אהלו,
„ישרים דרכיו״ אל תאמר, אפס כי ה׳ פתאים שומר —
לך לחכם וסור למשמעתו, ראה דרכו ושית לב לדעתו,
ואם גם עצתו נבערה, לא תצלח ותחטיא המטרה; —
הנה אלהים לידו אִנָּה, ולנגדו אין חכמה ובינה.

נט) אין נכנסין לחורבה מפני החשד, המפולת והמזיקין (ברכות ג׳).
התבל כחומה פרוצה, על העושק והמרוצה,
וכחומה בצורה וחזקה, מעשה החסד והצדקה.
מה התבל הלזו גדר הדחויה, כי תשים למחמדיה אזן, לב ועין?
תֶּבֶל היא מערת פריצים שמה ושאיה, עצומים הרוגיה ובני-תענוגיה כאין!
בכל קניניך קנה בינה ותושיה, חסד שים לך לקו וצדקה למשקולת;
היא תשגבך תקרא חומותיך ישועה, לא תירא חשד, נזק ומפולת. —

---

[16]) אומר אני מעשי למלכנו הקיר״ה כי טוב, הוא השליט מושל ביראת ה׳ ואין על עפר משלו! אתה מוצא ענותנותו במלאת ארבעים שנה למלכו (שנת: מלך הכבוד שמוחל על כבודו — הלא הוא זה פראנץ יאזעף — מלך ישר טוב-לב — נבור ורב פעלים — חפץ חסד לא הוד גם שבח — ואך מעשה צדקה אהב — לפ״ק) אז הביע רגשותיו העדינות והודיע נאמנה לכל

המדינות, לבלתי עשות למענו כל־יקר הוד והדר במשך ה י ו ב ל. כי שקר החן ופאר ויופי כציץ נובל, לא חפץ להתכבד באורים מתוצצים ודגלים מתנוססים ומשלוח צירים ושירים ונגינות כנורות ונבלים, ועוד דברים כאלה שהמה הבלים, אשר אין להם מעמד אמת ויציב ונכון וקים. בין־לילה יאבדו ואים — אך בזאת שבע רצון בהתנדב עם בעבורו לכונן מעשי צדקה, לחונן דל ולהציל אביון מצעקה, וליסד בתי־חסד מחסה ומנוס, לישישים וחלשים יתומים ואלמנות, למען יעמדו ימים ארוכים ערוכים ושמורים לדורות, יזהירו ככוכבים לעולם והיו למאורות!

זה מלכנו יפה לנו, דבר גדול דבר באהבתו וחמלתו ועזה־צדק, כי היאיל להועיל לטובת הכלל ולא פנה אל רהבים. ממנו נלמד ונקח מוסר השכל ונרע שהימים הראשונים היו טובים מעתים הללו, הלא כה שפתי חז"ל ברור מללו, וינאמו נאום: בא זכר כברו עמו נקבה אין עמה כלום, שאין אשה אלא ליופי והוכר עינו לתכלית צופיה להרבות תושיה; ואם ראשונים כזכרים אנו כנקבות — כי אז נעשו כל מיני המחורות מחומר עז וחזק ולא הביטו אל המראה החיצון לבדו, ועתה מלאכתם רמיה ע"י מכונות, הכל יפה משוח בשער למען היות לו ברק בראמות וגביש, אבל רפה וממהר להנתק בקורי עכביש; ומרכולת ומכולת יפים ומזויפים להתעשר מן הפסולת — וזאת לפנים גם בדרכי אמונה ודת, המה עשו כונים למלאכת השמים באמת ותמים לא כחל ושרק ופניה ונטיה צדדית אשר לא כתובה בתורה; ואנחנו לא נעשה אלא לפנים להשתבח ולהתהלל להתהדר ולהתגדר, וכמה מיני יובלים נוהגים בינינו לעתים מזומנים, חג יום הולדת וחתונת כסף וזהב במלאת מספר שנים — נקדיש אמצעי לתכלית ונשים טפל לעיקר, הכל לשם נוי פאר ויקר. — ובכן לא טוב עושים השמחים אל גיל בעמים, העורכים נשפי־חשק ומהם פרים ימצאו על נדיבות ויקומו לשחק בהלולא וחנגא, אילי הכסף רוקדים באילים ומזוגים זוגים: מעשה הצדקה עם בנות־השיר ואהבה בתענוגים. — הלא ע"ז נשאו מדברותם (שבת קמ"ה) מועדיכם היו עלי לטורח אמר הקב"ה לא די שחיטאין לפני אלא שמטרידין אותי לידע איזה פורעניות אביא. הנה אלה השומרים הבלי־שוא לא יהגו מועדי ה' כהלכה, ויעשו להם בתחבולות מועדים חדשים, על כל צרה ומקרים רעים וקשים, יצרפו ענג לנגע וששון לאסון למצוא לכסף מוצא לעזרת הנשרפים ונשטפים רשים וחלשים, עושים מעשה ז מ ר ה ומחול ומבקשים שבר מצוה הבאה בעבירה לשמה; אבל אשמים הם גם כי ילבישו ישע את העטופים ברעב, ויבא גם השטן ומרקד בינותם בשיר של פגעים וסנגור נעשה קטיגור מגיד פשע, כי לא תהיה תפארתם על הדרך הזה, כואב מתחפש ומתלבש בעור השה! —

גם אנכי כבר נשאתי משלי (הביאו הנ"ק בשמי בהצפירה שט"ו נומ. 182) הלא כה דברי:

הנה בעל אכסניא אנכי היום, והאורחים הבאים הלום מן הרחצה ממעיני הישועה ספרו לי מעשה שלא היה ולא נברא אלא למשל. — יצה"ט ויצה"ר דלים ורפי־כח מעיה קטנה נסעו למרחצאות לשוח ולשאוף רוח ולנוח מיגיעת בשר, ויפגעו בם מלאכי הצר טוב ורע מקריה רבתי עם, כי הלכו להרגיע גם הם ונזדמנו לפונדק אחד שם; וישאלו איש לרעהו לשלום. ויאמר להם יצה"ט בן הברך הגדול, ראו הנני בעל בשר ובריא אולם כי טוב לי בעירי, איתן מושבי ופרנסתי בנחת ולא בצער, ששם ישנם הרבה בתי כנסיות

ם) אין לך קשה מן האשה (כ"ב ט' קה"ר ז' ותנחומא וישב).

„אחד מני אלף מצאתי באנשים, ולא אחת בכל הנשים" אמר קהלת! כי האשה לבה חרמים לצודד נפשים, קשה כשאול המתה עד אבדון אוכל.

מ כ ת ם

„במלך שלמה אפי מאד חרה" — אשה אחת אל בעלה אמרה — כי על כל הנשים דברו יצא, לתת אתהן בעיני אדוניהן לשמצה; מה חטאו ומה עול בהן מצא, באמרו: אשה טובה בכלן מי ימצא"?

„אל יהיה אפך בו" אישה ענה, לטובת הנשים הודיע זאת נאמנה, לבל יגרש איש את אשתו המרשעת, אם אשה טובה ממנה יאבה לקחת, בשכבר דברי המלך נפשו יודעת, כי אין טובה בנשים גם אחת"!

סא) אין עושין נפשות לצדיקים בדבריהן הן הן זכרוניהן (ירושלמי שקלים פ"ב וב"ר פפ"ב, וע' תאוה לעינים חגיגה ט' ער"ה. וז"ש (ב"ר פכ"ד ירו' נדרים פ"ט) בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול בתורה, שהוא לא נשא

ומדרשות, וחכרות נכבדות לפעלות חסד וצדקה למכביר, לא נערך דבר בין אדם לחבירו ולמקום". ויצה"ר גם הוא ענה חלקו ויאמר: „אף עלי שפרה נחלה ועצמותי מלאו עלומים, כי הסרים למשמעתי רבים ועצומים, לי בתי תענוגים לאין מספר ולשכני ידרשו כל בעלי תאוה ומחללי שבת ויו"ט בגלוי לעין כל — וגם מהמוביחים והחזנים יארחו לחברה אתי בסתר, ובבואם אל אהל-מועד מסוה היראה על פניהם שמים, ולובשים אדרת האמונה לשם ממן אי לכבוד לא באמת ובתמים.— אבל, מדוע פניכם רעים? אנא הגידו לנו"! ויען היצ"ט ויאמר: „אמנם כן, יש לי חברים מקשיבים לקולי עוסקים בתורה ומתנהגים בחסידות, יושבים בתענית ואומרים תהלים ומעמדות; אבל אינני שבע-רצון ותושיה נדחה ממני באשר אין עמדי בתי ג"ח תומכי חלכאים וסומכי נופלים, כי בב"מ שיש חסרון כיס אין מעלה גרה ופרוטה לחבוש לנשברי-לב ורצוצים, והצנועים מושכים ידיהם ומונעים טוב ותקונים נחוצים". — ויצה"ר גם הוא נאנח וישיב אמרים: עיר מושבי הלא מצער היא ומעטים עושי רצוני, ומי שאני תוקפו לבו נוקפו, ומחלל קודש בהחבא בחדרי חדרים מפני הבושה ומראגה פן יחרה בו אף הקהל והרב — וע"כ אין שלום בעצמיהם ובעל כרחם יזכו ארחם, ורע ומר לנו נלאינו כלכל משאם וטרחם! — וישיבו המלאכים הבריאים והשמנים אתהם דבר לאמר: מאד יהמו מעינו עליכם לבן שמעו נא עצתנו הנכונה! צאו בעקבות דרך התגרים בערים הקטנות אשר לפי מעט יושביהן עורכים מערכה בתעריבות מינים שונים ככל צרכיהם; מהם תלמדו וכן תעשו והיה כשובכם העירה יעיר יצה"ט אזן למוסר ליסד ולבונן בתי ג"ח לחנן דלים ולהרים כסף נדבות לתבלית דבר-טוב ומועיל, ויצה"ר יעור לו וימלא דברו רק יסוף נופך משלו, להגיד כי ישר לערוך נשפי-חשק ולצאת במחול משחקים בחור ובתולה ולהתעלם באהבים ולהקדיש ההכנסה למעשה הצדקה; ויצה"ט אף הוא יסכים להאמצעים לשתף ש"ש וד"א וגדולה עבירה לשם מצוה והווג יעלה יפה לא יבוש ולא יכלם, הזאב ידי שבע והכבש שלם"!

אשה לפי שחשקה נפשו בתורה, והלימוד בספר מפי גדול בתורה זה כלל ועיקר ובנין-אב, שהתלמידים קרוים בנים ואלה תולדותיהן של ת"ח לזכר עולם ולברכה, וע' תו"כ קדושים).

אנשים בלי-שם המבלים בהבל ימותם, נשכחים מני-לב ואבד זכרם במותם, לכן יחצבו על קברים ציוני אבנים, למען יִקָּראו בשמותם רבות בשנים, ולבעבור לא יִפֶּרֶת זכרונם מדור, בלכתם באשמם ארץ נשיה ירכתי-בור; לא־כן תמימי־דרך המישרים ארחותם, שמם וזכרם חרות על לוח לב כחותם גם בצאת נפשם ינון ויכון כירח, וכסמים אש אכלתם עוד יתנו ריח; צדקתם תעמוד לעד בסוד קהל ועדה, ולמה זה למו מצבת אבן לעדה? —

סב) אין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כ"ו ושר"ר פט"ו, וע' ויר"ר פ"ל).

יש עושה עֹשר מן הגנוב, ובלא עמל ויושר חיל ינוב,
והוא לובש צדקה כמעיל וָצָנִיף, ולדל ויתום גשם נדבות יָנִיף;
הנה זה כסף אשם רכושו, וכוסה חמס ובגד על לבושו,
את עמיתו רָמָה וַאֲמָתוֹ הונה, ודומה למביא תרומה אתנן זונה,
גם כי יחזיק במעוז הצדק, יזרע אל קוצים וטובו כחדק,
חסדו חמאת מציה הבאה בעבירה, ובוצע ברך קללה תחשב ומארה.

סג) אין שוטה נפגע ואין בשר מת מרגיש באיזמל (שבת י"ג).

אשר לו לב אבן ובשרו נחוש, יראה אָוֶן ולא יבין ולא יחוש,
לכן כל רעה אליו לא תאנה, ופגע ונגע לא יוכלו באהלו לגשת;
ורך־הלבב הוא נָגַשׁ נגוע ומְענה, חיש קל יתפעל בעל נפש מרגשת,
בעבור חישיו בו לא ידע שָׁלֵו בבטנו, וכי שיג לו, תחתים בדרכו לשטנו.

(מכתם) מנהג ישראל מאז בכל קהלה, אשר השוחט הוא ש"ץ בעל תפלה.

אמנם כן, טעם הדבר מְסֻתָּר, כי אין השחיטה אלא מן הַצַּוָּאר — בכל־זאת פליאה גדולה וקשה: הן על השו"ב להיות בעל הרגשה; ואם אמת שכל חזן בער מאיש, הלא אמרו: אין שוטה מרגיש! —

סד) אל תחלל בתך להזנותה זה המשיא בתו לזקן (סנהדרין ע"ו, וע' רות רבה פ"ו: איהבת אשה בחור מסכן מזקן עשיר).

נותן בתו הצעירה לאיש שיבה בא בימים ושנים,
בינה ובינו ישית איבה לשלה ריבות ומדנים.
גם כי ירבה עֲדָיָה וחליפות שמלות שנים ועדנים,
עינה תתן באחר — ואליו תפנה עֹרף ולא פנים;
נכספה וְכָלְתָה לכלות כספו ומזמותיה על בצעו,
(מכתם) צוררת היא וסוררת תשחק ליום הליפתו, סופו וקצו.

אלמן זקן לקח אשה בתולה צעירה, וכעבור שנה לא החרישה ואבל העירה, ותשאל אותה אמה: "מה היום מיומים, בתי למה תבכי ושפכת דמע כמים"? ו תען ותאמר: "הלא נפשי מאד יודעת, אם הבעל "רב" אשתו "רבנית" נקראת

אף אנכי כדבר הזה חשבתי נאמנה, אלמן לקחני דמיתי היות אהיה אלמנה,
והן עתה כבר חלפה שנה תמימה, ועוד אישי חי — לכן אריד בשיחי ואהימה!

סד) אל תקרי בכום (כי יתן בכוס עינו) אלא בכים (תנחומא שמיני, וע' ספר קורא באמת ח"ב סי' ט"ו).

בתת איש עין בכוס היין, וישבע ריש ישתה לעג כמים;
הכיס רק — כל מאומה בו אין, כספו גז חיש יעשה לו כנפים.

סה) אל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו (ברכות נ"א, וע' ב"מ ק"ז ירו' תענית פ"ב איכה רבתי נ' ושו"ט נ"ג).

איש נתעב ונאלח מוכיח מומו לרשע, לוקח לו קלון חרפה וכזיון, 17)
"רחץ אתה וטהרו", רעו יענהו קשה, ואחר תכבסני ותרחץ כפי בנקיון!
ובר-לבב, בתומו יוכיח בני-מרי, לאמר: "התחטאו מחטא רחצו הזכו"!
מוסרו למו יצמיח ויוציא פרי, בשוט לשון יכם ודבריו שרשם יכו. —

סו) אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה יולד יום (סנהדרין ק' ע"ש, ואמר חכם: דבר שהיה עבר ואין, והעתיד נעלם מן העין).

בחמלת אל מסתתר על יושבי-הלד, לא גלה עתידות למו טרם תבואנה.
לא ידעו היום, מחר מה יָוָּלֵד, ומראשית את אשר יקרם באחרונה.
הן, אם יחזו דמות ההצלחה מנגד, ויבחנו כי יגברו חיל וישע ישינו;
בה' יבגדו בגד ויעטו נאון כבגד, אל עָל ידברו גבוהה ולרש ילעינו —
ובהביטם עמל וכעש לבם יהיל, ילאו למצוא בטחון ונסוגו אחור —
יראו אידם נכון ויקצר כחם מהכיל, ופתח תקוה יהפכו לעמק עכור —
לכן נצפנו מהם עתים יאתיו, אם לשבט אם להסד, מרפא ובעתה;
"בל נמוט"! אל יתהללו כי ישליו, ובצרה לא יאמרו: "אין עוד ישועתה"!

סז) אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו (אבות פ"ד משנה כ"ג, וע' אדר"נ פמ"א זכוכית וכו' ומראה כל מה שבתוכו, וראה זוהר פנחס רמ"ה, ברכות כ"ח ותענית ז' ומילי דבדיחותא סי' 62).

ביפי הכד אל נא תשים עין, הבט היש בו יין אם אין! —
הלא טוב דלי-עין מימיו נאמנים, מכלי-זהב בקרבו רוש פתנים. 18)

---

17) בזה יודע לך פי' הכתוב (משלי ט' ז') יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו. ר"ל המוכיח לץ על פניו בזו וקלון ימצא, ושחת דבריו לבלי-הועיל לבושת ולכלימה ושמצה; וגם היוסר רשע על כל דבר-פשע אשר הוא (המוכיח) בעצמו איננו חף ממנו, חרפתו אליו תשוב ודבריו לא ימצאו בלבב רעהו מסלה, כי יענהו דבר: מום שבך אל תאמר לחברך וקשוט עצמך תחלה! (ולוקח לו קלון, מוסב על שניהם, ע' בינה לעתים דרוש מ"ט). ואמו"ר ז"ל כתב ע"ז לפרש הפ': ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית, שלא כהה בו בתוכחות על עון כי ירא פן ישיב לו אף הוא: מי התיר לך לעשות כה לנשוא יפ"ת במלחמה שטופה להוליד בן סורר ומורה לתוגה להורים.

18) מה נאוה מליצתם: כתוב במסתרים תבכה נפשי וכתוב עוז והדרה במקומו, הא בבתי בראי והא בבתי גואי! הן האדם הראשון אחרי אכלו מעץ

סט) אל תבשל בקדרה שבישל בה חברך (פסחים קי"ג ועי' תוס' מ"ק כ"ג וספר הישר לר"ת תקצ"ח ושו"ת חות יאיר קצ"ז).

אל תקח לאשה גרושה או אלמנה, כי לא תאהב אותך ברוח נאמנה; זאת תזכור בעלה הראשון בכל עת, וזו לא תשכח מלבה אישה המת.

(מכתם) כהנים קפדנים הם המתם מתלקחת, לכן אסרה תורה לכהן גרושה לקחת; כי כמהו אשת מדנים היא הַמְשַׁלַּחַת, ולא יוכלו לראות חיי שלום ונחת.

ע) אל תרחק עצמך ממדה שאין לה קצבה וכו' (ארר"נ פכ"ז).

"עזוב יראת ה'!" נאם פשע לרשע, לשמור חקיו אל תכלה כחך לתהו! כי עבודת הקדש רבה היא וקשה, כבר ממך הדבר לא תוכל עשהו"!

הדעת ונפקחו עיניו, לא הלך עוד ערום ויעש לו חגורות וילבש בתגות כסותו לבדי — עורו; וכן היינו בזמן ההשכלה המדומה, האמת הערומה נעדרת והחנופה שוררת, והשקר מתחפש באדרת לכבוד ולתפארת — אנו חיים בעלמא דכדיבא ובפינו מילי דכדיבי, הכל יפה רק למראה עין מחוץ ואין תוכו כברו; רבים עתה היושבים בהיכלות ועליות מרווחים, בבתי בראי מראים פנים שוחקות והמה בוכים בסתר לבם פנימה ובמצור ומצוק נאנחים; יש מתראה ישר וטוב ורוחו רמיה מלאה, כתפוח יפה פרי-תואר חיצון אדום וצח ופנימי רקב רמה ותולעה, כי בואת יוכל להתפאר במה שאין בו, המתהלל השכל וידוע ה', והצנע לכת, דבר המסור ללב ועל פניו מי יכויבהו? — וידעתם היום שהימים הראשונים היו טובים מאלה! לפנים היו כל הדברים העשוים, פשוטים וערומים ידועים וגלוים, ויהיו נקראים בשם הנכון כמשמעו וידעו כלם את אשר לפניהם; בעת יאמר לרש שוע ולרע טוב ולאויב אוהב, הכל טמיר ונעלם וסתר פנים לו כסות-עינים, ואותות בדים לא שרירין ולא קיימין, לא תוכל העין לראות והלב לדעת ולהוהר, וכשם שנכנים לפינו בזה"ז אוכל ומשקה מזוף — כבלענו כך פלטנו, והיוצא מפינו ערכרב יעלה אתו. (ראה ספרי "מילי דבריחותא" סי' 54, 60, 62) — זה דור דעה, דור-שוא, כל אדם כוב בשנותי את טעמו ומחליף שם העצם בשם התואר, הכל נהנים באוזאה מתעים ומכסים, איש לפי ערכו ודרכו וצרכו מקומו ושעתו; וזאת פעלת שוטני עמנו וכל אנשי חבריהם לעת כזאת, הם לא ישתמשו בשם המפורש להגיד בשפה ברורה כי צוררים המה לישראל, אך יבחרו לשון ערומים, לשון סני נהור, בקורא שמם "אנטישמיטים" — המעשה להרע אחד היא ואין בין עבר להזה אלא שנוי השם בלבד, ובאמת אל תקרא "שְׁמוֹת" אלא "שֵׁמוֹת", כי זה כל ישעם וחפצם וזאת התעודה, לבלע ולהשחית למען ספות שממה ושערורה ושאיה בשערי יהודה! — וכה ישנם דברים הרבה הנראים לרחוקים בפנים אחרים, ומעשה להטים יעור עיניהם ויכם בסנורים. ובכלל, העוה"ז לבית-החזיון ביפיו דמה, ואנשי-השם הן הם כמשחקים על הבמה; היוצאים והבאים לפנים מן הקלעים, לא יתענגו שמה על המראה הנעים; שומעים את הדבור מפי המזכיר בלחש, ויודעים שהכל ערוך כמו-חי בכוב ובכחש — שער לבן הזקן והשפם פאה נכרית והפנים צבועים, רק שפתיהם נאות ומתהפכים לכמה גונים וצורות ורגזו ושחקו ואין נחת ושעשועים! —

הולך נכֹחו וירא — מצוה הוא יְשֻׁלם, גם כי להשלים חקו קצרה ידהו;
לא עליו לכלות המלאכה לעשות כֻּלם, אשר בכחו יפעל וה' יגמר בעדהו!

עא) אל תאמין בעצמך עד יום מותך (אבות פ"ב זוהר וילך, וע' ב"ר פצ"ד ושו"ט ט"ז אין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם, כמ"ש קידושין מ' אפי' צדיק גמור כל ימיו ובאחרונה מרד איבד את הראשונים (ע' חגיגה ה' סנהדרין ע"ב וק"א ותוס' ב"ק פ' וב"ב י"ד) לכן אמרו חולין ז' גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם, וסוטה כ"א כיון שהגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם זה ת"ח ויום המיתה, והיא שדרשו בב"ר פ"ט והנה טוב מאד זה מות, כדברי הרמב"ן ובע"ק שמפני מעלת האדם הוסיף בשבח היצירה בו כי טוב הוא עד מאד; והאדם הזה הן בעודנו חי איננו בטוח שלא יחטא עוד, רק במותו בתומתו וישרו אז נקרא טוב מאד. הלא כה אמר גם החכם היוני זאָלאָן, היפך דעת אריסטו, שאין ראוי שיקרא האדם מאושר בהחלט כל זמן שהנשמה בקרבו, בלתי אם מת באשרו (ע' ברכות י' ב"ר פכ"ה וס"ב ש"ר פנ"ב שו"ט קט"ז תד"א ח"א פט"ז זוהר שמות י' ותוס' ער"ה וחקת קפ"ד ומדרש הנעלם וירא צ"ח ומס' שמחות פ"ח, והארכתי בס' „אלון בכות" ומשל ומליצה 233) וכמשל ר' לוי קה"ר ושמואל רבתי פכ"ג נולד אדם ואין שמחין לו וכו' ומת הכל צריכין לשמוח וכו' ע"ש).

הילד בגיהו מרחם לאויר העולם, רואה את הנולד — ויבך תמרורים;
והוריו ששון ישיגו יצהלו קולם, כאלו הוא יצא מבית האסורים:
הבל התבל וחבלים חבל מְתֵי-חֶלֶד! ושמחה מה זו עושה עת כי יִוָּלֶד?

וכי יובל הגבר לבטן קבר, מה יתאונן ויקונן אדם חי? —
הנה הוא במתים חפשי משבר, ואל שדי אמר לצרותיו די! —
שנות ראה רעה עברו נגוזו, הלא תשחקו ליום אחרון ותעלוזו!

עב) אלין שית מלין דאית בכל חד תרין אתוון: נח את שם את חם —
כי גם זה לך בן — כי יד על כס יה — על כן לא בא אל (שלחן) —
גם לי גם לך לא — (אין) זה כי־אם רע לב. (מסורה) —

במאמרי „ישראל והזמנים" (מחז"ה שנה ג', 7) כתבתי בשם הגאון הצדיק מוהר"ש סופר ז"ל האב"ד קראקא עפ"י אמרם (שבת ל"א) מה דעלך סני לחברך לא תעביד זו כל התורה ואידך פירושה וכו', כי בדברים הנוגעים בין איש לעמיתו זאת תורת האדם שיהיה נוח לבריות. בין שהוא בן־שם (יהודי) ובין שאינו בן ברית, הלא בנים אנחנו לאל אחד הוא אבינו יוצר כלנו, ואהבת לרעך אף נכרי במשמע — ואידך, היינו בדברים הנוגעים בין אדם למקום ואשר ידם מגעת עד כסא הכבוד, פרושה; בענינים כאלה צריך הישראלי להיות מובדל ומופרש מגויי הארצות, על־כן לא יוכלו העברים לבא אל שלחנם לאכול עמהם בשר חזיר ולשתות יין נסך וכל אשר לא כדת השלחן־ערוך; וכל המשנה ומתיר איסורים ולא מקיים אמונתו, גם ליהודים גם לנכרים איננו, לא ידעו מה הוא? אין זה כ"א רע הלבב הפכפך וזר,

עם ישרים ועדה לא יכתב, קרח מכאן ומכאן ואין רוח המקום והבריות נוחה ממנו! (ע"ש ובמאמרי "התעודה בישראל" שם 8, ובמ"ע "עברי אנכי שנה עשירית גליון ט"ו ופפרי "משל ומליצה" סי' 281).

עג) אלין דכפרין בתחיית המתים יורדי בור, למה אמרין בכל יום יוצר אור (מדרש פליאה מובא בדרור המור ובכבוד חכמים לירושלמי, ומקורו באיכה רבתי פ' חדשים לבקרים ממה שאתה מחדש אורך בכל בוקר אנו יודעים שרבה אמונתך לתחה"מ, וע"ע תנחומא הקדום סוף ברכה, ומ"ש סנהדרין צ"א מה דלא הוי הוה מה דהוי לא כ"ש).

למה תאמרו רשעים ותדברו פתאים: "היקיצו ישני-עפר אם יקומו רפאים"? הביטו שמים, למרומים שאו עין! וראו מפעלות ה' עושה יש מאין; אלהי קדם הוא בורא הכל מתהו, היפלא ממנו דבר ילאה עשהו? הן המאורות יצר אשר עדן לא היו, אף כי יחיה המתים שכבר חיו! 19)

עד) אלים שבשרצים אומרים: ישמח ישראל בעשיו (פרק שירה בגירסת בעל שער שמעון וסדר יעב"ץ, ובנוסח העקרים: ישמח ה' במעשיו, ע"ש).

ה' צוה לעמו לבלתי אכול שרץ, וטהרו וקדשו מטומאת גויי-ארץ;
עדות לישראל להודות לשם תהלתו, כי בחר לו ישרון לסגלתו.— 20)

עה) אלמלא שהקב"ה העלים מאדם את המיתה לא היה בונה ונוטע (תנחומא קדושים, ע"ש).

עת לעשות מלאכה, עת לבנות ולטעת;
לכן כמום עת למות, לא נָתַן לדעת. —

עו) אלמלא יצה"ר לא בנה אדם בית וכו' (ב"ר ט' קהלת רבה נ', וע' יומא ס"ט וסוטה מ"א ולעיל סי' כ"ב, וקרא שירי "הליכות עולם" בכוכבי יצחק חכ"ד).

אם לא תענוגי-בשר ושכיות החמדות אדמה,
לא עמדה הארץ ועל מכוניה בל קמה;

---

19) בראש קונטרס "אגדת בראשית" פרשתי עוד בזה מאמר פליאה מובא בחזון למועד חי"ד: למה נוטל רשע לולב בימין, אם בתחה"מ לא יאמין, עפ"י מש"כ בב"ר פכ"ח וי"ר פי"ח שעצם לוז שבשדרה הדומה ללולב ממנו תתחיל התחיה לעת"ל, ע"ש, גם בספרי "שדה בוכים, ואלון בכות" בארתי בזה דברי הילקוט החדש ערך מיתה סמ"ז שהמתעצל בהספד כופר בעיקר וע"ז נענש נבל (מלבד הכוונה הפשוטה המפורשת בקהלת רבה ז', ע"ש) ככתוב בי"ב דרשות למהר"י מינץ דרוש ה', וי"א שע"י ההספד תחויב בהכרת אמונת השארת הנפש ותחה"מ; והכופר בעקרים האלו כחש לאל ממעל המחדש בכ"י מעשה בראשית, כי אלו האמין בחידוש היה מאמין גם בתחיה מק"ו, כאמור. —

20) קרא בזוהר פנחס: ישראל גוי עממין כלבא גוי שייפין וכו' לבא נטל ברירא דמיכלא (ע"ש ובציון ש' תר"א), וע' קה"ר א' וב"ר פי"ח ושו"ט ק"ד וב"מ ס"א ותוס' חולין ה' שבת י"ב ניטין ז' וע"ז ל"א ד"ה דאכלי וספרי ברכה פ' עמים הר יקראו, וע"ע מהרש"א סנהדרין ל"ט ומעשה טובי' עולם הקטן פ"ב ושערי אורה ע"ה ותאוה לעינים ברכות סי' מ' ומש"כ בספרי "משל ומליצה" סי' 115.

וחכם מבין דבר לַאֲמָתוֹ, הכל יעשה בעתו,
יצא למלחמה על יצרו, גם ישלים אתו. —

עז) אלמלא נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקן (ברכות ו').

מחבלים מעופפים על פני־חדל אלו ראתה עין;
והמון נחשים מלא כל הארץ מקום רק אין —
רחפו עצמות יושבי תבל לא האמינו בחיין! [21])

עח) אלמלא קול המונה של רומא (כרך גדול) היה נשמע קול גלגל חמה דמנסר ברקיע וכו' (יומא כ' ע"ש ובב"ר פ"ג).

(יא"ת) „לְכוּ חֲזוּ מַעֲשֵׂה יְהוָ!" הַשֶּׁמֶשׁ אֹמֶר יַבִּיעַ,
וּמְאוֹרֵי רָקִיעַ מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת;
רַק קוֹלָם בְּגַלְגַּל לְאֹזֶן אֲנָשִׁים בַּל יַגִּיעַ,
מִפְּנֵי קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר, קִרְיָה מְלֵאָה תְשׁוּאוֹת!

כָּל יוֹשְׁבֶיהָ שׁוֹאֲגִים לַטֶּרֶף כְּיַמִּים הוֹמִים,
וְאֶל בְּצָעָם נוֹשְׂאִים נַפְשָׁם מַבְקֵר עֲדֵי נָשָׁף;
לָכֵן אֵין שׁוֹמֵעַ אֶת הַקְּרִיאָה מְמֻרוֹמִים,
בְּקוֹל שַׁדַּי מִתְהַלֵּךְ בְּגַן הַבְּרִיאָה, וְאֵין קָשֶׁב. —

עט) אל יהלך אדם בצדי דרכים שמלאך המות בצדי דרכים (ב"ק ס', וע' יומא נ"ד וב"ר פכ"ב, וקרא נא דברי באריכות במ"ע: עברי אנכי שנה ט"ז, 13; הלבנון שט"ז, 32—35; מחז"ה ש"ב 12 ומומחז"ה ש"ז 7; היהודי ש"ה 6; הוספה להמגיד שכ"ח 6, המגיד של"ה 10, הצפירה ש"ח 39, ומילי הבדיחותא 74).

---

[21]) ראה בשערי אורה א' שכ': מן הרקיע ועד הארץ אין מקום פנוי מגדודי המזיקים וע"ז נוסד שיר של פנעים וכו', והנכון לפרש אמרם אלמלא נתנה רשות לעינים לראות, כי גם המזיקן אינם יכולים לראות ולולא זאת לא יכלו הכריות לעמוד בפניהם, ע"ד שכ' בערוך ע' ספג: יש דג גדול בים ובהרימו ראש לראות יורד הספוג על עיניו שלא לאבדן עולמו; וכן עשה משה בפני המזיקן והמחבלים שלא יראו ב"א, כמבואר במדרש (שו"ט י"ז וני"ה רבה ראה וברים ותנחומא הקדום נשא ותנחומא משפטים ועקב) אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו ט' קבין מזיקין ופורמא עשוי בפניהן שלא יזיקו; וי"מ שהרואה בכלי זכוכית המגדלת עיניו יחוו כי באויר העולם משוטטים נחשים ותולעים דקים בהמון רב לאין מספר, וכאמרם (ב"מ ק"ח) הכל מתים מן האויר, באשר הבא קטערים הם יורדים חדרי הגוף ומחוללים בקרבו כל נגע ומחלה (ע' הצפירה שנה י"ח 71), ואלו יכול האדם לראותם לא קמה בו רוח וזהמתו חיתו מפניהם. ובשידי כללתי כל הבוונות האלה בקצרה. —

יַשֵּׁר נתיבך אל תֵּט ימין ושמאל, ואַשֵּׁר בא״ח התיכון מבריח מן הַקָּצֶה,
הַגְבֵּל דרכך למען הסר רגלך משאול, לא יִמָּצֵא בך חטא ופעלך יֵרָצֶה!
אל תהי סכל, ומתחכם דורש נשגבות, לא רשע אף לא מתקדש וּמִטַּהֵר;
נעקש דְּרָכַיִם נפול יפול באחת הַקְּצָוֹת, ולמה תשומם ובלא־עת למות תְּמַהֵר?
גם בכל ענין היה איש הַבֵּינַיִם, ואחוז בעמוד הַתָּוֶךְ הוא עץ חיים,
יהי לך לקו, לקנה־מדה ולעינים, ויעש את ה נ פ ש להכריע כף מאזנים. 22)

---

22) הן רבים עתה נמהרי־לב ופוחזים האוחזים החבל בשני ראשים מתקדשים ומתחדשים ונותנים לעגל ולמשכן כאחד; ואיש תהפוכות כאלה המשתנה ומתחלף כצבוע ועטלף וארחותיו מסלף, הוא ירמה וידמה היות יהיה רצוי־אחיו מכל הצדדים, כמ״ש (ירמי׳) מה תיטיבי דרכך (הלא אך) לבקש אהבה (אשר בך יתפארו וישתבחו בעיר כל ישרי־לב) לכן גם הרעות למדת את דרכיך למען תמצא חן בעיני רעים מרעים ותהלתך יספרו גם הם ובכבודך יתימרו) — ותהי להיפך כי ישנאוהו כל הכיתות והשיטות ויתנכלו אותו להמאיסו, „עלה קרח״! יקראו אחריו מלא הרואים ולא שוה להם, אלו לאלו שואלים: „הלנו הוא״? כי בכל פעם רוח אחרת תפעמהו, ולא ידעו מה הוא בשנותו טעמהו. הלא עליו יאמרו המושלים (ב״ק ס׳) למה״ד לאדם שיש לו שתי נשים, זקנה וילדה, זו מלקטת לו לבנות וזו שחורות ונמצא קרח מכאן ומכאן (ראה ספרי „מילי דבדיחותא״ סי׳ 66 והערה כ״ו) — ומה יפה המליצה הנמרצה הגנוזה ואחוזה בדברי אבות העולם: ר״י אומר בני ישראל לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים, ר״ע אומר הציירים יש להם סממנים לוקח סם ומקיף מחוץ ותראה בינוני (ספרא תזריע ונגעים רפ״ב), כי הנה הדור הישן — צדיק הרבה — והדור החדש — חכם בעיניו — אין שלום בעצמיהם ומריבה ותחרות לשיבה ושחרות, רוח הילדות תבייש את הזקנה האבות מלקטין שחורות והבנים לבנות; ומורא יעלה על ראשינו מן הצבועים הדומים לצנועים שאין תוכם כברם, מקיפים בחוץ למען יתראו בפנים בינונים ואין צבעם כטבעם על־פי מדותם — והאי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות: אל תהי רשע בפני עצמך, לבלתי היות הפכפך ופוסח על שתי הסעיפים, בפני עצמו רשע ונגד אחרים צדיק, ולעולם יהיה אדם בסתר כבגלוי וכפיו כן לבו; וכתואר פני העברים בצביונם ומראיהם החיצוני לא שחורים ולבנים אלא בינונים, ככה יהיו פנימה תמימים וכן שלמים וכתמונתם תכונתם, לא צחור ולא גיחור לא חכם ולא טיפש (ברכות ל״א) — וכך היא המדה, לבלי הטות הצדה, ולכלכל כל דבר במשפט מאזני צדק במדה בינונית — פחות מכשיעור דומה לכיעור, וגם יותר מדאי הנו נדרש לגנאי, לא יהיה צדיק הרבה ואל יפן ליצר הנקרא שאור שבעיסה (ברכות י״ז) רובו קשה ומיעטו יפה (שם ל״ג) כי גם אכול דבש הרבה לא טוב, והכתוב אומר: כל שאור וכל דבש לא תקטירו — הטה בזה מת באור בזה מת בשלג, כיצד יעשה יהלך באמצע (חגיגה פ״ב ואדר״נ פכ״ח), שמה״מ בצדי דרכים (ב״ק ס׳) וכמליצתם: מ א ד — זה מ ו ת! (ב״ר) — הלא ע״ז יאמרו המושלים: בואו חשבון את הישר והטוב לדעת, הכל יפה בעתו ומקומו במדה ממוצעת,

קלוט או שרוע מום הוא כנגע צרעת, ושתי הקצות המתנגדות זו בזו נוגעת, יתר כנטול דמי והמוסיף באלו נותן מגרעת! —

הנה כי כן דרך גבר ירא-ה' יוצא ידי חובתו לשמים ולבריות, להשמר מצנים פחים קור וחום, ולהתהלך בארחות חיים חומרים ומוסרים בשביל הזהב במישור ותום, לא יחסר המוג הבינוני השוה לכל נפש לא רותחין ולא צונן, ופלם נתיב באורח התיכון וכל מעשהו באמונה והשכל יכונן; פניו לא שחורים ולא לבנים! לשמחתו וגם לתוגתו גבול וקצב במדה בינונית לא מחוקה ולא נדושה, וכשם שהוא מוגבל בכל דרכיו במאכלו ומשקהו והנאותיו הגופניות; כן נטל עליו לשום משקל לרוחו, מחצית השקל בשקל הקודש, חציו לה' לתת חלק לנפש וחציו להנאת עצמו בשגם הוא בשר! — ובכן, לא לו למלאות שחוק פיו לבלי חוק להצהיל פנים מרוב כל, ולא יהי אך שמח בדח טובא גם כי יהל נר ההצלחה עלי אהלו וייפיע נהרה על עצתו ופעלו, לא יקל ראשו כנגד שער המורח ולא יגל מאד בגאוה ורום-לבב כי יגוב חיל, עמוד הענן בעבי-גבו על פניו יחלוף יומם וליל; ואף בשבתות ויו"ט אין שמחתו שלמה ומלאה, כי לעומת תענוגי גופו מפחד תמיד ממכשול עון אשר לא כדת. — כי יבנה בית חדש צריך להניח מקום פנוי בלתי משוח בששר והטוח בסיד ולא הדר לו, זכר לחורבן ירושלים; כי יקח אשה חדשה שש ועלז בלוית כלה ביום חתונתו, יענה בצום נפשו ושם אפר תחת פאר על כבוד חופתו, ובשבירת זכוכית וחלבשת „קיטל" מזכירים לו הלויית המת יום בוא חליפתי; כאמרם בהלולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר וכו' לן דמיתנן (ברכות ל"א) דהאי עלמא כבי הלולא דמיא (ערובין י"ד) — העשיר לא ירבה לשמוח יותר מהראוי כי יחיל טובו בכל עת, והדל לא ימעיט מבטחו וישבין בהיותו כואב על שברו, לא יחיל וירגז ושם פוגה לתוגה וקצב לקצף ועצב, לא תגבר עליו המרה השחורה בלכתו קודר בלחץ צוק העתים מקוצר רוח ומעוצר רעה והוא ישא ויסבול יסורים באהבה, יבליג על יגונו כי עז ולפניו תדוך דאבה; בהאריך ענן עניו ומרודו עמוד אש-דת יפיץ אור שכיביו על סביביו ומידו קרנים לו במו-אופל; כשהוא לילה אות אמונה במצחו, כי ימוך לבו סמוך ולא יתאש ולא יאבד נצחו! — אף לא יהיה חסיד שוטה ע"ה ולא רשע ערום חוקר ופוקר; לא ישב בתענית בפרישות ונזירות במותר לו ואל יהי זולל וסובא ורודף אחר העדף לספות הרוה בתענוגים ומותרות ותאות אסורות; לא יהי כילי וקמצן דשכיב אדינרי אשר לא יפרס לרעב לחם ואינו מעלה גרה וקשיטה לאביון, ולא מפזר ומבזבז יותר מערך ההכנסה, ולא יפריז בהוצאות על המדה הבינונית הדרושה בצרכי הפרנסה; — וכן יעשה בכל עבודתו בין קודש ובין חול, ישא עול ויט שכמו לסבול, וילך בדרך הממוצע שמא יטה ימין ושמאל; לא יהי עצל חובק ידים, ואל ישכח שהכל בידי שמים, יתן חלק לנוף וגם לנשמה, לעבוד את ה' ולעבוד את האדמה, ובאמרם (שבת ל"א) אמונה זו סדר זרעים, לדעת כי לא ע"י הוריעה והחרישה לבדה יצא לחם לשבוע; שהכל נהיה בדבר ה', לכל עשב יש מזל ברקיע האומר לו „גדל" והכל זכין משלחן גבוה, והאוסף אלומות קצירו מן השדה והוא על נריש ישקוט וימלא הגרנות בר צריך להאמין ולברך למי

פ) אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלין (שבת קי"ח).

מכתמים.

א) הנה ביום הראשון לשבוע, תשבתו ולא תעשו מלאכה;
אין לשאול: למה ומדוע? כי כן יָסַד חוק המלכה! —
אך לו תשמרו שבתכם ככה, כדת והלכה כמצוה וחובה!
למען תינקו ושבעתם ברכה, ותזכו לטובה ולגאולה קרובה.

ב) יש מטיפים בשבת הגדול ותשובה, דובבים שפתי ישנים ודרשה נגובה;
ואלו לא התעטפו בטלית שאולה, היו מקרבים הגאולה לעם סגולה —
כאשר חכמינו הגידו במס' מגילה: "האומר דבר בשם אמרו מביא גאלה"!

פא) אלמלא לא נתנה תורה למדנו 23) זריזות מנמלה וכו' (עירובין ק' ודברים רבה, וע' חולין נ"ג. ובפ' שירה ג': נמלה אומרת נותן לחם לכל בשר כל"ח).

לכה עצל אל התולעת, וקח מוסר השכל חכמת ודעת.
אשר אין לה מושל ואדון, וחיה רק ששה חדשים —
בקיץ תצבר אוכל לפקדון, תכין חטה שעורה ועדשים;
ותשיר לאל חסדו ואמתו, כי הוא נותן לחמה בעתו.

שהעשר והנכסים שלו, הבורא מיני מזונות והנותן כח בטבע להוליד ולהצמיח; ובכ"ז אף שמפתח של פרנסה ביד הקב"ה מסור, לסמוך על הנסים אסור, ואין לעצלות התנצלות לאמר: מן השמים ירחמו! (ע' ע"ז י"ח ושבת נ"ב) לכך נאמר: ומעשה ידיו ברכת, אדם לעמל נולד והקב"ה מברכו (תנחומא ויצא) ילמד אומנות ולא ישב בטל והקב"ה מפרנסו (קה"ר פ' מה לעני, שו"ט י"ז ותדא"ר פי"ד) במלאכתו אל יתרפה, ולעורת ה' יצפה, דהא בלא הא לא סני (קידושין פ"ב, וע' שבת ל"א ונדה ע'). אשרי שיאחז בזה וגם מזה ידו לא ינ"ח, י ה ל ך ב י נ ת י ם מן הקצה מבריח, כי אז יחרץ וכל אשר יעשה יצליח.

23) בס' "גודר פרץ" (נרפס במחז"ה) כתבתי בזה, כי אחרי שהתורה הקדושה נתונה, שאין מדה טובה דלא רמיזא בה וממנה יתד ופנה, אין צורך לכל החקירות ההנה, ללמוד מוסר השכל וכל דבר חכמת בינה, מטבעי היצורים בכל פרטי הבחינה, ויתר שאת ועוז להאמונה העדינה. — אמנם כן ידענו מש"כ בספרי הקדמונים (ע' חו"ה שער היחוד א' ז', הבחינה ג' ד' וה', אהבת ה' פ"ג. רמב"ם פ"ב מה' יסה"ת והקדמתו לזרעים, רמב"ן בהקדמה לתורה, רבינו בחיי מסעי, עקרים מ"ב פ"א מ"ד פ', כוזרי מ"ב סמ"ח מ"ג ס"ד מ"ה ס"י מנחות קנאות פ"ז, וכהמה) שע"י הדיעה בפעולות יוצר כל במיני ד"צח"מ והתבוננות במעשיו וברואיו הנפלאים נכיר קצת גדולתו, תקפו וגבורתו; וכל המכיר חכמת התולדות והמזלות ושאר לימודי הטבע יוכל לעלות הר האלהים במדרגות נבוהות ורמות, ברוח מבינתו ירקיע לשחקים ביט תהלוכות צבא מרומים שמש וירח וכוכבים במסילותם, ירד תהומות להשקיף בבטן ארץ עמוקה, ושפוני טמוני כל-יקר עפעפיו יבחנו, בהגיון-לב יחקור ועל שרשי רגלי כל יקום יתחקה ירגשות נשגבות התעוררנה בקרבו

בהדרת-קדש (ראה לעיל ס' ב' ו"ב ומאמרי „ביאור אגדה ופשר דבר בלמודים"
במגיד משנה שלי גליון שני) אבן נודע כמה גדולים גם דברי חכמים שאמרו
לא יקרא . . . שמא יטה (ע"ר"ת בס' הישר שער ו' ו"ג, שו"ת ריב"ש מ"ה תשובת
הרא"ש כלל כ"ה רשב"א תי"ד שבילי אמונה נתיב ח' הקדמת מהרש"ל ליש"ש
ב"ק ולהרמ"א בשו"ת ז', קב הישר פנ"ג בע"ק ע' ובחוות קשה, עקרים מ"ג פי"ח
כחרי מ"ד ס' נ' וכ"ז, שו"ת חות יאיר קע"ד ורי"ט ומעשה טובי' בהקדמה,
ובהמה). ואולי ע"כ אמרו: העוסק בפרק שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעוה"ב
שנאמר אז ישיר משה, עפ"י המכילתא (בשלח) ויאמינו בה' ובמשה בשכר
אמונה זכו שיאמרו שירה שנאמר אז ישיר וכו', כי זה כל פרי פרק שירה
להתבונן במבעי הנבראים, להביר מתוכם כבוד אל מחוללם ולומר לשמו
כי נעים; ואולם לא רבים יחכמו להשתמש כראוי במושכלות ומדעים, ובת
השכל תחל לשטות ולשתות מים המרים והרעים — אבל רק בזכות האמונה
הגמורה הצרופה והברורה, אין מים הרעים בודקים ולא תהיה לפוקה ולמכשול
עון החקירה בשורה; ושומר אמונים המפלס דרך הפילוסופיא במדה במשקל
ובמשורה, לא ידע דבר רע לא יחת ולא ירא, ששון ושמחה ישיג באמונתו
ויזכה שיוכל לעמוד על פרק שירה! — וז"ש (מכות כ"ד) תרי"ג מצות וכו'
בא עמוס והעמידן על אחת: דרשוני וחיו וכו', אלא בא חבקוק והעמידן
על אחת: וצדיק באמונתו יחיה! ותבין ותשכיל ממוצא הדברים את הכתיב
בסוף פ' שירה: לא נגלה רז זה אלא לחבקוק הנביא. — כי הוא בא בסוד
ה' להעמיד התורה כלה ותרי"ג מצותיה על יסוד אחד המחזיק כל הבנין,
והוא מעשה ידי אמונה, ואך בשברה נזבה לאמר שירה! — והיא שעמדה
לאברהם אבינו, כמאמר הילקוט: אלמלא שקיבל נסיון עקידה איבד הראשונות,
כי בנסיונות הראשונים היה מקום לטעות שעשה הכל מצד השכל והחקירה;
אפס הנסיון האחרון המתנגד למשפט השכלי מוכיח על תחלתו כי רק האמונה
היתה נר לרגלו תמיד וכמו שאמר לו המלאך: עתה ידעתי כי ירא אלהים
אתה! — הלא כה דברו (שבת פ"ח) צדוקי חזייה לרבא דקא מעין בשמעתא
ויתבא אצבעתא דידיה תותי ברעיה וקמייץ דמא א"ל עמא פזיזא דקדמיתו
פומייכו לאודנייכי וכו' אי"ע' לכו למישמע אי מציתו קבליתו, א"ל אנן
דסגינן בשלימותא כתיב בן תומת ישרים תנחם. הנה הצדוקי ההוא אחרי ראו
כי הרבה רבא לעיין היטב הדק והיה כ"כ תפוש ברעיונין עד דלא ידע
שנפצע ולא הרגיש באב מחץ וחבורה, איידי דטריד בעומק חקרי-לב לברר
וללבן הדברים, מצא מקום ושעת הכושר לשאול: אם-כן למה זה מהרתם
פחז כמים לקבל התורה בטרם ידעתם מה היא ואם כל הכתוב בה מסכים
אל השכל? לכן ענהו שהדברים הנוגעים למצות, שתכליתן לירא את
ה' ולאהבה אותו, להם לא תועיל החקירה מבלעדי הקבלה, ואנחנו
מחויבים לשמרן מפאת השעבוד בלי טעם וסבה קודמת מצד הסברא והיקש
השכלי (ע' מו"נ פנ"ב לשלישי וסהי"ד סוף ה' מעילה וכזהרי מ"ז סמ"ט, וראב"ן
במאמר השכל דבור ראשון סי' ב' ובחתימה לשם, ע"ש ובנצחון בראשית
א' תשא ע"ז ואתחנן קכ"ד ושופטים קל"ו ובינה לעתים דמ"ז) — והיטיבו אשר
דברו המושלים: כמעפיל לראות זוהר החרסה ובכל מאמצי-כח יפקח עיניו
לחזות גבורתה ועזוז ברק נוגה יפעתה, לא לבד הבט תמונתה בל יוכל כי
עוד אחרי-כן יראה זרות תהפוכות ובכל מראה עינו כמה גוונין וצבעים שונים;

פב) אמונה זו סדר זרעים וכו׳ (שבת ל״א, ע׳ מדרש תהלים מ״ט, ע׳ סנהדרין צ׳ עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן (בנופן שהוא כלבוש לנשמה) ק״ו מחטה וכו׳).

(יא״ת) למה תשאל לאמר: „אם ימות גבר,
התשוב רוחו אליו בשובו אלי קבר,
הי׳ או מן כי יעלה ברדתו בור תחתיה?״
הלא כזרע אכלו רקב במעבה אדמה,
עוד יפרה על, יוציא צמחו משמה, —
ולעשות תבואה תפתח הארץ את פיה;
כן ישני-עפר לקץ ימין יקיצו,
אחרי בלותם כעשבי שדה יציצו,
ובכלות בשרם ושארם, יפרחו לתחיה!

פג) אם ראית ת״ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה כו׳ אלא ודאי עשה תשובה (ברכות י״ט ושו״ט קכ״ה ע׳ היטב בשו״ת חות יאיר ס״ם ס״ב ופי׳ הרמב״ם ז״ל לאבות פ״א מ״ו).

כי ראיתם גבר חכם עולה פעל, ועיניכם ביד איש נבון עון הביטו;
אל תדמו: או לי ישוב לאל ממעל, אמרו בלבבכם שכבר שב וכן תחליטו!

פד) אם אין אדם עושה עצמו כעבד לעבדו אינו קונה אותו (ב״ר פס״ד, ע׳ ב״מ כ״ט הרוצה לאבר מעותיו ישכור פועלים ולא ישב עמהם ע״ע שם פ״ו וגיטין י״ג ליכא המנותא בעבד ובהפקירא ניחא ליה, ע״ע חולין ק״ה, ואני רגיל לפרש ע״ד הלציי אמרם (ברכות) כשאדם עושה רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע״י אחרים, מדה כנגד מדה, כי בעשותו רצון ה׳ יזכה שגם אחרים כל חפצו ישלימו ותוכל מלאכתו להעשות על ידם באמונה).

משרתיך מהרסיך ועבדיך יאבדו הונך,
יחפשו חופש ודרור רמיה יעשו מלאכתך;
ואם תבטח בם ולא פקחת עליהם עיניך,
צרור הכסף תפתח להם ויריקו אמתחתך. —

כן המתחכם הלוטש עיני בחינתו ער מעבר לטבע להביט מרחקי מחקרי תעלומות במופלא ממנו, דמיונות אין קצה ירחפו על פני עשתונותיו משנכנס בפרדס עץ הדעת ויחזו לו משאות שוא ומדוחים והציץ ונפגע אשר לא ברת, חכמתו תתבלע פתע ויתע, לבו בשפק יטהו ויפתהו לקצץ בנטיעות, והוא כשותה שיכור יחזיג יגוע ויתנודד, ישען על שבלו ולא יעמוד, ברב שרעפיו ישגה כים נגרש הולך וסוער, בשוא גליו יעבור חק וגבול ויגיע לשטף שבולת מים הרעים, עדי יטבע בעמקי מצולות המכוכה וירד פלאים! — לכן טוב לגבר חכם החוקר בלמודיות וטבעיות, לקבל את התורה מבלי דרכי העיון, ויזרח לו השמש אור האמונה והוא איננו צולע ופוסח על שני הסעיפים, ויתר ממה שנקבל שכר על הדרישה והחקירה החפשית ובלתי נעולה, נקבל שכר על הפרישה וטהרה באמונה שלימה ושמירה מעולה, ותומת ישרים תנחנו במסלה סלולה ותנהלנו על מי-מנוחות סלה! —

פה) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצ
יתלה בביטול תורה תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם (ברכו
ה', וראה מכתבי בס"ם „שלום מן הים" שהארכתי בכ"ז).

(יג"ת) אם נחתו בכם חצי כעש ומכאובים,
אמרו בלבבכם: „נחפשה דרכינו ונחקורה!" —
אכן שניתם במצאכם כל מעשיכם טובים,
ובזאת יודע כי לא הגיתם בתורה. —
לו חכמתם ובמצות ה' תתבוננו בינה,
כי עתה ידעתם במה רבה רעתכם! —
אשמים אתם לכן האלהים לידכם אנה,
ובפשעכם, ולא במקרה, כל זאת באתכם. —
ואם שמרתם חקיו גם התקדשתם למדי,
ובלי עון וחטאה רעה אליכם תבא;
הרגעו והומו! כי אוהביו יוכיח שדי,
ואשרי הגבר יסרנו יה ובוחן לבבו. —

פו) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש
ויתעטף שחורים (ע' שבת קמ"ה במתא שמאי בלא מתא תותבאי) ויעשה
מה שלבו חפץ (מו"ק י"ז וראה בתום' שם ומאמרי „שיחת חולין" בהיהודו
שנה ה' נומר 11);

מרבה לחטוא בקרית מושבו, „תמים פעלי" יתברך בלבבו;
כי ימשוך אהריו מיודעיו, יחנפוהו וינתקו חבלי פשעיו.
לכן יסע מביתו ומעירו, למקום אין מכירו ומוקירו;
וגם בחיותו בארץ אחרת, לא ילבש בגדי תפארת —
שם ידע חין-ערכו ומהללו, על-פי דרכו ומעללו;
מוסר כלימתו ישמע ויבן, וחדל לעשות עיל ואון. —

פז) אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו (מגילה ו' וע' שקלים
י"ב הקב"ה מאריך אפיה וגבי דיליה.)

אל תאמר: „ההצלחה בלתי נאמנת; את ישרים עוזבת ואת רשעים שוכנת". —
לא! עם הגבל תתגורר עד בא עתו, ואחר תשכחהו לעד ולא תשב אתו
ואת הצדיק תטוש עדי יניע יומו, ואחרי כן לנצח לא תמוש ממקומו. —

לכן במרעים מלאים טוב אל תתגרה, ואל תקנא בבוגד משריש ומתערה;
כי, בשיש צרות ינצל ונפשו תפדה. ובשבע יהי כחציר גנות וירק שדה
ואם פעמים רבות עמל בעיניו מזרה, באחת יפול בפחת ושחת לו יכרה. —

פח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, בסדר השנים (רבה).

אם לתאוה יבקש צעיר ורך, ונאוה וגדולה יאהב זקן נשוא-פנים;
אין העון גדול וכבד כל כך, כי כן ארחות היצר לפי השנים —
אבל אשמים הם ואל זועף, אם חטאה נמשכה לא כדרך הטבע;
נער רודף כבוד גם ישיש נואף — זו רעה רבה על אחת שבע. —

פט) אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן? (ברכות ל״ט ע״ב, תנחומ׳ ורבה שמות ושמ״ר).

התבל הלזו הַנָּוָה וְהַמְּעֻנָּגָה, בנעוריה מני קדם קַדְמָתָה,
חֻפָּשָׂה מכל דאבה ודאָגה, ומלאה שמחות וגיל הָיְתָה;
ובבואה בימים כי זָקְנָה, שבת משושה וברעות שָׂבְעָה,
אולם החכמה בקרבה קִנְּנָה, ומלאה הארץ בינה ודעה. —

ככה האדם עודנו ילד, יבלה יָמותיו בטוב ובנעימים,
העת משחקת לפניו בחלד, ירון ושמה בשנות העלומים;
ובשיבה יבאו ימי התלאה, מצה ומרורים עמל גם כעס,
אמנם בישישים חכמה נמצאה, ואמונת־עתם הַשֵּׂכֶל ודעת. 24)

---

24) הלא כה דברי בפ׳: אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת (קהלת ז׳). אמנם כן לא נכחד ממנו שהימים הראשונים היו טובים על המחיה ועל הכלכלה והארץ היתה זבת חלב ודבש כגן עדן שתולה בנוה כגן רוה מטע ה׳ להתפאר, ישבו בה בני־חורין לפנים שקטים ושאננים איש תחת גפנו ותאנתו שָׁמֵן חלקו ושבע ודֶשֶׁן בלי מחסור דבר; והימים אשר אנחנו חיים בהמה ימי הרעה הם, והתבל לעת זקנה ושיבה, רובצת תחת משא לעיפה ולמעצבה, עניים מרודים ואביוני־אדם שוכנים בקרבה ויד כל עמל תבואם ותנידם בהפוך עליהם אופן טלטלה גבר ובהתגלגלם תחת שואה בחיסר־כל — לעמת זה נפשנו יודעת כי עתה בדור האחרון יצאה שמש החכמה להאיר ביתר תקף ועוז על יושבי חדל, גם הנסיון ברב שנים למו לעינים וקרנים מידו, להודיע לבני האדם קושט אמרי־אמת בידיעות למודיות והמצאות מלאכתיות עד להפליא, ומלאה הארץ ביה ערוכה בכל תושיה על אחת שבע, ובזה יש קפיצין למלאכי השרת קפיצת הדרך בצעדי ענק לקלי־המרוץ המשרתים את פני הטבע. (ע׳ לעיל נ״ג) — ע״כ יאמרו המושלים:

דורות הראשונים האריכו יותר ממנו ימים ושנים, ואולם השכל עושה עתה מה פעל הזמן לפנים! אז אחרו כחות הטבע עד הגיעם למקומם בעתם, התנהגו בכבדות לרגל משלהתם והתנהלו לאטם; כעת ידודון מלאכי־השרת ההם חיש קל תחת כל השמים, וממהרים לרוץ בדרך החיים בפסיעות נסות פהו כמים; זה דור עובר באניות־קיטור ארחות ימים, וכרכבי איש במסלות־ברזל במרחקי ארצות גוים ועמים; בבדור המהלך על כנפי־רוח מגדל באויר פורח; בכתב חרות על לוח התלגרף אמרתו שולח; התלפון יולך את הקול על־פי קו מתוח, ולילה כיום יאיר ברק העלעקטרי כעין החשמל זרוח — ושאר ענינים וקנינים הכל בהמצאות ומכונות ערוכים, ולפי רוב וגודל המעשה ימי שנותינו בהם ארוכים. —

צ) אמרו על מלאך המות שכלו מלא עינים (ע״ז כ׳, וכ״ה בזוהר נשא קכ״ו ועי׳ בהג״ה שם מהאר״י ז״ל שמתנוצץ מלהט אש שבו, ובם׳ הצפירה ס״ה וכוכבי יצחק חי״ג כ״ז פירשו הכוונה כי עיניו משוטטות בכל הארץ ואין נסתר מהמתו ע״ד שאמרו (ב״מ ל״ו) מלאך המות מה לי הכא מה לי התם; (ועי׳ מהרש״א ותורת חיים עירובין י״ט) ואני מוסיף כי הוא זה אשר יאמר ר׳ יוחנן במדרש איכה פ׳ ומרוב עבודה גם על הקטב מרירי: כולו מלא עינים).

(יא״ת) מי גבר יחיה ולא יראנו מות?

יאמר לו: רדה! אם מגביה לשבת,
ויציע שאול בשימו מרום קנהו;
גם בחשך לא יחשיך נפשו משחת,
ולא יסתר מנהו בעברי פי פחת,
כי בכל מקום וזמן הנה הנהו.

צא) אמר ר״ח מעולם לא איכונית בצלותאי, זמנא חדא בעית לכוון ואעיל בדעתאי מאן יעיל קדמאי קלקפתא או ריש גלותא, רב״א אנא מניתי דמוסיא (תוכן לבנים בבנין) ש״א אנא מניתי אפרוחא (ירו׳ ברכות פ״ב מובא בתוס׳ ר״ה ט״ז).

המתפלל יְכַוֵּן לבו אל אל בשמים,
ולא ישאל מה׳ עֹשר וכבוד, גדולה ויקר!
הבל התבל, וכאפס כל מהמדי עינים,
ואל ישים בעולם השפל הלזה טפל לעיקר!

לא יועיל הון וסגֻלת אוצרות ביום עבָרות׳
הלא יִנָּתֵק חבל הכסף ופתיל חייו יִכָּרֵת;
סוף אדם למות, ישוב לעפר יובל לקברות,
ושם לא נִכַּר שר לפני רש וּמְשָׁרֵת —

מה בצע בעפרות־זהב ברדתו ארץ נשיה?
בית־עכביש מבטח ענינו, ב נ י נ י ו וקניניו!
ה ו מ ו ת וחֵיל כגדר הדחויה, שמה ושאיה,
כי גז חיש, ושניו כ צ ל ע ו ף וצפור כנף. —

צב) אמר ר׳ תנחום נר חנוכה שהניח למעלה מעשרים אמה פסולה (לפרס ומא ניסא), ואר״ת והבור ריק וכו׳ אבל נחשים ועקרבים יש בו (שבת כ״א).

למה תשאלו לשם הטבע? והוא פֶּלְאִי! לְכַנֵּס בו הנס ה׳ עשהו כֶּלִי!
כל המקרים מקטנם עד גדולם, ומסבות מתהפכות מתחלתן עד סופן,
על פיו יחנו ויסעו בדרך עולם, והוא המשגיח מניע ומגלגל האופן;
עדות ביהוסף ואותות הַמַּכַּבִּים, כי מופתים רבים בהטבע מתחבאים. —

---

25) ממוצא הדברים תבין ותשכיל לדרוש סמוכין שיהיה לבנו סמוך בטוח בה׳ העושה לנו נסים נסתרים בכל עת ובמצפוני הטבע חביון עזם; וכן חלים תמיד ימי חנוכה בסדר „מקץ״ שידובר בו מפרשת גדולת יוסף כמ״ש (ב״ר פפ״ט) אשר שם ה׳ מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים על ידי

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

צג) אמר רבה בר בר חנא האי גלא דמיטבע לספינתא מתחזי כי צוציתה דנורא ברישא ומחינן לה באלוותא (מקל) דחקיק עליה אהיה יה ה׳ צבאות (ע׳ יומא ס״ד) ונייח (ב״ב ע״ג, וקרא דברי באוצר חכמה ח״א).

(יג״ת) עַם יְשֻׁרוּן כַּאֲנִיָּה סוֹעֲרָה בַּיָּם הַגּוֹלָה,
רַק לְשָׁטְפֵהוּ לֹא יַגִּיעוּ נַחֲלֵי־בְלִיַּעַל;
גַּם הִנֵּהוּ כִסְנֶה בוֹעֵר בָּאֵשׁ הַגְּדוֹלָה,
וְהוּא אֵינֶנּוּ אֻכָּל עַל הַמּוֹקֵד כִּי יַעַל. —

מַטֵּה־עֻזּוֹ: אֶהֱיֶה, שַׁדַּי וֵאֱלֹהִים צְבָאוֹת,
בּוֹ יִשָּׁעֵנוּ בָאֵי בְמַיִם וּבְאֵשׁ לוֹהֵטָה;
יִכְבֶּה לַהֲבוֹת־עוֹלָם יֶחְשׁוּ גַלֵּי הַתְּלָאוֹת,
וְהָיָה מַחֲנֶה הָעִבְרִים הַנִּשְׁאָר, לִפְלֵיטָה.

שאמר לשר המשקים „זכרתני והזכרתני והוצאתני״ נוספו לו ב׳ שנים בסוהר. פתח בשבח וסיים בגנאי, על בלי הסתפק באמירה אחת „זכרתני״ וישנה וישנה יותר מדאי, עדות ביהוסף כי כן המדה הדרושה לפעולת אדם שיעשה מצדו איזה השתדלות מעט, לפי שהברכה לא תחול על כלי ריקן, אבל העיקר הוא הבטחון בסייעתא דשמיא והאמונה בהשגחה פרטית; ולכן אמר שם הכתוב: ויעלני מבור וגו׳ ויראו ויבטחו בה׳ — וזש״ש בתנחומא: הקב״ה במה שהוא מכה הוא מרפא, יוסף נמכר ע״י חלום ועלה לשררה ע״י חלום, להגיד כי נפלאים מעשי־יה נשגבו מבינת אנוש ואל שדי משדד מערכה הטבעית כרצונו. ומבואר יותר בתנחומא הקדום (בשלח) הקב״ה במה שמכה הוא מרפא אמר למשה שיתן דבר מר בתוך דבר מר למתוק וכו׳ והישר בעיניו תעשה זו משא ומתן בשלום ושמרת כל הקיו אלו הגזירות וכו׳. ובכן נבין המשך הפסוקים: שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו וגו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך. כי בעבור זה נתן ה׳ לישראל חקים שאין השכל משיגם, והשטן הוא יצה״ר משיג עליהם, למען דעת שכל דרכינו מתנהגים למעלה מן הטבע, וכי גם את משפטים השכליים מחויבים אנחנו לשמור ולעשות עקב אשר קדשנו וצונו עליהם ולא מצד שמוסכמים ומותאמים בטבע ושכל האנושי (במק״א הארכתי) — וכשם שלא נכתבו טעמי המצות השכליות שמא יטה לפסוק טעם כעיקר (ע׳ סנהדרין כ״א) והתורה נצחיית איננה תלויה במקום וזמן, והאומר: אלו ידע משה כמה ריוח יש ברבית (שיבא זמן שהלוה ישתכר יותר מן המלוה) לא היה כותב, כאלו כופר בעיקר (ב״מ), כי זה אחד העקרים שזאת התורה לא תהיה מוחלפת — ואל יאמר אדם: א״א בבשר חזיר אלא אפשי אבל גזירה היא ואין להרהר, והאומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו; כן גם בהליכות המו״מ ובכל עסקינו בפרנסה וכלכלה, אל נא נשען על בינתנו וכחנו וחריצות וכשרון, ונאמין שהכל תלוי בגזירת המקום אם לשבט אם לחסד — לכן מה מתקו מדבש אמרי־נועם כי כאשר המתיק ה׳ דבר מר במר, המתנגד למוחש השכלי והרגל הטבעי, שם

צד) אמר רבב״ח הוה אזלינן באורחא ודלינן גלא וכו׳ ורמי ליה גלא קלא לחברתה: חבירתי שבקת מידי בעלמא דלא שטפתי׳ דליתי אנא ונאבדי א״ל פוק חזי גבורתא דמרך מלא חוטא חלא ולא עברי וכו׳ (שם, וע׳ חגיגה ז׳ בשעה שברא הקב״ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב״ה והעמידו, וראה בכלי יקר פ׳ בראשית. וע״ע בב״ר פ״ג היה כל העולם מלא מים אמר הקב״ה ותראה היבשה אמרו המים להיכן אנו הולכים בעט הקב״ה באוקינוס והרגו (פ׳ ביטל כח התפשטותו מעבור גבול) יהי שמו מבורך, וז״ש בילקוט תהלים מקולות מים רבים אדיר במרום ה׳ כך שמענו לאוקינוס מקלם להקב״ה. ע״ש).

יורדי ים-זועף באניות, במים רבים ישיתו מסלה,
מעשה-יה עינימו צופיות, ונפלאות אל בלב מצולה;
הוא נהרות כסיר ירתיה, והוא סאונם ושאונם ישביח.
תהום יקרא אל תהום, ומשברין ברעש יתנו קולם, —
במרום ה׳, יצוה: ,,דום!״, וחול שם לגבול עולם;
עד רקיע שיאו יגביה, ולשטף עובר לא יניע.

צה) אמר רבב״ח הוה אזלינן בספינתא וחזינן דהוא ציפרא דקאים עד קרסוליה במיא ורישי׳ ברקיע ואמרינן ליכא מיא ובעינן למיחת לאקורי נפשין ונפק ב״ק ואמר לן לא תיחותו הכא דנפלה ליה חציצא (גרון) לבר נגרא (ע׳ ר״ה כ״ג) הא שב שני ולא קא מטיא אארעא ולאו משום הנפישי מיא אלא משום דרדפי מיא (שם. וע׳ לעיל ס׳ פ״א).

ובעת ההוא נצטוו במרה זו על החקים למען נסותם הישמרו גם הם פקודיו הרחוקים מהשכל, ויצום גם על המשפטים לעשות כדת לא מפני הכרעה השכלית רק מחמת הגזרה והפקודה לתורה ולתעודה. — ולהורות לדורות נתן במרה את השבת (סנהדרין מ׳) לדעת שע׳ ביטול המלאכה לא נפסיד מאומה, וע״ז תצא תועלת כללית בכל ענין באומה, ויהיו מעשינו באמונה במו״מ בשלום ובשלוה, כי לא נפעל לאחרים עליה, ושלום יהי לעצמנו נבטח ולא נפחד בהוה ולא נתעצב ונתחרט על העבר בתר דעבדינן לאמור: אלו היינו עושים כזאת וכואת אולי לא חסרנו או הרוחנו יותר, אף לא נתחכם הרבה בתחבולות ומועצות מדאגה מן העתיד, בידענו מראש שהכל בידי שמים (ונם חנוכה יוכיח: שהשמן המשפיק די יום אחד נתן חלק לשמונה, עדות לישראל שאין מעצור לה׳ להושיע ברב או במעט בהשגחה עליונה), לעשה נפלאות נקה ונחיל, הוא ישים מר במר למתוק מחי ומסי ומתוך צרה ימציא פדות רוח והצלה, ולא ישית עלינו מחלת מצרים אשר הפליא בם מכותיו לבלע ולהשחית ולחבל, כי-אם יסורין של אהבה וחיבה ועם הרעה גם את הטוב נקבל (ע׳ לעיל הערה 10).

ובמאמר ,,במה תרום קרן ישראל״ (הלבנון שט״ז 32, תר״מ. בסף שקלים — מרים קרן — לפ״ק) הודעתי נאמנה כי ע״כ אין השם מפורש במגלת אסתר כ״א בראש וסוף המלות, לפי שהיה הגם בסתר פנים ובחק הטבע שת לו מסילות, אכן המביט היטב בעין-שכלי סדר המערכה התגלגלות הסבות והעילות, יחזה ויבחן שהכל צפוי בהשגחה אלהית

בשעיפים מחזיונות הליכות־עולם תרתי,
ובאנית־הדמיון בלב ים־החיים עב־תי.
וארא והנה החכמה בכל מושלת,
תעוז לאדם, באפו נפחה נפש משכלת.

כצפור תעש כנפים תעוף בשמים ממעל,
בחקר תהום תתהלך תמדוד מים בשעל;
תעלמות הטבע תוציא אורה מני מחשכים,
ושפוני טמוני כל הבריאה תדלה ממעמקים.

אמרתי: „ארדה נא אמלא בטני דעה!
ובחקיר ביר מימיה אשקה נפשי הצמאה".
ורוח מבינתי יענני: אל תרד במצולות!
במפלא ממך בל תדרוש ולא תלך בגדולות.

מה יתהלל חכם־חרשים יתברך בלבבו,
לאמר: מצאתי חכמה עד תכליתה אנוא!
ימי חיי שבעים שנה, הוא הולך למות,
והיא רחוקה ממנו, סוד ה' חתום וכמום! —

הפילוסופיא נשגבה ורחבה עמוקה וארוכה,
וברוב שרעפי המחקר רוב מבוסה ומבוכה;
למה תשומם כי תתרומם במושכלות ומדעים,
מים הרעים ישטפוך ורדפוך והדפוך פלאים.

מראשית ועד אחרית זו כחו בכל הפעולות; ולכן בתפלת השיע תיקף לברכת הודאה „על נסיך שבכל יום עמנו" וכו', סמכו אמירת „על הנסים וכו' בימים ההם בזמן הזה" כי באו בן עתה, יושב שמים משפילי לראות למטה, סולם הטבע מוצב ארצה ובני־אדם עולים ויורדים בו, והנה ה' ממעל לו גבוה מעל גבוה ונם עין נסי נלזה עם העינים הטבעים בדרך עולם (עיש שהארכתי) — והתבוננו מאד, כשאמרי ישראל היך נניח מלאכתנו מאין נקח פרנסה? הוציא ירמיהו צנצנת המן ואל ראו בזה נתפרנסו אבותיכם כי אין מעצור לה' להכין טרף לירואיו (פירש"י בשלח). בכח הרעיון ההוא הלך להרניע ישראל ובצדק הוכיח הנביא, לבל נשתדל הרבה לצוד צידה להביא, וצדיק בכפיר יבטח וכלביא; הלא בכל עת ומקום, השפע יורד כבראשונה ממקור הברכה העליונה, אך נחבא אל הכלים עשוים שקופים אטומים ומונח כמו בצנצנת, בקבוק של זכוכית, מכוסה ונגלה כאחד ונשקף מבעד לדופניו מה שבתוכו — ואשרי המחכה ויגיע וישיג די־מחסורו באמצעות כלי המעשה בעמל אנוש יגיעת־בשר בהכנה טבעית מעט על מוצא פי ה', עיי האי טמיר ונעלם המציץ מן החרכים ארובות המסבות ועינו אל יראיו! הוא המתחיל בפעולה להיות לה אורח בטבע וידיו רק מחצה עושות, והנה החצי הנשאר ממנו והלאה עד שיצטרף למעשהו ברכת־ה' עזרה נסית נמר מלאכה במופתים ואותות. —

צו) אמר רבב״ח לדידי חזי לי הורמין בר לילית כי קא רהיטא אקופי דשורא (חומה) דמחוזי, ורהיט פרשא כי רכיב חיוותא מתתאי ולא יכיל ליה. זמנא חדא הוה מסרנאן ליה כודנייתא (פרד עם אוכף) וקיימן אתרי נשרי דדונג ושיאר (קפץ ונתר) מהאי להאי ונקיט תרי מוגי דחמרי בידי ומוריק מהאי להאי ולא נטפא ניטופתא לארעא ואותו היום יעלו שמים וירדו תהומות הוה עד דשמעו בי מלכותא וקטליה. (שם וע״ל סי׳ כ״ב כ״ח כ״ט ל״ז וצ״א).

(יג״ת) תקות אנוש רמה ותולעה ואבד בין-ליל,
ובכל-זאת בצרור כסף נפש אדם צרורה;
על במות רוכב צולח כי יגבר חיל,
והון עשיר קרית עוז חומה חזקה ובצורה,
בעודנו חי למען הרבות רכוש אחריו ירוץ,
ולא יוכל למלא מאויו ודי-זהב וחרוץ. —

זה דרכו כסל כפרד דמה נמשל כבהמה,
ואכפו עליו יכבד יען אשר בעשרו בוטח!
כהמס דונג תענוגי-אדמה, הבל המה,
הזוזים זוים — וצל הכסף כצל בורח;
היום ישתה כוס ישועות ועסים ינק שפע,
ומחר ימצה סף רוש מלא וחמת צפע! —

גם לא יועילו אוצרות ונכסים ביום עברות,
והושך מיושר לא יפדה נפשו משחת! —
לא ירד אחריו כבוד עשרו ברדתו לקברות,
רוחו תשוב שמים והוא לשאול מתחת;
למלך בלהות יצעד באישון אפל מנדח,
ימות באין מוסר וגר נשמתו עליו ידעך. —

צו) אמר רבב״ח א״ל האי טייעא אחוי לך טורא דסיני אזלי וחזאי הדרן ליה עקרבי וקיימן כי חמרי, שמעתי ב״ק שאומרת אוי שנשבעתי ועכשיו מי מיפר לי וכו׳ שבועתא דמבול קאמר. (שם).

(יג״ת) אוי! כי המתפרצים בארץ עתה רבים,
יבעטו במנחה נתנה מהר סיני מורשה;
את לומדי תורה ייסרו בשוטים ועקרבים,
וכחמורים ילכו שחוח מפני עקת רשע. —
ועליון יתן קולו ברמה נשמע בכח:
„אמרתי אשטפם באפי על עזבם יראתי;
לולא נשבעתי בקדשי מעבור מי נח —
את בריתי הפרו, אך מי יפר שבועתי!״

צח) אמר רב״בח זמנא חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינא ההוא כוורא (דג) דיתבא חלתא על גביה וקדחא אגמא עלייהו וסברינן יבשתא הוא וסלקינן ואפינן ובשלינן וכד חם גביה איתהפיך ואי לאו דהוי מקרבא ספינתא הוי טבעינן (שם).

(יג״ת) אֲנִיַּת־חַיָּתִי בְּיַם־הַחֶלֶד הִנֵּה בָאָה,
וְשָׁם רָאִיתִי יֵצֶר לֵב הָאָדָם בִּמְגוּרָיו!
בּוֹ יִוָּקֵשׁ כְּדַג שֶׁנֶּאֱחַז בִּמְצוּדָה רָעָה.
פַּחִים יִטְמוֹן לְרַגְלֵיהוּ וְלָכַד בְּרִשְׁתּוֹ אֲשׁוּרָיו.

כִּי הֶחְלִיק אֵלָיו לִסְפּוֹת פֶּשַׁע עַל רִשְׁעָתוֹ,
לָסוּר מֵאַחֲרֵי אֱלֹהִים וְלָתוּר אַחֲרֵי לְבָבוֹ;
יְפַתֵּהוּ לִרְעוֹת בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא אָכוֹל וְשָׁתֹה,
וּבְפִיו יְחַנְּפֵהוּ הַרְבּוֹת כְּחוֹל כַּסְפּוֹ וּזְהָבוֹ.

יִצְרִי הָרַע אַף אוֹתִי בְּרוּחַ שְׂפָתָיו פִּתָּה,
לֹא יָדַעְתִּי כִּי בְּמַעֲמַקֵּי תְהוֹמוֹת טָבָעְתִּי —
לִבִּי הָלַךְ מַעֲדַנּוֹת בְּלִי מָגוֹר וּמְחִתָּה,
אָפִיתִי גַּם בָּשַׁלְתִּי, וְאָכַלְתִּי וְשָׂבָעְתִּי! —

וַיְהִי אַךְ הִשִּׂיאַנִי וְכָל עֲצָתוֹ הִשְׁלַמְתִּי,
אָז חָלַף רוּחַ וְתַאֲוָתוֹ כָּאֵשׁ לִהֵטָה! —
בִּינוֹתִי כִּי בְחֵטְא יֶחְמַתְנִי, בּוֹשְׁתִּי נִכְלַמְתִּי,
וָאֶתְהַפְּכָה בְתַחְבֻּלּוֹתַי מְצוֹא לְנַפְשִׁי פִּלֵּטָה.

כִּמְעַט בְּיַם הַחֶמְדָה צָלַלְתִּי כָּעוֹפֶרֶת! —
לוּלֵא יְשִׁיבוּנִי סְעִיפֵי לָשִׁית לֵב וּלְהִתְעוֹרֵר:
אֲשֶׁר, כִּסְפִינָה קְטַנָּה בְּמַיִם עַזִּים עוֹבֶרֶת,
כֵּן אֱנוֹשׁ אָנוּשׁ בַּתֵּבֵל הַלֵּזוּ מִתְנוֹרֵר.

פְּעֻלּוֹת־אָדָם מֵאָפַע, כָּזָב חַיֵּי־גֶבֶר
הֶבֶל בְּנֵי־תַעֲנוּגָיו, שָׁוְא כָּל מַחְמַדֵּי־עָיִן!
תַּאֲוָתוֹ לָנֶצַח תֹּאבֵד כִּי יִמְצָא קֶבֶר,
רוֹאָיו יֹאמְרוּ: אַיֵּה? כַּחֲלוֹם יָעוּף וָאָיִן! —

צט) אמר רבב״ח לדידי חזי לי האי אורזילא (ראם) בת יומא דהוי כהר תבור וכו׳, ומשכי׳ דצואבי ובי מרבעתא דרישא וכו׳, רמי כיפתא (רע׳) וסכריה לירדנא (שם).

יצר לב האדם ילך הלוך וְגָבֹר, יְגַבֵּל יַהֲפֵל אָוֶן מיום הבלתהו אמו, לפתח חטאת רובץ גבוה כהר תבור, תועפות ראם לו גדל-כח ופחד עמו! ירים ראש בעבי־גבו וישיו מתנוסס, ירוץ בצואר עתק איום ונורא תארו, מְגֹאָל הוא ונאלח בקיאו מתכוסס, ישליך שקוצים וישבית אנוש מטהרו; צחנתו תעל והמתו תאוה מוראה, ויעש באושים שולח באף את הזמורה, זלעפה לנפש היפה זעוה וזועה, הדעת מאס ויסתם מקור חכמה ותורה!

כל ירא-ה׳ ינוס מפניו כצבי ועופר, וצדיק באמונתו יחלץ נפשו ימצא כופר.

ק) אמר רבב״ח תא אחוי לך בלועי דקרח חזאי תרי ביזאי (בקעים ופרצים) והוו קא מפקי קוטרא, שקלי גבבא דעמרא (צמר) ואמשינה במיא דעציתא ברישה דרומחא ועיילייה התם וכי אפיק הוה איחרך איחרוכי אמר לי אצית מאי שמעת ושמעית דהוו אמרין משה ותורתו אמת וכו׳ (שם ע״ד).

ראיתי אנשים עברים נצים, פריצים ועריצים בעלי חצים,
מדון יחזיקו ואף יבעירו, כ צ מ ר בהריחו אש להבות;
מי־מריבה יפטירו וימטירו, שִׁנֵּיהֶם ח נ י ת בפימו חרבות. —
ואומר: תועי-לבב המה, ועונו ישא גדל-חימה!
כי יקום ועברתו יטור, לא ישמור נפשו מצרות,
ובעלות עשן באפו כקיטור, ירד שאול יובל לקבריות.
זאת היתה חטאת קרח, בנתיבות ריבות לרוץ אורח —
באר שטנה לא סכר, והאדמה פיה פתחה לקראתו;
קנאתו אבדה פשעו זכר, והאמין בה׳, במשה ותורתו.

קא) אמר רבב״ח הוה קאולינן בספינתא וחזינן ההוא כווזא דאפיק רישיה ממיא והוי ליה קרני וחקוק עלייהו אנא בריה קלה שבים והוינא ש׳ פרסי 26) ואולינא לפומיה דלויתן, ההוא עיזא דימא הוה דבחישא (מזונותיה) ואית לה קרני (שם ע״ג, וע׳ ביצה כ״ה ישראל עזין וכו׳ דתיהן אש וכו׳).

כאניה סוערה עוברת ימים, בים-דאגה עברה יהודה,
ושאפו חילה עמים צמים, כמו דגה שנאחזה במצודה!
לולא יה בעזרה היה — אזי כסוה גלים ומשברים;
הוא יחלצה יוציאה לרויה, יגביה קרנה ראשה ירים!

---

26) מספר ג׳ מאות רגיל בפי חז״ל לגזמא והפלגה (ע׳ שבת י״ג קמ״ט פסחים נ״ז ס״ב קי״ט ורשב״ם שם, ביצה כ״ט יבמות ט״ז כתובות ע״ז וקי״א גיטין ס״ח ב״ב ט״ז ע״ג סנהדרין י״ג ל״ח ס״ח צ״ו ק״ו ק״ח ק״י מכות י״א תמורה ט״ז תמיד כ״ט מדות ל״ו מנחות מ״ה חולין נ״ט צ׳ ובכורות נ״ח (ובזה ל״ק קושית התוס׳ סוטה ל״ד ד״ה יותר) וע״ע ירו׳ שקלים פה״ו נזיר פ״ה סוטה פ״ג ובהגהותי לשם (דפוס קראטאשין) ומאור עינים ח״א פ״כ ושו״ת הר״ע מפאנו סי׳ ע״ג וספרי „משל ומליצה״ סי׳ 186 בהערה.

לכו חזו קורות ישורון , עלי ספר חרות מפורש,
גוים בו מלחמות יגורון , קטן הוא מארצו גורש —
בגולה נע עתים רבים, הלוך ונסוע בלי מרגוע ,
באפל ישב אל עקרבים , טובו לבלוע פערו לוע ;
אמר אויב נחש עקלתון : ארדוף אהדוף תשטפהו שבולת,
גבור אני כאלונים חסון, והוא — אין-אונים ויכולת" ! —
אכן באלהים ישע עטה , לא נטש נפשו לצודד ;
לאומים עצומים ירדו מָשָׁה , ועם בודד ונודד יעודד.
עודנו בין שיני ליתן — "ה' תוחלתי"! יאמר העברי ,
„לשוא מתנקם בקולו נתן , על שַׁדַּי שברי בשברי" ! —
בים־צרה עוז הגור — משם יחפר אוכל לפיהו ;
לחמו יאגור ולא יגור , ולו קרנים חשכו יניהו !
לאור—תורה ואש—דת , יהלך ברגש ורוח תמים ,
באמונתו חי לבלי-חת , ובצלה יגור בטח עולמים.

קב) אמר רבב"ח אולינן במרברא וחזינן הנהו אווזי דשמטי נדפייהו משמנייהו ונגדי נחלי דמשחא מתותייהו , אמינא להו אית לי בגוייכו חלקא לעלמא דאתי , חדי דלי נדפא (הנץ כנף) וחדא דלי אטמא (הרים רגל) וכו' , עתידין ליתן עליהן את הדין (שם , וקרא נא דברי בכוכבי יצחק שלי חל"ו צד 28 בהערה).

(ג"ת) עלי אריץ הַנְּשָׁמָה הזאת עין פקחתי ,
דרכי עשירי-עם ראיתי , מוסר לקחתי !
הן המה כאבירי־בשן דשנים ורעננים ,
אשר חלב-כרים אוכלים , מעדנים ומשמנים ,
יָשְׁבוּ יושבי בצל הכסף גם חיל יגובון,
הליכם ירחצו בחמאה ופלגי-דבש יזובון. —
ואומר להם : „הרק אך נויתכם שמנתם ,
ובעבי-נביכם חלק לנפשכם לא טמנתם ?
ובשבתכם שאננים על סיד בשר-כרים עתודים,
האם תכינו שָׁאר לרעבים שבעי-נדודים" ? —
אכן, חסרי-לב הם אלה מלאי־הכרס !
כשבעם וינבילהו עוף על נפי מרומי־קרת ;
רגל-גאוה ינימו , במתי-עז ידרוכו —
שמנו ויבעטו , יָרֵצוּ דלים ירמסו ויהדוכו !
ועתידים לתת דין וחשבון לפני כס עליון ,
על עזבם עניים מרודים מתת לחם לאביון.—

קג) אמר רבב״ח תא ואחוי לך היכי דנשקו ארעא ורקיע אהדדי וחזי דעביד כוי כוי (חלונות שונות) שקילתא לסילתאי ואנחתא בכוותא דרקיעא אדמצלינא בעיתא ולא אשכחיתיה, אמרי איכא גנבי הכא א״ל גלגלא דרקיעא הוא דהדר נטר עד למחר כי השתא ומשכחת ליה (שם, וראה שירי בהנשר להמבשר שנה שלישית גליון 26).

(יב״ת) ראיתי את האדם נוצר מ א ד מ ה,
גלמו קרוץ מחֹמר, מ ע פ ר יסודו,
אכן רוח הוא באנוש ובאפו נ ש מ ה,
נחלת שדי מ מ ר ו ם, אצולה מהודו!
ואתבונן עָדיו והנה עיני ראו,
בבית־חֹמר הזה כמו ח ל ו נ י ם נקרעו:
בעיני-בשר תציץ מחרכים הַגְּוִיָּה,
תשע אל מנחת-הבל מעשה תעתועים;
והנפש בעין-שכל בעד אשנב צופיה,
על מחזה-יה תתענג היות לה שעשועים!
ואני בעניי על ה׳ השלכתי כל יהבי,
א ר ב ו ת - ש מ י ם יפתח לי בָטַח לבבי.
ויהי כי ה ת פ ל ל ת י אל אֵל ממעל,
ו ל ב ק ש א כ ל י שפכתי דמעות עין;
הה! תפלתי שבה ריקם נשארה מעל,
ל ח ם ש א ל ת י ו ב ס ל י מ א ו מ ה א י ן!
ואקרא: הַ יְ נְ נֵ ב ל ב מתהלך לְתֻמּוֹ,
פִּתּוֹ אין אִתּוֹ ו ט ר פ ו י ט ר פ ו מעמו?
ואשמע קול עונה: גבר! מה תתאונן?
כַּ דּ וּ ר סובב בתקופתו גלגל הטבע?
הצור, כמעשה אופן הליכות עולם יכונן,
בו ירוץ צדיק וקם אחרי נפלו שבע!
בצרתה לך היום חכה נא למחר,
יבא זמן ועת ותמצא לפעלתך שָׁכָר. [27])

---

[27]) גם במחז״ה (שנה ט׳ 9, מאמר „מחצית השקל״) כתבתי כוונת המאמר בזה: אדם יסודו מעפר ונפשו אצולה מגבהי מרומים, ארץ ושמים בו חברו יחדו כתאומים (ע׳ סנהדרין ל״א אל השמים מעל ואל הארץ, זו הנשמה והגוף), ומאז חטא אדה״ר בכח האכילה מעץ הדעת, קללת אלהים תלויה עליו להתפרנס בזעת־אפים ויגיע-כפים בעצב וכעס (ראה לעיל כ״ג); והפועלים העצלים בעמל־אנוש אינימו בלתי אל המן עינימו, נרפים הם על־כן ינאמו נאום: „נשכבה בחיבוק-ידים לבלתי עשות כל מאום, אך נ ת פ ל ל

קד) אמר רבב"ח זמנא חדא הוה קאולינן במדברה ואתלוי בהדן ההוא טייעא (סוחר) דהוה שקיל עפרא ומורח ליה ואמר הא אורחא לדוכתא פלן והא אורחא לדוכתא פלן אמרין ליה כמה מרחקינן ממיא ואמר לן הבי לי עפר ואמר לן תמניא פרסי אמר לן דמרחקינן תלתא פרסי אפכית ליה ולא יכילית ליה (שם).

(ג"ת) בתוך תבל הנשמה הלזו הן עברנו,
ואל איש יודע הליכות עולם התחברנו.
לבן-אדם קרוץ מחמר מעשיו הוכיח,
קחת מוסר השכל ביראת שדי להריח!
ויאמר: יש ארחות שתים למות ולחיים,
אשרי הולך נתיב ישר, ואוי לנעקש דרכים!

ונאמר לו: אבל! רחוקה ממנו הדעת,
הביאנו אל העין בארי חכמה נובעת!
ויען: ,,אלמדכם קרבת אל, בינה ודעה,
נפשכם תשוו כעפר לכל, כרמה ותולעה,
עבודת-קדש, משפט צדקה, אמת ושלום אהבו,
שמרו תם, רעו אמונה, וכבוד לתורה הבו!

תנו חלק לַשִּׁמּוֹנָה אָז תִּנָּקוּ מחלאה!
לעמתם שלש-אלה מדות רעות זרו הלאה,
הלא הנה: קנאה ותאוה, גאות-נפש ורוח,
כי תוצאותן ממקור מָשחת, נרפש דלוח;
ואיש-תהפוכות חליפית עמו ומסלף יְשָׁרָה,
לא יצלח ולא יתחטא, ויחטיא המטרה.

לה' הלא הוא את הנפש עשה, ואם חפץ בנו יזמין לנו פרנסה, דיהיב חיי יהיב מזוני (ע' תענית ח' ושה"ש רבה ד'), בו נבטח כי יפתח לנו חלוני רמיע, ימטיר נשמי-ברכה וכל טוב ישפיע וישביע"! — ע"ז נאמר: לא תנסון את ה', סתם תפלתם והיא לא תצלח; הלא בסלם בסלתם ותוחלתם באולתם קשורה, הלמענם תעוב הטבע משטרה בארץ והיצירה תשנה צורה? הלחנם יעשה ה' אות ומופת ישרד המערכה יברא חדשה, ולפי שהפרנסה בקריעת ים קשה, יהפוך ים ליבשה בגלל התפלה התחנה והבקשה? הטרם ידעו אשר חכמינו הגידו (נדה ע') מה יעשה אדם ויתעשר יתפלל וכו', כי טובה תפלה עם מעשה ופעולה, והא בלא הא לא סני (שם), שהתפלה עושה מחצה ועל המתפלל לעשות גם הוא חצי דבר ואז כל חפצו ישלים ברצות ה'. — הנה גלגל החוזר בעולם סובב הולך כמנהגו ולאו בכל יומא מתרחיש ניסא; ממגר שמש המקפת במעגלה הוא הלחם היוצא מרחם אדמה, ובישימון ותלאובה אין יכול ותגובה, אך הזורע והחורש יקצור וישא אלומות שדהו, מאה שערים ימצא וה' יסעדהו; כי זה כל אדם המורכב מנוף ונשמה בשר ורוח, לא ישען על הנס לבדו אף לא על בינתו וכשרונו ויגיעו יהי בטוח, הוא יעשה כל אשר תמצא ידו ותישע לו זרועו ועל פועל-כפו ברכת-שמים תנוח! (ע' לעיל הערה 25.)

קה) אני עשיתי ואני אשא (ישע' מ'), עפ"י אמרם (תענית ח') דיהיב מזוני לחיי הוא דיהיב, אלהי הרוחות לכל-בשר הוא עשה את הנפש מניחו מבטן מלידה, הוא פותח יד ומשביע לכל-חי ומכין מזון וצידה, כאשר יאמר הרב המגיד מדובנא וישא משלו במעשה מרכבה מֶרְקָדָה ומעמסה בְּבֵדָה, הלא כה דברו:

(יג"ת) רש אין-אונים שבע־ימים ונדודים שָׂבֵעַ,
הלך שחוח עם ילקוטו, עיף וְיָגֵעַ.
ויפגע בו שר גדול נוסע במרכבה,
והעלהו והושיבהו כי עינו עליו חסה;
אך זה עני לא הסיר משכמו המעמסה,
ובהפצר בו השר, מלט משא לא אבה!

כי אמר: „אל יבקש אדוני כזאת מידי,
קטונתי מן החסד אשר הפליא עמדי,
הלא הוא קצין ושוע ואנכי נקלה ועני;
רב לי כי בחמלתו לא ברגלי אעבור אדה,
ולמה יהיה עבדך על סוסי אדוני לטרח?
ימשכו הם את בשרי והמשא אסבול אֲנִי"!

ויאמר אליו השר: „בער מאיש אתה!
הטרם תדע, גם כי נטל עליך עתה,
הסוסים מושכים אותך ואף גם משאך; —
ואם ככה עשה הסכלת ולהשכיל חדלת,
לסוסים עמוסים וחמור נושא סַבָּל נמשלת,
מה לך שבת במרכבה — לך רֵד למסעיך"!

* *
*

בינו בוערים! משחרי לטרף בזעת אפם,
אוכלי לחם העצבים וטורפים נפשם בכפם.
הרפו! ודעו למה העבודה הזאת לָכֶם?
הלא ה' זה ילדכם הוא עשכם ויחוללכם,
גולו עליו טרחכם ומשאכם והוא יכלכלכם;
הנותן נשמה לכל־בשר נותן גם לָחֶם! — 28)

---

28) אין בזה סתירה להמ' הקודם (ק"ג) ולבא אחרי כן (ק"ו) המחייבים את הבטלנים אשר במלאכתם מתרפים, ואת עצלותם במסוה אמונה ובטחון מחפים — כי כמו שניתן רשות לרופא לרפאות ומאן דכאיב ליה אזיל לאסיא, ואל ידור אדם בעיר אם רופא אין שם, ואין חבוש מתיר עצמו (ע"ב ק"ט ע"ו ש"ר פכ"א), אבל אשמים הדורשים רק ברופאים ואינם הולכים לדרוש את ה' הרופא כל בשר הנותן לעיף כח, שע"כ נגנז ספר רפואות (ע' עירובין מ'

וב״ב קט״ו ורש״י שבת קנ״ז ותוס׳ נדה ט״ז כתובות ק״ד ושו״ת הרשב״א ת״ד ובמק״א הארכתי הרבה); כן הוא בכל צרכי האדם טוב לו שיבור הדרך האמצעי לבטוח ולטרוח, — ומי חכם הוא יבין פשר דבריהם שאמרו (שו״ט א׳) לא ילמד אדם בנו וכו׳ אפי׳ אומנות (ע׳ קידושין פ״ב) והם אמרו (קידושין כ״ט) חייב אדם בבנו ללמדו אומנות (וע׳ ירושלמי ריש פאה וסוף סוטה ותנחומא הקדום שלח כ״) — ומילי דאבות יכריעו ביניהם (אדר״נ פכ״ח) כל העושה ד״ת עיקר ודרך ארץ טפל עושין אותו עיקר בעוה״ז (ע׳ ברכות ל״ה) שהמלאכה רובה קשה ומעוטה יפה (ניטין ס״ג וע׳ אבות פ״ג ד׳), אדם לעמל יולד לעמל של תורה ושל מלאכה וסחורה, אשרי שיאחז בזו ובזו ועליו הברכה שורה; ולכן עתיד ליתן את הדין והחשבון (שבת ל״א) עמקת בתורה צפית לישועה? והלל מחייב עניים (יומא ל״ב) על עובם התורה מעוני, כי הלל הלל יה על הרעות בעל הטובות (ע׳ ברכות ס׳), וכן עשה הלל, היה כורך מעשה ופעולה בתקות חוט התקוה והבטחון ואמר: אם אין אני לי מי לי ובשאני לעצמי מה אני (אבות), כי לא יסכן נבר ברצותו לממוך על הנס ומפנה לבו לבטלה, ויש בו מום אם אין עזרתו בו ולא יעשה מאום על המחיה והכלכלה! ואולם גם העושה עצמו בשור לעול וכחמור למשא, וכל עמלו רק לפיהו במדה מרובה וגסה, הוא לא ימלא תעודתו השלימה ונמשל כבהמה — כי במה נחשב הוא ואיכבה ישא לברו טרחו ויגיעו, אם ה׳ לא סומך ידו להושיעו — כי צד ׳עשה? יהלך בינתים! באמונתו ואומנתו יחיה וישתף במלאכת ידים שם שמים! — ושבתם וראיתם מה בין העושה עבודתו ועובד ה׳, לאשר לא עבדו; ומפרי פי איש ושיחו וגיבו, נבין לרעיוניו נבא עד תכונת רוחו טיבו וטבעו, עשו דבר בנאוה ובוז ובשאט בנפש: כי עיף אנכי, אנכי הולך למות! ויעקב השיב כהוגן על שאלת אביו: מה זה מהרת למצוא? וענה ואמר בעונתן וצדק: כי הקרה ה׳ לפני! כי הנה הרוחף אחרי תעוגי־בשר ומחליט שהכל במקרה ושאין לאדם על מה להשען זולתי על כשרונו ועוצם ידו, וכי יותר שיעמיל וייעף ויגע יומם וליל, יסיף הון ועושר וכן יפרץ וייעשה חיל, הוא עובד בפרך באין שיעור וערך ושוחר לטרף בלי הרף מבקר לערב, בסום ופרד נושא תמיד בעול וכובד מעמסה, במסירת נפש יביא לחמו ומכניס עצמו בסכנות והולך למות בשביל הפרנסה — והוא גם הוא מסבות יתהפך; כי אולת ידו ואין לו שכר, ביום ההוא הנו אובד עצות ולא יחכה למחר, וכבא אידו כסופה אין למכתו תרופה, באפל יהלך וילאה למצוא פתח תקוה לא יאמין שוב מני־חשך ותעופה; והיה כי ירעב וקלל יומו שניו יחרוק ונמס, ישלח יד בעולתה בגזל וחמס, או שולח ידו בנפו וטורף נפשו בכפו כי חרה אפו, מפני עקת הזמן נחת הוא יבעתוהו צר ומצוקה, ומבלתי יכולת למלא מאוייו בתפנוקים וכל חמדה ותשוקה, יאבד עצמו לדעת וישם קץ לחייו וירד שוחה עמוקה; לא כן דרך ישר עם אל, הוא לא יטריד א״ע הרבה מאד ויסתפק במועט ויתנהל לאטו וה׳ אתו, המאמין לא יחוש ובשרו נחוש, חמה אין לו לא יגור עניות ותלאות, ישא ויסבול ולא יתלונן ובוטח באלקים צבאות, וכמה לא חלי גברא דמאריה סייעיה, לא ישאל מאין יבא עזרו איך ואיה? וידו אוחזת בעקב יעקב האומר כי רצה ה׳ מעשהו בלי יגיעה כבדה, אך יצא יצא ומצא מזון ויצידה, וענתה בו צדקתו גם בבית לבן כי בא על שכרו בהעטף הצאן, ויהי לאות מופת ונס, כי ביה מבטח־עו בכל־עת, אשרי כל חוסי בו!

קף) אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר מן השמים ירחמו (ע"ז י"ח, ובשבת נ"ב אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נם, וראה מחברתי „מילי דבריחותא" סי' 34 ולעיל סי' ע"ט).

יש חסר-תבונות במלאכתו מתרפה, ולשאת לבדו טרחו ועבודתו ימאֵן; ומתברך בלבבו: לעזרת ה' מצפה, עליו ישליך יהבו ובאלהיו יישען, כי הנון הוא ממכון שבתו ישניח, וממעיני הישועה אל פיהו יניח! —

ואולם את צור עושהו בוחן ומנסה, אך עצלותו במסוה אמונה מכסה; נרפה הוא, לכן אומר: „ה' רועי, ויכלכלני נם כי לא תאמצני זרועי"! ואם יראה בטחונו נשאר מעל, יזעף לבו וכחש לאלוה ממעל! —

הוצא ידך מחיקך, איש עצל! מה לך אוהב לנום למה תישן? עורה נא הכן מלאכתך וְהָנָּצֵל, כי כנן-רוה נפש חרוצים תְּדֻשָּׁן! זה החלם לעשות וה' ינמור בעדם, ואל שדי יכין צעדם לתמכם ולסעדם.

ואתה אשר ידיך אסורות בנחשתים, התבטח כי יפתח לך ארובות שמים? תאמר: „אפול ים והוא יהפכהו ליבשה"! הלחנם יעשה פלא ואם יברא חדשה? באין לא זרועה אין יבול ותבואה, לאדם מלאכה ויגיעה ומה' ברכה ותשועה!

קנ) אמא דקאי ביני חלפין אמא שמיה (סנהדרין מ"ד, ואולי זה הפי' (ש"ה א') בשושנה בין החוחים וגו', וע' ויי"ר כ"ג ילקוט ירמי' רמ"ד ותחכמוני שרי"מ וש"נ).

עין-הדם בין שמיר וחדק, משם נותן ריחו הנעים;
ושמור כבוד עושה צדק, גם בשבתו בתוך רשעים.

קנד) אעשה לו עזר כנגדו, זכה (כי יחילו דרכיו ויהי איש מצליח) עזרתו,[29] לא זכה (והוא נבר לא יצלח) כנגדו (יבמות ס"ג וע"ש מ"ד), וראה נ"כ ב"מ נ"ט כמשלים שערי מבדא נקיש ואתי תגרא בביתא (אם אין בבית לחם ומים נאמנים, דופק על הדלת קול ריב מצה ומדנים), כי בהיות האדם ואשתו אסורים בחבלי-עוני, ינתקו במהרה עבותות האהבה אשר נפשותם קשורות בהנה).

בר ברחים, וספרי-תנובה, יתן חיים, בנחת ושובה!
והאיש בתתו, לאשתו טרף, תשלים אתו, ומאף תרף;
אבל בְּהֶחָסֵר, לחמו ומישתהו — אז יָנָסֵר, מחמת אשתהו,
ורע ומר להבעל, ובבריותו רעל, מבלתי יכולת, להביא מַפּוֹלֶת.

---

[29] ראה דבריהם טובים ומיוסדים בלשון הכתוב: עזר כנגדו, ואין זה דבר והפוכו. אם בעל אשה טובה הוא, יתיעץ עמה על אודותיו בשאלת פיה ואמרה הן או לאו ככל אשר יורנה רוח-מבינתה להנאתו ולטובתו, יחדו ימתיקו סוד ובמה שמתנגדת לו לפעמים להעבירו מדעתו ורצונו ע"י הויכוח בחלקי הפותר והמקיים היא עוזרתו להכריע בדבר המוטל בספק ולהעמידו על האמת והצדק; ואם רעה היא ולא תדדוש שלום

קט) ארבעה חשובים כמתים: עני סומא מצורע ומי שאין לו בנים (נדרים כ״ד תנחומא צו ב״ר פע״א ש״ר פ״ה ואיכה רבתי).

עני וְגֵוַע והולך ערירי, מֻכֶּה שחין ושתום-עינים;
יבלו ימיהם בעצב מרירי, ונחשבו כמתים בעודם חיים.

גם אויל וחסר-דעת, וממשש כְּעִוֵּר בחשך תועה,
רשעה פורחת בו כצרעת, וזרע־אמת איננו רואה,
הם בחייהם נקראים מתים, ואבד זכרם מבלי משים!

קי) ארבעה אין הדעת סובלתן: דל גאה וכו׳ (פסחים קי״ג ע״ש וחגיגה ב׳ ובכלבו קי״ח).

הבעל, תהיה בעוכריו ומעלה מעל, ותשלך עליו נעל, בבגדה בו להתנגד לו בכל עת ולמרות פיו למורת־רוחו, זאת אומרת תמיד: לא-כי! להיפך ואדרבה! —

וכה אני רגיל לפרש אמרם: זווג שני לפי מעשיו, שאין אדם מוציא נחת אלא מאשתו ראשונה, נפשה בנפשו קשורה, באהבה המקלקלת השורה, בלי מתן שי ותשורה, והיא חברתו אך עצמו ובשרו אשר ידה תכון עמו, אף חביב עליה כגופה שלא על-מנת לקבל מנות, לכן במותה לא יוכל החסרון להמנות; כי הנה השניה בפיה רמיה, היא הליכות בעלה צופיה, ואהבתה אותו בדבר תלויה, ערוכה על-פי מדותיו אם ישנו עושה ופועל למענה כל משאלות לבה ועינה, אם לא. — באתרא דחסורי מחסרא׳ אין האשה שלום — האשה בתרא, ובסור הטעם והסבה ובהתבטל התנאי, בטלה אהבה וחבה והמסובב אינו כדאי! —

דרך אגב אציגה נא בזה קצות דברי, אחת מן „המדות שהלצה נדרשת בהן״ שכתבתי כבר (בהמגיד משנה), וז״ל שם: (גזירה שוה). בילקוט חדש ערך „כשפים״ מובא בשם ספרי קבלה, כי ישנן שתי קליפות חליפות ועמהן נלוו תע״ח ות״פ כתות מלאכי חבלה; שם האחת „מחלה״ לפי שמרקדת במחולת-מחנים צהלה ושמחה, והשנית „לילית״ היא המיללת תמיד ועל פניה אימה חשכה. — הנה כי כן דרך נשים דעתן קלות, קולן כנחש פתן חרש אשר אין לו לחש ומשמוע תוכחה אזניהן ערלות, בכל פעם משנות טעם מסבבות בכחש ומתהפכות בתחבולות, תכחידנה האמת תחת לשונן ומחשבותיהן אינן מגלות, ותחש על מרמה רגלן בלכתן ארחות עקלקלות; ברצותן חוגגות רוקדות כאילות, שוחקות ומהוללות בעוגב ומנים בתפים ומחולות, וברצותן ממוגגות לב במספד כתנינים הומיות ומיללות, ודמעות עיניהן כפנינים מזויפות על לחייהן מתגלגלות; לעתים מָתְחַלּוֹת ולעתים עליזות וצוהלות, מתקצפות ומקללות מחניפות ומהללות, והכל למענן פועלות ועושות כל האותות אמצעים לתכליתן משאלותן למלאות, למען היות להן בגדי-חמודות עשר חליפות שמלות, ועל לבושן שני עם עדנים עדי-זהב להעלות, ולספות תפנוקים ושכיות הלוקסוס בהוצאות יתרות רבות וגדולות; הן הנה בעוכרי בעליהן ומעשה ידיהם מחבלות, באמרן להם: הב הב! את ממונם מכלות, והם „הֵא הֵא״ אומרים — לפום צערא — טובעים בים-צרה במצולות, ויורדים מנכסיהם עפ״י מדות המאָדע שמביאה לידי עניות ודלות. —

לאלה יקרא ה׳ תועבה: עטוף ברעב לובש גאוה;
עשיר חושק עשֶק וגנבה, ואיש שיבה בעל־תאוה;
ונשיא משתרר על העדה, ולמשול ברוחו לא יָדָע.

קיא) ארי טרף טרף ועמד עצם בגרונו וכו׳ דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום (ב״ר פס״ד ע״ש ובתנחומא תולדות ויומא ס״ט במה גדולה הכבשה שעומדת בין זאבים רעבים).

אריה טרף טרף לשבור רעבונו, ומדי אכלו נתקע עצם בגרונו. ובלכתו בחמת־רוח ונפש נעצבת, ראה מרחוק הסידה על ברוש נצבת! ויקרא לה: ״מהרי ובואי אלי הנה, ובהוציאך את בלעי שכרך אֲתָנָה״! ותקרב ופיה הארוך בפיהו שמה, וחיש קל הוציאה העצם משמה. ויהי כאשר בקשה שכרה מאתו, היטב חרה אפו וימאן לתתו ויאמר: ״האין די כי נצלת ממכמורת, ועוד ערב לבך לשאול גם משכורת? לכי הסידה התפארי כי חסד גמלתיך, באת בפי — ואחטם לך ולא אכלתיך, לחפשי שלחתיך יען חן בעיני מצאת, והיה זה שברך אשר בשלום יצאת״! —

* * *

ועתה ישראל! שים על לבך המשל הזה,
בקום עליך מרעים לבלעך חיים כשאול,
הֱיֵה נא אִלֵּם כשה ותן יד למו־פה,
די לך שאתה חי — ואל תוסיף לשאול! . . .

קיב) אשה כלי זינה עליה (יבמות קט״ו וראה דברי בהמגיד שנה ו׳, 3).

(מכתם) עזה ממות תאות־נשים! קחו מוסר מבן מנוח ואשתו! —
כחוט נתק עבותים הדשים, והיא הכבידה נחשתו לחרפתו ובישתו;
שתה עליה כלי נשקה, ותאסרהו בזקים חשוקי־חשקה, —
עדי כהנתק פתיל פשתים, בהריחו זיקות לפיד איש אוכלה,
פתיל חיין כרתו פלשתים, בהתלקח לפידו להבת אהבת־דלילה.

קיג) אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש (ע״ז י״ט וע׳ שבת קל״ד קטן סליק בישרא הייא, גדול וכו׳).

ילד להבורתו ימצא תעלה, ורפאות תהי לבשרו ועורו,
וגדול על ערש־דוי עלה, לא במהרה יגהה מזורו; —
כן החוטא בימי עלומים, ושב ונחם ורפא מישובתו,
ולא ישא פניו ממומים, המשחית נפשו בימי־שיבתו. —

קיד) אשרי מי שעומד בנסיונו וכו׳ (ב״ר פל״ב וע״ה ש״ר פל״א תנחומא וירא וש״ה רבה א׳ וב׳, ותדא״ר פ״ב ווזטא פ״א וש״ו, ועי״ע במדבר רבה פט״ו ב״ר פמ״ד וברכות ס״ד ומכילתא יתרו וספרי ואתחנן).

(יב״ת) החכם סאקראטעס אשה רעה מצא, ושמה קסנטיפא סרת־טעם והומיה;
ויהי כי הציקתהו מאד מחדרו יצא, וישב על הפתח בהשקט ודומיה;
ותרדוף אחריו וסך מלא מים בכפה, ותשפכם על ראשו בשטף חמתה ואפה.

העומדים ראו כן תמהו הפלא ופלא, כי החריש לה ולא הראה אות זעם — וישחק ויאמר: "אל תתמהו על אלה, רבות ראיתי את אשר נעשָׂה הפעם, הטרם תדעו כי אחרי רעם ובזק, עד מהרה יורד גשם טורד חזק"?

ויאלצוהו רעיו לגרשה מאת פניו, ולתת חיש ספר כריתת ביד המרשעת! "אל תדברו אלי כזאת"! ענה העניו, כי טוב לי עמה לשאת עמל וכעס; היא תלמדני דעת לסבול כל בזיון, ואשרי איש נטל עליו ועומד בנסיון"!

קיד) אשר שם שמות, אל תקרי שַׁמּוֹת אלא שֵׁמוֹת (ברכות ז׳).

מה׳ לא תצא רעה מוחלטת גמורה, הכל יפה עשה בעתו ולתועלת ברא; אף דבר הנראה כְּשֶׁמֶּה ושעורה, רב־טוב צפון בו לישם ולתפארה. גם צרופה אמרת חכמים וברורה, שאין בעולם היצירה כליון ושממון־עד; בהתפרד יסודי הרכבה יש רק תמורה, ובין חומר לצורה — שנוי השם בלבד. 29)

---

30) במאמרי „זכרון בספר" (הוספה להמגיד (תר״ך, 50), מדי דברי מתועליות רעידת הארץ וסיבותיה, העירותי על אמרם (ברכות) על הזועות, כשבאין ברעש, מברכין שכחו וגבורתו מלא עולם, להגיד כי ישרים דרכי ה׳ צבאות, ומעמו לא תצאנה בהחלט רעות ופרעות נוראות, זה אלהים מישל בגבורתו עולם ישגיב בכחו בבחינת המציאות ומנוק הפרטי להויות הכללי וקיומו תוצאות! (ע׳ מו״נ פי״ב לשלישי) — רעב כי יגבר בארץ, דבר הוות כי ישא אברתו בעברתו, שטף מים ומטר סוחף כי יעבור, ואש להט ישרוף עיר וכל המונה, רעם בגלגל יתוץ מגדלים וחומות בצורות, ברק יריצץ חציו בדולקים יפעל ואודים עשנים ממעי אדים יתמלטו להפיל רבים חללים; שם תאתה סופה ורוח זלעפות, סער מתגורר מתחולל וקטב מריבי צרור בכנפיו לערוץ אנוש; שם מהררי־כפור יתגלגלו במורד ארצה כדורי־קרח, סביב למשבנות ישבי־עמקים יתעלם שלג ויעשו בתיהם קברים למו, ושם מבטן־אדמה יפרצו נחלי־זפת נפרית ומלח, גבעות־עולם יחצבו פלדות ויעפרו בעפר ואבני־אלגביש וישיתי שַׁמּוֹת אין־קצה ותרעש ותחל הארץ והיתה רק זועה ובלהה — כזה וכזה תאכל וְהִשְׁבַּל הטבע בלי בחירה רצונית, ואנחנו לא נדע מדוע עשה ה׳ ככה בחרות־אפו, וידו הנְטוּיָה לברוא משחית בטבעי ההוים לחבל פועל בפו? וחלילה לנו להתאונן ע״ז ולהעמיק שאלה, כי אין לבא בלבוש שכל־אנושי עד תכלית כוונת הבריאה מה למטה ולמעלה, ואין ספק כי חקים צדיקים קבועים בסדר המערכה נכונה בהשגחה עליונה בגלל הכלל — ויתרון ארץ בכלל הוא בהיות ההפסד החלקי סבה לטובה כללית למפלט ומנוס, למען תכון השלימות במשטר הטבע ואגודתו על ארץ רבה להבנות מחרבנות וכל חסרון להמנות. —

קטו) אתם קרואים אדם ואין וכו׳ (יבמות ס״א, וע׳ וי״ר פ״ב ותנחומא ברכה: ובהמה רבה אלו רשעים, ובזוהר שמות קנ״ט ע״ה בעירא מיקרא, וע״ע חולין ח׳ ובשערי אורה ע״ה ועשרה מאמרות חקור דין ח״ב פי״ז וחסד לאברהם מ״ב נמ״ג ומ״ה ני״ז ובינת יששכר דרך גבר).

לאֻמים קדומים מאז מלפנים, עובדי-אלילים אשרים והמנים,
הלא המה שכחו צור יְלָדָם, וכבהמה נדמו בצורת אדם. 31)

קטז) אתרתין תלת גנבא לא מתקטל (סנהדרין ג׳, ובקה״ר: לקיש לסטים בכיר לצלובים).

כי תראה דרך רשע צָלֵחָה, אל תאמר: בשרירות-לבי אֵלֵכָה!
כי פתאום יבא אידו כסופה, רגע יִשָּׁבֵר ואין מרפא ותרופה.

קיז) אתריגו לפחמין ארקיעו לזהבין ועשו לי בהן שני מגידי בעלטה (עירובין נ״ג, וע׳ מאמרי „עקבא דמשיחא״ בהוספה להמגיד ש״ג 37).

בתפלה כי יחם לבבכם, פרי-קדש תשא צעקתכם;
כַּבְּדוּ ה׳ מהונכם וזהבכם, עד רקיע תגיע צדקתכם;
באלה תושעו תעשו חיל, ערפל ועלטה יהלכו תמס,
יבא מבשר ויגיה ליל, וקרנכם יגביה לאור-אמת!

---

31) בספר „חתן תורה וחתן בראשית״ (חידושי תורת נוטריקון, על תרי״ג מצות, בר״ת בראשית) סי׳ תקס״ד הערה ק׳ כתבתי בזה כי בעל המאמר הזה הוא רשב״י, והוא גם הוא אמר (הוריות י״ב) אפי׳ טובתן רעה וכו׳ (מס׳ סופרים ספט״ו פסיקתא וארא ט׳ בשלח י״ד, וע׳ תוס׳ ע״ז כ״ד) טוב שבגוים וכו׳, ואזיל לשיטתו שאמר ג״כ (סנהדרין ק״ה) שנאה מקלקלת השורה (ב״ב קט״ז) שתולין הקלקלה במקולקל (במדבר רבה פכ״א) שהמחטיא קשה יותר מן ההורג.— וכשהוא לעצמו לא יכול עצור במלין מעוצר רעה ויגון, כי היה נרדף על צוארו וירד פלאים בבתי-כלאים, לפי שלמד תורה ברבים ויורה חטאים (ע׳ ברכות ס״א פסחים ק״ב וב״ר ע״ט), ולעומת אלה הרומיים שהתאכזרו ונצבו לשטן לו א ז, התמלטו מפיהו דברים קשים כגידין בשעת כעסו כי עז, ואין איש-מצוק נתפש על צערו ומרי-שיחו וקשי-יומו, ואל תדון חבירך עד שתגיע למצבו ואל שער מקומו — כאשר אין להתפלא שהפריזו על המדה בימים ההם והפליגו בגנות ע״ה וידמו היותו ככותי (ע׳ סוטה כ״ב) ואמרו: מותר לנחרו ביוה״כ וכו׳ כי רבה רעתו ושנאתו לת״ח, כמ״ש (פסחים מ״ט) אלמלא אנו צריכין לע״ה למו״מ היו הורגין אותנו — ולכן כשם שאין דין ע״ה בזה״ז; כן חובת היהודי לדרוש בשלום כל אדם, ולא יבדיל בין בן-ברית ובין בן-בלי-שם. — ואף גם מברכת השחר: שלא עשני גוי, אנו למדין שהכוונה על עמי-קדם, כי כן סמכו אחריה: שלא עשני עבד, וכי יש עבד בזה״ז? (ע׳ ירושלמי שביעית ספ״ז), ומסמיכות הברכות גוי, עבד ואשה נבין ונשכיל שטעם אחד לשלשתם לפי שפטורים ממצות לתורה ולתעודה.—

אות ב

א) בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה מחולדה ובור (תענית ח' וע"ש ברש"י ותום').

יד העדים

(יג"ת) עלמה נחמדה אל בית־אביה הָלָכָה,
ובדרכה, באחד הפחתים רגלה שָׁלָחָה,
ויקרב בחור אל הבור כשמעו קול צעקה,
ויאמר לה: אנכי אחלצך ממועקה! —
אך, הייטב בעיניך היות לי לאשה מאֹרשה?
„כדבריך כן יהי!" הנערה לו ענתה. —
ותוסף לאמר: „לאל עליון ידי ארים,
אם ילך לבי לבקש אהבה אחרי זרים".
וישבע לה גם הוא באלהים ממעל,
אם אחרת יקח תחתיה למעל בה מעל. —
ויראו והנה חולדה יוצאת שם מן החור,
מַשָּׂרֶכֶת דָּרָכֶיהָ ותעבור על־פני הבור;
אמרו: „חולדה ובור עדים בינינו המה,
כי אחת נשבענו שנינו ואותה נָקִיָּמָה"! —
וילך הוא לדרכו והיא שבה בית־אביה.
אמנם הנערה שמרה השבועה דבר־פיה,
לא כן הנער הלז, שבועתו לא זכר,
פנה אליה עורף ואשה אחרת לו בחר. —
ויהי כי באה עד משבר וזכר המליטה,
בקרוב פתאום חולדה ותחנקהו, הביטה;
ותלד עוד בן טוב־רואי ויפה־עינים,
ויקרהו אסון כי נפל לבאר מים. —
ותאמר לאישה: „אהה! גדול כים השבר,
מדוע לא מתו הילדים כמות כל גבר?
אוי! זה חולדה הרגתהו וזה נפל הבורה —
לא דבר רק הוא — נחפשה דרכינו ונחקורה"!
ויספר לאשתו בבכי, הנבלה אשר עשה,
כי בגד בעלטה באמונה לו אורשה;
וכי בעמדו על הבור וחולדה לפניו עוברת,
נשא באלה נפשו לבל יקח אשה אחרת. —
„אם־כן הפרד מעלי!" השיבה ברעדה,
„ושוב אל רעיתך העזובה אשר לך נועדה.

"ולא תהיה עוד לפוקה ולמכשול מזכיר עון,
"כי חללת שבועתך אשר בידה ערבון!" —
וכן עשה, ספר כריתות ממנו לקחה,
ולקח לו לאשת־בריתו חברתו הנשכחה.

ב) בא וראה כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה (סנהדרין מ"ג).

תחנונים ידבר רש שפל־רוח ועניו, ועשיר יענה עזות יבז לו בלבבו!
באמרו: אך מתחפש הוא משנה פניו, ולמען ייטב לו בעבורו בבכי יבא. —
ועליון חופש הדרי־לב כליות בוחן, בין ערמה וענוה־צדק להבדיל יודע;
לכן הונן דלים ואת דכא שוכן, ענות־עני יביט ובשועו אליו שומע. —

ג) בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו (שבת ק"ד, וע' יומא ל"ט וש"ה רבה ה', גם מכות י' ורבה בלק פ"כ).

מאדם מזימה לא יִבָּצֵר, להטות לבבו כפלגי מים,
ומהלוך ברע לא יֵעָצֵר, לגור עם טמא־שפתים;
גם יִפָּתַח לו הֶחָצֵר, וכל שער הסגור דלתים —
ואם ימאס באהלי־רשע, מתקדש למדי וטהר־ידים;
אלהיו יורנו ישית בישע, ועזרו משדי יושב שמים,
יחדש רוחו ונקה מפשע, ושם דרך בארחות חיים! 1)

ד) בארבעה דברים נמשלה הגאולה: בקוצר בבוצר בבשמים ובלידה וכו', (שה"ש רבה, וע' יד יוסף ויחי ועיר גבורים מקץ).

בּוֹצֵר יִדְרוֹךְ פּוּרָה לְהוֹצִיא מֵעֲנָבִים עָסִיס;
קוֹצֵר יַחֲבוֹט וְיִדוֹשׁ שִׁבֳּלִים לַעֲשׂוֹת פְּרִי־תְבוּאָה;
בְּשָׂמִים רֹאשׁ לְמֶרְחַקִּים יִתֵּן רֵיחַ אִם כָּתִית;
וְאֵשֶׁת־לֵדָה תָּחִיל תִּזְעַק וְצִירִים יֹאחֲזוּהָ;
כֵּן בְּחַבְלֵי־מָשִׁיחַ יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל וְיָשִׂישׂ —
כִּי בְמַחַץ וְלַחַץ תִּצְמַח לוֹ גְאֻלָּה וִישׁוּעָה.

---

1) בשירי כלולה הכוונה כי נקל לטמא מלטהר, הלא כגעת איש בבשר טמא יטמא גם הוא ובנגעו בשר־קדש לא יקדש אף הוא כמוהו; ובכן הבא לגור בבית מרעים וטמאים זה השער כלו לפניו פתוח, ולבקר בהיכל הקדש ומשמרת הטהרה רק עזר לו שלוח, ואם לא יתקדש בעצמו בכל נפש ורוח, ילאה למצוא הפתח נעול דלתים ובריח. וז"ש במסורה: מחטוא נ' ומשניין בכתיבתן, חלילה לי מחטא, אשמרה דרכי מחטוא, ואחשוך גם אנכי אותך מחטו — וכה נמצא שם: יחל קמצין ב', מי האיש אשר יחל להלחם, והוא יחל להושיע. ע"ד אמרם: פתחו לי פתח כחודו של מחט וכו', ועל כיוצא בזה כתוב בזוהר (בראשית ל"ה, ועוד בכ"ז מקומות) באתערותא דלתתא אשתכח אתערותא לעילא.

ה) באתר דמארי ביתא תלא זיינא תמן קילבאי רעיא (רועה אוילי) קולתיה (כדו וילקוטו) תלא (סנהדרין ק״ג וקה״ר פ״ד).

יתד אשר תלוי עליו שלטי־גבורים ושועים,
היערב לב עבד לתלות שמה כלי־רועים? —
רש ונקלה אל יעמוד במקום גדולים וחורים,
ורפה־ידים אין־איל אל יעוז בפני גבורים.

ו) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו (מכות י׳ ורבה בלק פ״כ).

הָאָדָם הוֹלֵךְ אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה רוּחוֹ, לְהָרַע אוֹ לְהֵיטִיב אֵין מַפְרִיעַ בַּעֲדוֹ;
אָכֵן טוֹב לַגֶּבֶר בְּיִרְאַת־הֲ׳ הָרִיחוֹ, וּבְמַעְגְּלֵי־צֶדֶק וָתֹם יְכוֹנֵן צַעֲדוֹ!
בְּדֶרֶךְ זוּ אֵל מוֹלִיכוֹ וּמַדְרִיכוֹ, גַּם בְּעֶזְרוֹ מְאַזְּרֵהוּ לְתָמְכוֹ וּלְסַעֲדוֹ.

ז) בהדי הוצא לקי כרבא (ב״ק צ״ב, ובסוכה נ״ו: אוי לרשע ואוי לשכנו, ע׳ נגעים פי״ב ספרא מצורע רבה ותנחומא וירא, במדבר וקרח וב״ר פ״ה וס״ה).

את ישרים ותמימים תבחר ותקרב, לך אתם ושימם על לבך כחותם,
ועם רעים מרעים אל תתערב, פן תסלף דרכך ותאלף ארחותם.
הנה בעלות הכורת לא יבקר, ונטעי־נעמנים עם ברקנים יְעַקֵּר;
גם צדיק, אם רשע לו לְחָבֵר, מערכו יִגָּרַע ובאפס־מרפא יִשָּׁבֵר.

ח) בהדי כבשי דרחמנא למה לך (ברכות י׳ ותדא״ר פ״ח, וע׳ חגיגה ט״ז וב״ר פ״ח במופלא ממך אל תדרוש וכו׳, ואמר קהלת: אל תחכם הרבה פן תשומם, לשון הפלאה והשתוממות, כפרש״י ברכות ל״א לא טיפש ולא חכם, שלא יהיה תימה בעיני הבריות. ובס׳ „חכמה ומוסר״ כתבתי: אל תחקור יתר מאד פן תתע ותשתגע פתע, כי בין פילוסופיא ותמהון־לבב ופתיות—כפסע! וקרא דברי בהוספה להמגיד תר״נ גליון 2, ולעיל סי׳ פ״א).

כשמש מכהה עין המביט אל תמונתו; כן דורש את הנשגב מרוח תבונתו.
ישען על שכלו ולא יעמוד באמונתו, החקר שדי ימצא יגיע עד תכונתו?
אך אמונה תאמץ כושלים בטח יסעו, כאשר יאמרו המושלים, משל זה ישאו:

כעגלה תתנהג בכבדות בלב הר וגבע, ולעלות הלאה מכהם יעמדו הסוסים,
תשוב אחורנית ובמורד תפול שבע, תתגלגל בעמק ונשברה לבקיעים ורסיסים;
אכן אם תחתיה תנתן אבן גדולה, בעד מרוצת אופניה תעצור ולעמוד יכולה;

כן העולה במרכבת־שכלו הר האלהים, ועל כנפי רוח מחקריו שיאו יגביה,
לבו יטנו בשפק, פלאים ירד מגבוהים, יפול אחור ועד עמקי המבוכה יגיע —
ואם אבן האמונה תחת רגליו תנוח, יבא למחוז הפצו בשלום נכון בטוח.

ט) בהדין עלמא מה דבר־נש בעי עביד ברם תמן יש דינא (קהלת רבה).
יש לאל יד האדם לעשות כלבבו, כטוב וכישר בעיניו ואין מונע ועוצר;
אבל על כל דבר במשפט יבא, יש שכר ועונש וכאשר זורע כן קוצר —
חבלו חבלים ומכאובים אם מפעליו רעים, ואם טובים הם גורלו מה נעים!

י) בהמה דקה טמאה אומרת: היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם (פרק שירה ד', וכ' בכנף רננים שהמין הדקה ובכלל בהמה הוא החזיר לבדו. וראה ספרא אחרי פי"ג: היטיבה ה' לטובים, לכהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא לטובים ולישרים הא למדת אף גוים, אוכלי חזיר, במשמע. וע"ע במ"ר פי"ג שו"ט א' סנהדרין ק"ה ותוס' שם נ"ט וב"ק ל"ח ורמב"ם פ"ח מה' מלכים ופ"ג מה' תשובה).

ידענו כי ש נ י ם המה,
סמני-טהרה בחיה ובהמה:
פרסה שסועה ומעלת-גרה!
החזיר מעלה גרה אינהו,
אכן טהור הוא בעיניהו,
ופורש כף רגלו הַפְּשָׁרָה;
לעָמתו גם ה ג מ ל יתע,
במעלת-פיו—מה יָגֵל —
גרה יגר — ואיה השסע? —
והסרה לו שמחת הָגָל!

כן יש כילי ממון הומד,
הולך בתם ותורה לומד,
ולעני איננו נותן גֵּרָה; —
ויש מפזר תומך וסועד,
ובדרך רשע-כסל צועד,
ורגליו ממהרות לרוץ לעבירה;
אבל גם שניהם אשמים,
וטוב-הסימנים אין בידם,
עד שיהיו תַמים ושלֵמים,
לחן ולרצון לה' ואדם!

ברוך גבר ירא אלהים וגומל חסדים, ובו נאחדים שני הסמנים הנאמנים ונחמדים מ וה' יודע תעלומה ורואה ללב פנימה, ומיטיב רק לישרים בעלי נפש תמימה. —

יא) בהמה דקה טהורה אומרת: מי כמוך באלים ה' וגו' נורא תהלות עושה פלא (שם, וראה ניטין נ"ו מי כמוך באלמים וכו' שאתה שומע ושותק, וע' יומא ס"ט הן הן גבורותיו פירש"י שכובש כעסו ומאריך אף).

(ג"ח) כי נשית עין על אדם ובהמה דקה,
נראה זו רעה חולי, מכה לא חַפְשָׁה,
אכזרי עו-נפש ימשך בחכה את דכא,
ויגה בני-עניים נקיים ברוחו הקשה! —
זאב יטרף עז וכשב, וליש תיש וגְדָיִם,
דמם כנחל ישפך שחל, לבלי-חת עָשוי;
ואיש זרוע יארב כחתף, יחטף רפה-ידים,
ואיש תמים רָצוץ כל הימים, בזוי ושָסוי!
אהה ה' אלהים! רוחנו בקרבנו נְבוֹכָה,
למה תחריש תתאפק תביט עשק וכעס? —
אולם נחריש נא, נורא עלילה אין כמוכה,
נפלאים כל מעשי-יה, ונפשנו יודעה. —

יב) בהמה גסה טמאה אומרת: יגיע כפיך כי תאכל אשריך (שם).

עָצֵל לָמָּה תִטְמוֹן יָדְךָ בִּצְלַחַת? לֵךְ אֶל בַּהֲמוֹת-שָׂדַי מוּסָר לָקַחַת;
וּרְאֵה סוּסִים וַחֲמוֹרִים רֶכֶשׁ וְגָמָל, יַמּוּ שִׂכְמָם לִסְבוֹל וְגוּפָם לִמְלָאכָה;
מֵהֶם תִּלְמַד וְבַע כִּי נוֹלַדְתָּ לָעָמָל, אַשְׁרֶיךָ אִם גַּם אַתָּה תַּעֲשֶׂה כָּכָל.

יג) בהמה גסה טהורה אומרת: הרגינו לאלהים עזינו וגו׳ (שם).
השור יעבוד את בעליו, הנותן לו מזון וצידה;
והפרה תשקנו די־חָלָב, כי מהסורה עליו, תֵּדָע. —
ואתם בני־אדם לה׳ הודו, לאֵל מעוזכם הריעו הרגינו,
זמרו לשמו ואותו תעבודו, הוא קנכם הלא תבינו! —

יד) בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים (ש״ר פ״א).
(מכתם). נשים צדקניות שפכו לפני ה׳ רוחן ושיחן כמים,
ותאמרנה: אֵל נא! פדה בעלינו מכף מצרים!
„הלא אנכי לא שניתי עולמים״! אלהים ענה,
אחת דברתי: הגוי יעבודו ארבע מאות שנה;
והן עתה רק רד״ו שנים ירדו בהם שָׁם,
ואך מקץ שנות ק״ץ תהי גאֻלתם מבני־חם״!
אף הן השיבו: „חלילה לנו אחרי דבריך לשנות —
אבל, הוציאה אתהם אלינו תחת ידינו להתעמת,
נחנו יודעות למרר חייהם בעבודת פרך ועצב,
גם להשתרר בשבֶּט קצף בלי גבול, ערך וקצב״!
וימלא ה׳ שאלתן, ויקשב וישמע לקול תחנתן,
לעשות בהם כמשפט — את הגברים בידן נָתָן. —

* * *

כן בנות־ישראל דוברות ממצרים ועד הנה,
אומרות: „הב! תֵּנָה״! ובעוכרי בעליהן הֵנָּה! —

טו) בחייך דילרית שתין[2] שתין למה לך אכפיל ואוליד חד (ב״ב צ״א).
אם פעמים רבות מאד, הרית עמל וראית חתת ושוד,
אל נא תירא מאלה, לא תיעף, לא תינע ותלא! —
כתר נא כמעט רגע, בפעם אחת יעבור נגע,
רַוַח יעמוד לך והצלה, ולא תלד עוד לבהלה.

---

[2]) מספר ששים רגיל בפי חכו״ל להפלגה (ע׳ ב״מ פ״ד פ״ה מגילה ז׳ כתובות קי״א סוטה י׳ בכורות נ״ח חולין נ״ט נדה כ׳, וע״ע רש״י שבת ס״ו צ׳ צ״ב סנהדרין ז׳פ״ב ותוס׳ מו״ק כ״ח וב״ק צ״ב ומהרש״א בח״א ברכות נ״ו — וכמהו מספר תלתא ותליסר (ע׳ ברכות ח׳ כ׳ וג״ד שבת צ״ד ק״ט ק״י ק״ט ורש״י שם וקל״ה, פסחים ק״ו יומא כ׳ ע״ה תענית כ׳ ב״ה חגיגה ט״ז מכות י״א כתובות ס״ז ע״ו ק״ו מגילה י״ד סוכה נ״ב ע״ז ד׳, ט״ז נדרים מ״א ניטין ס״ח קידושין ע׳ ב״מ פ״ה ב״ב ו׳ ח׳ ע״ג ותוס׳ שם קל״נ, סנהדרין כ״ב ב״ה כ״ו צ״ו נדה כ״ד וחולין י״ז וצ״ה ופירש״י שם) וכן מנין ד׳ מאות (ע׳ ברכות ה׳ ל״א נ״א שבת ל״א עירובין נ״ד ביצה כ׳ מו״ק ט׳ מגילה נ׳ יבמות ק״ח כתובות מ״ט ג״ד ניטין נ״ו נ״ח ס״ה ס״ח קידושין מ׳ ע׳ ב״מ פ״נ ב״ב י״ד ע״ז י״ד מ״ט סנהדרין כ״א ס״ד ק״ו חולין נ״ח מנחות מ״ד ובכורות ל״א. (ראה לעיל ס׳ ק״א).

טז) בטל יהירי (גאה וגאון) בטלי אמגושי (כפירה ומינות) סנהדרין צ״ח,
וע׳ סוכה ה׳ המתגאה כאלו עע״ז ופרשת דרכים דט״ז).

(יב״ת) אחרי כלות ה׳ ארץ ושמים וכל צבאם,
צוה למלאכי מרום לעמוד לפניו קְרָאָם,
ויאמר: „נעשה אדם, הבו נא עצה“!
הנה גם בלעדם ידו לא קָצָרָה,
והבריאה הגדולה ברוח־פיו נוצָרה;
אך ללמד ענוה חכמת עליון חָפֵצָה.
לכן מי זה גבר יהיר דובר גבוה,
פֹּעל שדי לא יכיר וכחש באלוה. —

יז) ביניתא כרסיה תיקלא (ב״מ ע״ט, וע׳ תחכמוני ש״ד).
לא כרס רחבה וזקן מגֻדל לכל פאה,
מעיד על בעליו כי הוא זה גדל־דעה;
הנה יש דג רע למאכל ובטנו מלאה. —

יח) בין הרועה והזאב נבקע השה (ש״ר פ״ה תנחומא וארא, וע׳ ב״ר פ״ס:
בין חייתא למחבלתא (היולדת והמילדת) אזל ברא דעלובתא).
זאב חטף שה תמים, ויבא רועה למנעו מדמים;
זה אחזו בְּשִׁנָּיו וּנְשָׁכוֹ, וזה פחז ולעברו מְשָׁכוֹ —
עודם מחזיקים בראשו וַעֲקֵבוֹ, נבקע השה — ועמוק כְּאֵבוֹ!

* * *

כן המון־העם שה תמים, והראשים רועים וזאבי־ערבות!
לטרוף ולהציל יחד נלחמים, חלק לבם ויהפצון קרבות;
ובעוד ביניהם מלחמה כְּבֵדָה, כלתה הרעה על העדה. —

(מכתם) בשעת תפלה וקדיש באמרם „עושה שלום במרום“,
מרכינים ראש למטה כלפי פנים ולצפון ודרום,
וחוזרים לאחוריהם ממקום עמדתם צעדים אחדים; —
כן הדורשים מכל כַּת טובת קהלות ישורון,
מדעתם וזכותם יותרו מעט, ומחלוקת לא יגורון,
בדרכי שלום ילכו צמדים וראשיהם יטו לצדדים! —

יט) בכי ליה חייכי ליה דלא ידע בין טב לביש (סנהדרין ק״ג).
לַכֹּל זְמָן וּמִדָּה וָחוֹק לְכָל־דָּבָר, גְּבוּל לְגִיל קֶצֶב לְעֶצֶב לְרִנָּה וּלְקִינָה,
וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב־חָכָם וְנָבָר, וְכָל מַעֲשָׂיו בֶּאֱמוּנָה, בְּהַשְׂכֵּל וּבִינָה.
וּכְסִיל לֹא יָבִין בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ, בַּעַר כִּבְהֲמוֹת־יַעַר וּכְיוֹנָה פּוֹתָה;
בְּלִי־דַעַת עַל מָה — יִתֵּן בִּבְכִי קוֹלוֹ, אַף יָשִׁיר — וּלְשִׂמְחָה מַה זוֹ עוֹשָׂה?
בְּשִׁגָּעוֹן יִנְהָג בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעֲמוֹ, יִשָּׂא נְהִי וְזֶמֶר כְּשׁוֹתֶה חֶמֶר וְיָיִן,
בְּכָל פַּעַם רוּחַ אֲחֶרֶת תָּחֵל לְפַעֲמוֹ, סָכָל הוּא וְרָגַז וְשָׂחַק וְנַחַת אָיִן!

כ) בכל אשר תאוה נפשך, ב׳: בכסף בכל אשר תאוה וגו׳ ומלכת בכל אשר תאוה וגו׳ (מסורה ראה, וקרא דברי בהמגיד ש״ה 50).

חכמה, גבורה וצדקה שלש רגלים הנה, עליהן יכון כסא מלכות למרבה המשרה רגל רביעית, אוצר־הכסף, משען ומשענה, ויעש יתרה היות על ממשלה סתרה; באלה יִוָּשַׁע איש־חיל נגיד וּמְצַוֶּה, ועצתו ימלא ככל אשר נפשו תְאַוֶּה! — 3)

---

3) בספרי „משל ומליצה" סי׳ 194 כתבתי בזה ע״ד הלצה בפי׳ הפסוקים (מ״א ג׳ י״ב י״ג) נתתי לך לב חכם וגו׳ גם עושר גם כבוד. כי הנה איש־תרומות אשר הון ועושר בביתו וכל מעשהו ה׳ מצליח בידו, הוא חכם יחשב ונבון יקראו לו גם כי היה בער וחסר־מדע לפנים בימי עניו ומרודו, כמ״ש (משלי כ״ד) ראמות לאויל חכמות, ראמות וגביש אבני־חן יתנו לכסיל חכמת ודעת, וז״ש (שבת קנ״ו) מזל מחכים מזל מעשיר, בעלות מ ז ל כ ס י ל והון רב צבר, הוא יחכמהו ויעשהו משכיל על דבר, וסימנך במסורה: נתון, ב׳: הכסף נתון לך, חכמה ומדע נתון לך — ולכן אמרו (במ״ר פי״ח) קרח חכם גדול היה, בהיותו עשיר מלא־ביתו כסף וזהב (וע״ד הלציי: היינו דאמרי ר ב נ ן, קרח שפקח היה, מנלן? דכתיב ביה: וי ק ח, ורוב הלוקחים פקחים!) — וזוזי דאנשי עבדו ליה ספסרותיה (ב״מ ס״ג) וכל שהכסף בידו ידו על העליונה, מכה בסנורים ומטהר ממזרים, יענה את הכל מגביהי ומשפילי, מחכים לב רואה אוילי ומכפר עון פלילי, ואוהבי עשיר רבים יחנפוהו בשפת־חלקות ישאו פניו ממום ויכסו פשעיו אשר לא תגלה חרפתו ובשתו, הכל קרוביו וגם אויביו ישלימו אתו והדר ישוו עליו להושיבו על כסא הכבוד עם נדיבים לפני גדולים ורוזני־ארץ, בשגם הוא מעולם בן בלי־שם נבזה וחדל־אישים (ע׳ יומא כ״ב קידושין ע׳ ושבת ל״ב) — ולהיפך, גבר חכם וירא־מצוה אשר ישכון עליו ענן־העוני ונפשו ברעה תתמוגג כי חצי־שדי נחתו בו ויאכלו חצי־בשרו, הנה מוכה־אלהים זה ידכא ישוח ויתיצב לפני חשוכים בשפל המדרגה ברדתו פלאים, תחת אשר הפליא חילים למכביר ונשא וגבה בשבתו עם נכבדי־ארץ בעוד סוד ההצלחה עלי אהלו ופעלו; והוא גם הוא באבדן הונו ורכושו עמו תאבד חכמתו ונגד פני נבונים לא יתחשב כי יבוזו לשכל מליו ויאמרו לכל: סכל הוא! — גם לרעיו ישנא ואחיו ימסו את לבבו ויתנכלו אותו להמאיסו בעבור הרעימו, וכל חפצי צדקו ויקרו יחפשו עולות למצוא עונו ולהבאיש ריחו ולהכלימו; ע״כ יאמרו המושלים: בחסרון־כים חוסר־לב, ועד מקום שמגיע הון אדם ומאודו, שם נגיע פארו והודו וכבודו! (ע׳ איכה רבתי ב׳ סנהדרין ק״ה עירובין מ״א וע״ז כ״ב ומחברתי „מילי דבדיחותא" 3, 24, 25, 35, 37) —

לכן כאשר שאל המלך שלמה מעם ה׳ לתת לו הרבה חכמה ולא חפץ בברכת עושר וכבוד, ענהו לאמר: יען רק חכמה שאלת ממני לנחות העם בתבונת כפך, הנני נותן לך עשר גדול וכבוד והדר אעטרך, והא בהא תליא למען תצדק בדברך עמים ובמשפט צדק יכון כסאך עולם; לא־כן אם תהיה עני ורש ותמוגגך תושיה, במה תזכה ארחך למצוא חן ושכל־טוב עצה ותושיה? הלא רואיך ישימו בך תָהלה תחת תהלה וכבודך יורידו לארץ נשיה, דרך משפטיך לא יתכן בעינם וצדקתך תהפך לרמיה, גם בינתך תסתתר בחיק־העוני כאשר אתה בעצמך אמרת: חכמת המסכן בזויה! — אכן אם מדע ועשר יחדו לראשך יהיו תַמִים, אז ישתחוו לך גוים וינשאוך קהל עמים, והיה כנהר איתן שלומך וצדקתך כגלי־יַמִים. —

כא) בכה ר׳ יוחנן ואמר: אשריהם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושים רצונו של מקום הקב״ה מוסרן ביד אומה שפלה (כתובות ס״ז).

המפרשים התפלאו כן תמהו, על מה פתח באשרי ומה היא הטובה אשר ימנן עמו ביד אומה שפלה ובזוה? לכן אמרתי אעתיקה נא בזה מלים מכת״י אאמו״ר וכו׳ מו״ה יצחק יהודא ליב ז״ל, הלא כה דבריו: נ״ל לבאר משפט המאמר ע״ד ששמעתי בשם הרב המ״מ מדובנא פי׳ הפסוק, באמור שמואל אל שאול קרע ה׳ את ממלכת ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך (ש״א ט״ו כ״ח). ויש לדקדק, הלא מודעת לעיני כל הקהל צדקת שאול בחיר-יה בעשותו הטוב והישר לפני אלקים ואדם, ובמה המם שמואל את לבבו להגיד כי יתן שבט מושל לאיש בריתו הטוב ממנו? הלא עוד שמחתו בבשורה הזאת ותעלזנה כליותיו פְּהַגֵּד לו כי גבר חכם הולך בתום זה יעצור בעמו. — ויפתח במשל פיהו: איש היה בארץ הודו כבד מאוד במקנה בכסף וזהב ויעש לו בתים ועליות מרוחים וכליו נאים משוחים בששר ספונים בעצי ארזים וברושים, גם קנה במחיר שוחם יקר וספיר, ואין קצה לאוצרותיו וסנולות מחמדיו למרבה. — ויהי כי ארכו לו ימי הצלחתו, והאלקים אנה לידו, כי נהל מסחרו דרך אניה בלב ים, והנה באה רוח גדולה וסערה, הספינה נשברה לרסיסים וכל הנמצא בה צלל כעופרת בתהום רבה, וכאבן מים יתחבאו, כן עקבותיו לא נודעו. — וידל האיש והודו נהפך עליו למשחית ולא יכול לעצור כח בצר לו, ויחל למכור לאט לאט את ביתו ואת כל כליו למצוא זעיר שם רוח והצלה, על המחיה ועל הכלכלה. אכן גם אלה לא היו לו למשגב לעתות בצרות, אחרי אשר אכל כסף ממכרם ויהיו למלתעותיו לברות — אז לקח את הפנינים, שארית פליטת עשרו ורכושו, ויצר אותם בחרט, ויחר ללכת אל עיר גדולה, לקחת בעדם מחית ביתו להשיב נפשו האומללה. הוא בא העירה על הגאולה ועל התמורה, ויפגעו בו הסרסורים התרים ועוברים לחקור ענין מקנה וקנין, ויבירוהו ויאמרו לו: מדוע אתה ככה דל ומה לך פה? ויספר להם את כל המוצאות אותו וישפוך שיחו בבכי ותחנונים, ויוסף לאמר: ראו הנה באתי הלום עם הפנינים, ועתה לכו נא הגברים, אספו לי אנשי הכספים, ואמכור אותם להם למצוא די נאולתי ולהביא שבר רעבון ביתי. וימהרו ויביאו לו איש כפרי מושל במכמנים ודי-זהב, ויקן את הפנינים במאה כסף וילך. — ויאמרו האנשים ההמה אל המוכר: סלח נא אם אחת נשאלך והודיענו: על מה עשית ככה למכור פניניך היקרים לאיש אשר עינו טהה ולא ידע ערכם כי בם ברכה? ואלו שופתם עין איש נבון מביר טובם ומוקיריהם, כי עתה שקל על ידך אלף כסף מחירם, וחיתה נפשך בגללם וייטב לך בעבורם. — אף הוא

השיב אמריו בהשכל וחכמה, כי עשיתי זאת לא אתנחמה, ותהי זאת מבליגיתי עלי יגון ובעניי ומרודי אנחמה, כי ידעתי נאמנה אם איש מבין יקנה אותם, לא אשוב אשינם ולא אוסיף עוד לראותם, ואני בד' אשם מבטחי ושברי, כי עוד ירחיב נבולי ויחבוש שברי; על כן מכרתי הפנינים, לאחד הסכלים ובלתי מבינים, אולי אוכל להשינם כבראשונה, אם אשיב לידו המנה. — הנה כי כן נדמה דבר שמואל את שאול ועוד הוסיף עצב עמו, כי תסוב ממלכתו לאיש הטוב ממנו בצדקתו ותומו, הלא אז ידע בטח כי לא תשיב אליו הממשלה למרבה המשרה כאשר בתחלה, ואלו נתנה מלכותו לאחר הנופל ממנו, לא אבדה תקותו ותוחלתו, כי תלקה מידו ממשלתו, והוא ישוב וישב על כסאו כבראשונה, והממלכה תהי בידו נכונה. — ועפ"י הדברים האלה יבוא אל נכון מאמר ר' יוחנן הנזכר, כי אך בואת יאושר ישורון גוי קדוש אם גם בזמן שאיננו עושה רצון אביו שבשמים ימסרנו רק בידי אומה שפלה בהמלת ה' עליו; אומה אשר לא תדע יקרת מעלת ישראל וחין-ערכו, ואז בנקל ישוב יפדנו ברחמיו ובא לציון גואל ואסירי התקוה ישובון לבצרון סלה!

כב) בני-אדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (עירובין נ"ד ע' שבת קנ"א גלגל הוא שחוזר בעולם וברות רבה פ"ד הדין עלמא דמי לגלגלין ואנטילן דמלא מחרוקן וכו', ועי"ע ש"ר פל"א וי"ר פל"ד גם כ"ר פמ"ב ום"ג וקה"ר ב' ותנחומא וישלח ומטות).

כְּסֶלֶם מָצָּב, הארץ עומדת — וכמעשה אופן, הליכות השבע;
מדרגות לאדם לעלות ולרדת, ובנפלו וקומו יתגלגל שבע!

ומה האנוש גאות לָבֶשׁ, בעשרו ושלומו יגבה שיאו?
רוח חיין, גז חיש כחציר יָבֵשׁ, ואתר במקומו יירש יניעו! —

בבקר יציץ כמו חבצלת, כחמר פורח, וכשמש זורח,
ולערב ימל כאלה נובלת, כקנה רצוץ וכצל בורח:

היום עליתולע אָמוּן — ירפד חרוץ צולה רוכב עָל,
מחר בקבר בעפר טמון, ומכסהו תולעה מתחת לָגָל! 4)

4) באותו ענין שידובר בו לעד אלי איד, כתבתי יותר במאמר „תולדות נאפאלעאן השלישי" (ההבצלת, תרל"ד). אז נשאתי קינה באותיות על שמו בר"ת „על מות לבן" (לואים בונאפארטי נאפוליון, ביום ד' לסדר ויגוע ויאסף ש' תרל"ג, הה! נוע קיזר נאפליון, לפ"ק), והיא לא נדפסה — אוציאה נא אותה בזה, כי מטנה תצא תורת-מוסר מותר האדם הגדול ההוא רב-העלילות אשר בידו כל טוב ארצות גוים, הרודד עמים ודורך על במות בזרוע רמה, נבינה לאחריתו בנפלו פלאים משמה, והאלהים אנה אליו דעה ויגדע קרני הודו במלחמה, וכשל מושל כאיש-נדהם נדמה נרדם ורכב-עזו

בים-צרה רמה ; זכה רודה ואם לאו יורד (ב"ר פ"ח) , המלך ה' דבר : רֵדָה, והָשכבה למעצבה וְשִׁבָּרוֹן ! וענתה השירה הזאת לעדה , למצבה וְזִכָּרוֹן.

לכו נקרע בגדינו ,
נקרא להקת בוכים ,
בַּשְׂרוּ ליודעי נהי ,
לקונן בנפש נוגה.

נסיך, בחיר-לאֻמים ,
לואיז בונפרטי נאפליון
נאסף בא לקברות ,
לשכת נוהו , בבור !

בעל-נצחון לָז ,
לויתן נחש בריה ,
ליש נוהם בגבורה ,
לוחם בחכמה נמרצה ,
לוכד בצורות נשגבות ,
לוקח נקמות באויבים ;

בינו נא לאחריתו ,
בצאתו לקראת נשק —
לעת נלחם בפרוסיא ,
באזעהן נהפך לבוגד ,
נִאֵר בריתו לצרפת ,
נכנע לפני ביסמארק!

נפליון לֻקַּח בשבי ,
נשא בוז לגאיונים ,
לגיוניו נפלו בשלח ,
בחרב נטושה לטושה ;

לבש בושה נאצה ,
ברקנים לפתו נתיבו ,
נדח לנוף בריטאניא ,
ברח לאדמת-נכר ,
לכת בודד נודד ,
לנוע בלי נופש. —

בהיותו נִשָּׂא לכסא ,
נשיאים באו להיכלו ,
לחזות בנועמו נהרו ,
לנהלם בעצות נפלאות ;

להרבות בצע נכסים ,
נטה בירזה לחפצו ;
נאֻם לשונו ברור ,
בדרשותיו לֶקַח נבואה —

בין נבוני-לחשים ,
בִּאוּריו לִוְיַת-נחת ;
בהרימו נס ליטעראטור ,
נודע בשם לתפארה !

בנפלו — נהפך לבַעַר ,
בפי נערים לוצצים ;
לרואי נגעי-בִּקּוֹרֶת ,
נחשב לבן-בליעל ;

נמשל לגפן בוקק ,
לאיש נבוב בָּזוי ,
לבוֹטֶה נבלות באושים ;
נָס ליח בשָׂמָיו ,
ניבו לוח בָּלוי ,
בודה נכלי-לעג. —

לבד, בנו נכבד ,
נזכור לעולם בריתו ,
בהלו נרו לראשינו ,
לתמכנו ברוח נדיבה ;
נִקְיוֹן לבותינו בָּחַן ,
לעשות בקשתנו נִרְצָה !

לולי נפליון בונופרטי ,
נאמן באהבתו ליהודים —
לא נחנו בטח ,
נלאינו למצוא בית —

נוגשים לחצונו בלעונו ,
בועלינו לחכו נחלתנו ,
למכרנו בעבור נַעֲלָיִם ,
לדכאנו ביום נחלה ;
בברותינו נתנו לענה ,
בזזו לחמנו נפשנו ! —

לכן נחנו בוכים ,
לקיזר בלי נזר —
באבדן ניר לודוויג ,
בטלה נחמה לנאנקים ,
ברדתו לארץ-נשיה ,
נעורר לויתן בתאניה !

לכן בשיחנו נרידה :
להבה נשקה ביהודה ,
לביא נתפש במצודה!
לפיד נורא בוער ,
נגע בארז לבנון ,
נפל באש לוהטה. —

בספר נסיוניו למדנו ,
לבל נתגאה בהצלחה ,
לא נבטח בגבורה ,
לדרוך במתי-נשרים ;
לנגד נגה בֹּקר ,
נירא בלהות-לילה ! —

נפליון לָן בקבר ,
בשרו לעפר נָחת ,
נשמתו באה למעלה ,
לגינת-ביתן נאוה ;

בורא נפשות לְקָחוֹ ,
לשבוע נעימות במרומיו ,
בתוכנו נשאר לתהלה ,
ברכה לזכרו נצח ! —

כג) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד (ברכות ל"ד, וביומא פ"ו שזדונות נעשו לו כזכיות, וע' זוהר משפטים ק"ו ח' פרקים להרמב"ם פ"ג).

אשר מנוער בדרך רשעים לא עמד, נקל לו להחזיק בתום ולזכות ארחו;
ואשר המד רע ולהיטיב בל למד, לכבוש יצרו יכבד משאו ושרחו.
לכן בשוב חוטא מפשעיו העצומים, ומושל ברוח תאותו ביד-חזקה,
יתרון לו מצדיק שאין בו מומים, וגם עונות עלומים יהפוך ה' לצדקה.

כד) בני אם יש לך הטיב לך כי אין בשאול תענוג וכו' (עירובין נ"ד).

אכול ושתה בעודך, וצדקה עשה במאודך, להחיות נפש עני וְנַוֵּעַ!
כי בשחת מתחת, אין עֹנג ונחת, אין גואל ומודע וָרֵעַ;
וכחין יעוף מקשת, וכמהר צפור אל רשת, יום הטות לא יתמהמַהַ;
ואל יאמר המצליח: „ירושה לזרעי אניח, וליוצאי מעי אני יָנֵעַ"!
שוא עָמָלוּ להנחיל יֵש, אך מה' עֹשֶׁר וָרֵשׁ, וילדי־העת מי יודע?
שם טוב ברוך מכנים, זורע חסד יאריך שנים, וכושו כנחל נובע —
בזאת יתהלל יתפאר, אם באמונה קניניו, השכל וידוע ולכת חֲצֵנַע;
ישרו ואשרו אחריו יְשָׁאֵר, והלך צדקו לפניו, וחין־ערכו לא יָגֵרַע.

כה) בעל החוטם מתבקש (תענית כ"ט, והוא תואר לגדול הדור גבוה מכל העם בתור האדם המעלה כחוטם בולט בפרצוף פנים לחפארת (כמ"ש יבמות וקה"ר, וע' רש"י יומא י"ט ד"ה מחוטמו) וראה שבת ל"ג צדיקים נתפשים בעון הדור).

לאשמת העם ישא הנשיא בעדה, והוא יסבול חטאת הקהל כי כָבֵדָה;
וכי תראה צדיק ימות ושמשו באה, בעון דורו נאסף אורו מפני הרעה.[5]

---

[5] כמבואר היטב בגמרא (ברכות ס"ב יומא מ"ב חגיגה ה' מ"ק כ"ח) ובמדרש (רבה בראשית פל"ד תרומה פל"ה אחרי מות פ"ב ויחי פצ"ו שיר השירים א' ו') תנחומא ויקהל מדרש שמואל פכ"ג שוחר טוב י"ז אליהו זוטא פ"ב ספרי במדבר פל"ה (וע' מכות י"א ועקדה שפ"ו ותפארת הגרשוני וי"א) ברכה פיסקא שד"מ ום' חסידים סי' קי"ג) ובזוהר (נח ס"ה שמות ג' י' בא ל"ו ל"ח בשלח נ"ג ויקהל קצ"ה פקודי רס"ט ויקרא י"ז שמיני ל"ח תזריע מ"ו אחרי נ"ו בחקותי קי"ד חקת קפ"א פנחס רי"ח תיספתא סוף הזוהר שי"א וזוהר חדש י"ג) כי מפני הרעה נאסף הצדיק! — וזה כולל ארבעה פירושים. א) מפני רעת הדור וחטאתם כי רבה לוקח ה' את הצדיק השמימה ויאספהו אליו בלא עתו בעוד דיהיב ריחא טב, לבל יפותה ממעשיהם והיו לו למוקש מכשול עון כדבריהם (סנהדרין ע"ב) מיטב שימות וכאי וכו' ובמדרש (ב"ר פכ"ה קהלת ז') ער שהוא בצדקו אסלקנו, ובזוהר (שמות י"ב) נשמתין דצדיקיא אתלקוטי מארעא עד דלא סרחו. — ב) בפשט ארץ על אשר אין הדור ראוי לו ישים איש צדיק מכון לשבתו בינותם, ולכן קשה מיתתו כשבירת הלוחות (ירושלמי יומא פ"א ה"ה כלאים ט"ו כתובות מ"ב ובבלי שם ק"ד ורבה ותנחומא אחרי וס' חסידים תקל"ג) שלא היו ישראל ראוים לקבלתם מפני חטאתם

כו) בקש דוד לעבוד ע"ז וכו', אמר מלך שבמותי יהרגנו בנו מוטב יעבוד ע"א ואל יתחלל שם שמים (סנהדרין ק"ז ע' בן המלך והנזיר).

מלך קשה צוה לעבדו למהר לרוץ, להביא כוס יין מ ל א על נדותיהו, ואם יתמהמה — יעשה בו משפט הרוץ, להרגהו יאמר אחת דתו להמיתהו.
ויקח העבד הגביע בידו וילך אָט, כי ירא פן ישפך ממנו מְעט — ובבואו, הפך הכוס עודו בכפו, ושפך יינו לעיני המלך על המתו ואפו.
ויקצוף המלך מאד ויאמר לו בזעם: „אתה היית בעוכרך ואת ראשך חַבָּתָּ! מה הסבה והטעם הניעו לבך הפעם, ואיך לעשות זאת בנפשך עז ההרהבת"?
ויען העבד: „שמע נא מלך ואדון! למען תזכה בשפטך הוספתי חטא בזדון.
אני יודע כי אמות כמורד ופושע, על עבירה קלה כי לא באתי מהרה;
ומדאגה מדבר פן יחסרך שומע, וילונו העם וירגנו על רוע הגזרה —
לכן להצדיק הדין שפכתי יינך עתה, ובשפכך דמי יאמרו: ישר אתה"! 6)

כז) בקש קהלת להיות כמשה יצאה ב"ק וכתוב יושר דברי אמת (ר"ה כ"א).
בקהלת תוכחת מְגֻלָּה, לתועלת אחרית הפְּעֻלָּה, לתקן בדק ולעקור הדק;
ולתורת משה הסְגֻלָּה, למסלה סלולה מתהלה, לדעת לטעת אמת וצדק. 7)

(ע' שבת פ"ז ש"ר פ"ט ומ"ו). ג) עד אשר לא יבואו ימי הרעה לשלטאה על עלמא כשיבור הלוחות שהפסיק טובה (ב"ק נ"ה) והשליט ארונים קשה (עירובין נ"ד ע"ז ה' ואבות פ"ו מ"ב). ד) לבל תבוא הרעה בעון העם כי רב הוא גמר חמ"ר אדם רב והעבט יעביטנו ה' לכפר עליהם במותו, ולכן שקולה מיתתו כשריפת בית אלהינו (ר"ה י"ח) כי כמו שהמשכן נתמשכן בערם לכפרה (מד"ר משפטים פל"א פקודי פנ"א נשא פ"ב ש"ה א' וזהר ויקרא ד' ע"ב) כן ת"ח הדומה למקדש (ע' ברכות ל"ג ח' ומנחות ק' ורבה ותנחומא צו, וע"ע תענית כ"ז הגהות יש נוחלין אות ט' והקדמת הרמב"ם ז"ל לפ' המשניות) חשוב לאתפוסי אדרא (ע' שו"ת בנימין זאב סי' ר"ד ומגלה עמוקות אופן כ"ב) וצדיק"א קרבנא אינון דעלמא (זוהר בראשית ס"ה שמות רמ"ט מתרי תורה פ' לך לך פ"א ע"א רע"א מהימנא צו ל"ג ע"א ילקוט ראובני נדוד ס"פ תבוא וקטן ערך קרבן וע' תוס' מנחות ק' וטור או"ח סי' ק"ך) שהספדן מעכב את הפורעניות (ס:הדרין ק"ח ע"ש)— וכ"ז ימצא הקורא המעיין גם במס' ב"ק ס' כתובות ח' סנהדרין ע"א קנ"ג סוטה מ"ח תענית י"א ורש"י שם, שמחות פ"ח אבות דר"נ פ"מ ספרי פיסקא ר"כ וירושלמי ברכות ט' סוטה ה' ומכילתא משפטים פי"ח וזהר וישב ק"פ ויחי רכ"ה. והארכתי בבל אלה הרבה מאד בפירושי מקראות ומדרשי חז"ל, הלא בספרתי „שדה בוכים, ואלון בכות" ע"ש.

6) הנמשל מובן מעצמו ומאליו יִקָּרֵא, כי דהע"ה את ה' היה יָרֵא, וכי ראה כי כלתה אליו הרעה מעם בנו הבא להרגו על לא אשם בו, התעצב פן יתחלל ע"ז בבוד שם שמים לאמר דעביד קוב"ה דינא בלא-משפט; ויבקש תחבולה שיעשה עבודה נכריה לְפָנִים להראות לכל כי בחטאו נושא עונש כראוי לו, להגיד כי ישר ה' וכל משפטיו אמת צדקו יחדו.—

7) זה פתרון היתרון לעומת מגרעת וחסרון, יְוֻדַּע כמובא בב"ר: והארץ היתה תהו אלו מעשיהן של רשעים יהי אור אלו מעשי צדיקים ואין אנו יודעין

כח) בר דלא בר שבקיה על אפי מיא (א״ב לבן סירא).
באהבה וחמלה יכלכל אב נפש בניו ׳ ואכזרי הוא אם ישלחם מעל פניו ;
אך , בנים משחיתים סוררים ומורים , אשר לא יקשיבו לקול הורים ומורים ,
לא יחנם מולידם ושחת רחמהו , והוא יַעֲנֵם באולתם בל יאכלו לחמהו ;
כי יראו רעה וילאו לשאת טרחם ׳ ובעל כרחם ייטיבו דרכם יַזְכּוּ אָרחם.

כט) בשעה שאמר הקב״ה לאדה״ר קוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר אני וחמורי נאכל באבום אחד עד שאמר לו בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו (פסחים קי״ח).

תבן יאכל חמור נושא סַבָּל על גב וְכָתֶף ,
ואל החזיר יש שכר בטלה — מאכל טִנּוֹפֶת ;
פֹּעל־אדם פרי יְשַׁוֶּה לו בזהב וָכָסֶף ,
ישבע לחם וכל מטעמים וטוב ממתקי־נופת ;
וכן חלף עבודתו גמול לנפשו, כי יֵאָסֶף ,
לפי־מעשיו אֲרחתה ערוכה בגן־עדן ותופת. 8)

באיזה מהן חפץ הקב״ה הוי אומר וירא אלהים את האור כי טוב. כי הנה הרשעים הוללים וזוללים האוהבים רע מטוב , רק ראשיתם שלוה ואחריתם מרה כרוש וסופם יסורים ומכאוב ; א״כ גם מזדים אנחנו למֵדים חכמה ומוסר להשכיל בינה ולהזהר למען נחדל מהיות כמוהם ולא נאבה הלוך אחרי שוא ומדוחים. וזאת התעודה בספר הקהלת הבוחן ובודק הבלי התבל וסופר ומונה מראות נגעים אחרי מומים לבקר, והיה לבער הרעה מחוץ ומבית, ולהכרית כל החוחים שמיר ושית , וכמו שאמר: סוף דבר הכל נשמע , לקחת תוכחת לדעה מה אחרית רשע כסל להתודע ולהגלות שכל מעשיהם תוהו — בכ״ז טוב דבר הלמד מענינו לעשות אותו כי טוב הוא מדבר הלמד מסופו לסור מרע לבלתי עשוהו ; וזאת נחלת עבדי־ה׳ תמימי־דרך עיניהם תחזינה מישרים צדיק מה פעל וממנו ילמדו וכן יעשו כמוהו. ודבר זה מתורת משה למדנו להועיל , להשכיל להיטיב , שם ישר נוכח עם אמונים הכותבים ידם לה׳, הם אינן נזקקין לדבר רע שסופו מוכיח על תחלתו ולא צריכין לאור הניכר מתוך החשך ; כי האמת עֵד לעצמו ערוך ושמור לתכלית גמור מתחלה ועד סוף, ומעצם הענין השלם נקח מוסר לא רק בשב וא״ת כי־אם בקום ועשה טוב, להנות עצה ותושיה וכל מדה נבונה ולבלתי נטות הצדה מפני קושט סלה.

8) המ״מ ר׳ נחמי׳ פריעדמאנן נ״י נתן לי אומר בזה : שני דברים המתנגדים זה לעמת זה, כל־זמן שכ״א הוא בפני עצמו ישבות וינוח ויחדל מעשות, אך בהפגשם יחד אז יתדבקו ויתאבקו וזה מזה יאמץ וכל דאלים לו הגבורה והנצחון ; כן גם באדם, הגוף והנפש הם ענינים הפכיים ואת אשר הוא יבחר וְיָקֵרֵב, לא לה ינעם וְיֵעָרֵב , ובעוד שהגוף יושב ובטל גם הנפש בטלה, וכאשר מתעורר הגוף להשלים חפצו גם היא מתאמצת למלאות בקשתה. לכן באמור ה׳ לאדה״ר : קוץ ודרדר תצמיח לך, רחש לבו כי לא יועיל כל יגיעו ופעלו אין ידים לו , וא״כ שב ואל תעשה עדיף וממילא גם הנפש תהיה בטלה, ע״כ היה נבהל ויבך ; (וז״ש ביצה ט״ז וינפש ווי נפש) — אכן נודע לו עפ״י הדיבור : בזעת אפך תאכל, שיצטרך לעמל ועבודה להביא לחמו ויוכל , וא״כ איפא גם כחות הנפש לא ישבותו , ובזאת נחה דעתו.

ל) בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו בכוסו ובכעסו (עירובין ס"ה ותנחומא קרח וד"א פ"ה וע' מו"ק כ"ח).

כל אדם יִבָּחֵן, אם דרכו יִתָּכֵן, או עול בכפו:
ביין אשר שותה, במסחר אשר עושה, ובעת חרון-אפו!
נותן בכוס עינו, כטוב לבו ביינו, ונוצר פיו ולשונו;
ואשר מוכר וקונה, ולא יְרַמֶּה ויונה, ואך אמונה רצונו;
ואיש ברוחו שורר, ביום נקם עורר, ועוצר בעד חרונו;
הוא יתהלל בשערים, יבורך בסוד ישרים, וקרנו בכבוד ירים.

לא) בשעה שברא הקב"ה את הים היה הולך ומתפשט עד שגער בו הקב"ה והעמידו (חגיגה ז', וע' לעיל צ"ד).

לתאוה יבקש אדם בשאט בנפש, ואין קץ לתשוקתו כים גורש רפש
אכן המוסר והשכל ישיתו מסלות בלבבו, וקוראים לו: עמוד! עד פה תבא!
כקול שדי דובר, בגערה הולך קולם, ושטף-עובר לא יסיג גבול עולם.

לב) בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה עליו שרטון (עבטיט רפש וחול) ועליו נבנה כרך גדול (סנהדרין כ"א ושבת נ"ו, וע' סוכה כ"ב ונ"ב וב"ר פכ"ב בתחלה יצה"ר דומה לחוט ולבסוף כעבות עגלה). וראה יבמות ע"ו סנהדרין ע' וי"ר פי"ט ש"ר פ"ו במ"ר פי"א ושה"ש א' וירו' ע"ז פ"א ותנחומא וארא פ' איתיאל ואוכל, ומה שכתבתי בזה בהצופה להמגיד שנה שש"ת 2 ובספרי „חתן תורה וחתן בראשית" הערה ע').

יצר לב אדם מחשבות אִון חורש, ואחריו כל גבר ימשך בסוגר בחחים,
כזאב ערב יארב ופחים פורש, לצודד נפשים בעבותים חדשים לחים.
בתחבֻלות יבא יְשַׁך יקושים לא שְׁעָרום, בחלק-לשון ידיח ויוריד שאולה,
יש לאל יד השטן ג ב ו ר וערום, והנפתה לאשמה קטנה יעשה גם גדולה!
הן הוא משוש-דרכו כי יביע אֹמֶר, רק שפתיו נאות וניבו בשמן בָּלול —
ומכביד עבטיט ורפש ודי-חֹמֶר, עד יהי מגרגר חול אחד הר תלול.
זה יועץ רועץ אף לב ש ל מ ה הטה, בקטן החל אך כ נ ו ע ץ 9) קנה במים;
ויעשהו בול עץ נשא כְּאֵלָה עֲבֻתָּה, ורם וגבה מאד כמגדל וראשו בשמים.—

---

9) במאמרי „בקורת תהיה" (כ"י חל"א) הראתי הסתעפות הרבה מלות ארמיות ותלמודיות מגזע לשה"ק בשגם לא נמצאו בתנ"ך רק ברמז קטן, ועי"ז בארתי כמה מקראות סתומות; ובתוכן הפעל „נעץ", הוא איננו בכתבי-קדש, כ"א בגמ' ומדרש, אכן נודע דרך סגולת שפ"ע בדיני חליפין בהתהפך השרש בסדורו מתנגד בהוראתו, כמו: חַתֵּן נַתֵּחַ; פַּלֵּס סַלֵּף; חסן נסח; הדף פדה; לחץ חלץ; חסר סרח; רצף פרץ; דבק בדק; פעל עלף; חנט טחן; מתח חתם; עמד מעד; רפד פרד; קבץ קצב; שלף פלש; ספח סחף; פאר תחת אפר, וכאלה; וכן: „נעץ" תקיעה והנחה במקום, להיפך מן „צען", עקירה והעתקה ממקום — ולדעתי נרמז בפ' (קהלת) וינאץ (בחילוף אותיות אחעה"ר) השקד,

לג) בשעה שנטע נח את הכרם נזדווג לו השטן ושחט לפניו מתחלה טלה ואח״כ ארי ואח״כ חזיר (ילקוט נח, וע׳ תנחומא שם וסנהדרין ע׳ ועירובין ס״ד).

אשר יתן בכוס עינו, פיו וידיו ברעה שולה.
כ ש ה א ו ב ד ישנה ביינו, כ כ ב ש יובל בית־מטבח;
גם הוא כ א ר י ה דומה, כל רואהו מפניו בורח,
פרא אדם שכר הומה, שופך דם נפשות רוצה,
דם־ענבים ישתה ויתהולל, יתעה בקיאו יבאש ריח;
כ ח ז י ר בראש חוצות יתגולל, חרפה וקלון לו לוקח, —

לכן אל תהיה סובא, להקור ממסך בבתי־מַרְזֵחַ,
יפתח ה ש ט ן אל תוֹבֵא, והשמר מרשת לרגלך שוטח!
שְׁתֵה חמר מעט במשורה — כי הגפן חיים מְשַׁמְּחַ,
נותן ליעף אֹמץ וגבורה, ישובב ינוב ולב פוקח;
מתוק מדבש פרי הַגֶּפֶן, ינחם אבל מר צורח,
רוח־נכאה תְיַבֵּש גָּרֶם, והוא מוסרות יגון יְפַתֵּחַ!

(מכתם) ה׳ רָצָה מעשה נח וחן בעיניו מצא,
ולא הניע אליו ששך מבול וזרם;
אבל, אחרי אשר מן התיבה בשלום יצא,
הביא מקור מבול חדש לעולם — בנטעו כרם;
כי רבים הפיל היין בעצומיו במהמורות,
לתירוש אשכלות מרורות ולהרוניו אין ספורות!

חכם־חרשים.

(יא״ת) שִׁפְּוֹר נהיה חרש בלתי שומע, וישאל עצת רופא חכם ויודע.
ויען ויאמר: „זו רעה חולי, אבל תשוב תשמע הכל בשמעך לקולי,
לכן איעצך אם תאבה לְהֵעָזֵר, מיין ושכר וכל משקה הַגָּזֵר״.

ימים אהדים כאשר צוהו עשה, ומיין וחמר מאומה לא שתה,
אז כאחד האדם אזניו נפקחו; אך ימי ארוכתו לא הרבה אָרְכוּ,
כי לא יכול התאפק משתות יין, ודבר הרופא נחשב בעיניו כאין.

הבא לתאר ולצייר ימי זקנה בהכשל כח גברא ובטלו הטוחנות, כי אז, תחת אשר פעל ועשה הבל בימי נוער בזריזות יתרה וישקידה נמרצה ורגליו היו קלות וממהרות כצבי וכאיל, הנהו מתנהג בכבדות ומתנהל לאטו כחומט אין־איל, כלבוד דמי כדבר הנעוץ ותחוב לא במהרה יוח וימוש ממקומו. — (וע״ל, כי הזקן שנשרו שיניו מפני שיבה, לא יוכל לטחון וללעום מעט אוכל הבא לפיהו כדי להתעכל בהקיבה, והשקד (מאנדעל, דרייזן) יצא בולט לחוץ ושולי־הרוק אינם פועלים על המזון; ותפר האבינה, אביונה הוא מין פרי (מעשרות פ״ד) ומלת „הפרה״ שרש הפירות (עגטפרוכטען), הן הוא עץ־רקבון ליחו נָם, ימולל ויבש בציץ נובל בַּמָּק וסָם!)

אל הרופא שב ויאמר בחלחלה: „הושיעה! כי לשמוע בל אוכלה!
סלח אדוני כי מצותך לא נצרתי, ואני לבלתי שתות כח לא עצרתי —
הן מכל אשר שמעתי עד הפעם, לא מצאתי כמו ב״נ טוב־טעם!

לד) בתך בנרה שחרר עבדך ותן לה (פסחים קי״ג וי״ר פכ״א וע״ש פכ״ה ודברים רבה פ״ז ותנחומא נשא ועקב).

אם נדלה בתך מהרה נא חושה, ושלה עבדך הפשי לתתה לו לאשה;
וכי תתמהמה—תשים מצחה נחושה, תלך אחרי עוגיה ותכסך בושה.

לה) בתרינגוריין קטילו לאריה (סנהד׳ ל״ה, וס׳ מנך: משבו גברי לגברא, יומא נ״ט).

הגבור יאמר: „חלש אֲני״! אם רבים לוחמים אתו;
עשיר יתאונן: „הנני עני״! ברבות אוכלי לחמו ופתו;
וחכם יתהלל: „מצאתי תורה״! כי תושיה לרוב יודיע,
כנר ימלא חדרים אורה, וברק שחר אפלה יגיה —
לכן נמרצו אמרי יושר: טובה חכמה מגבורה ועשר!

לו) בתחלה ת״ח דומה לפני ע״ה כקיתון של זהב, סיפר הימנו דומה לו כקיתון של כסף, נהנה ממנו דומה אצלו כקיתון של חרס (סנהדרין נ״ב, וע׳ פסחים מ״ט גדולה שנאה ששונאים ע״ה לת״ח).

ארץ יושביה בעלי־מומים, ילענו לשלמים גם תמימים,
ואיש לבן צה מחֲלב, כושי יראה פניו יצחק עליו;
כן אי־נקי נאלח ונתעב, בר־לבב כי ימצא,
יפיו וטהרו בל יתָאו, יבזהו וישים שמו לשמצה.
וכה הכסיל ישנא דעת, ועל נבון שופך זעם וכעס.
בתחלה יתן לו תהלה, יחמדהו מזהב וכל סגולה;
ואחרי כן ישנה טעם, ונגרע מערכו בכל פעם. —
ואם עוד הענק יעניקנו, יהי בעיניו כקוין שמיר,
כבלי חרש שביר יחשבנו, ואת כבודו בקלון ימיר. —

ריאגנוס אחד מגדולי חכמים ונבונים, רעו ראהו, והנה הוא אוכל זרעונים. ויאמר לו: חלה נא פני עשירי עמים, והם יתנו לך מערכי מלך ומטעמים!״ — ויענהו לאמר: אם חכם אתה וחוקר, מבית עשירים חסרי־מדע רגלך הוקר. — ובמלאת ספקי בלחם צר יבש נקודים, בל אלחם במנעמיהם בשר־כרים ועתודים.

לז) באמור ג׳. באמור אלי הקהל לי את העם, באמור להם עם ה׳ אלה ומארצו יצאו, באמור אלי כל היום איה אלהיך. (מסורה פ׳ ואתחנן).

למה ה׳ עינך תעצים, מראות ברעה עדתך תמצא?
וישמע נא חרפת מנאצים, לתת עם אלהים לשמצה. —
מקול נדופים קללות נמרצות, כל היום אזנינו תצלנה;
באמרם: „שיו פזורה בארצות, איו רועה ישראל ויצילנה״?!
הקהל נא נפוצי גולה, ממזרח ומערב צפון ודרום;
יראה ישרון היד הגדולה, וקרנו תנשא עדי מרום —
השב שבותו בשובה ונחת, ולא אויב יחרפנו ברצח,
אסוף צאן יעקב הנדחת, ושמך בגוים יגדל לנצח! —

B
153. I.

בי אדוני ידבר נא עבדך דבר! (לפ"ק.)

ראה אנכי נותן לפניכם החלק הראשון מספרי, הנה הוא יוצא לרשות הרבים והמשפט להקוראים הוא. המלך דבר: יהללך זר ולא פיך, וחכמינו הגידו: כלום יש אב שמעיד על בנו? על-כן יהיו דברי מעטים בזה ולא באתי להודיע מה טובם של ילדי-רוחי; רק אחת אומר אני כי יגעתי הרבה מאד בהמון השירים וביאורים הכבירים רֻבֵּי תורתי, וכל חנה ומלה שקלתי בכף מאזנים, ולא שֶׁבַח ופאר וּתְשֻׁאוֹת־חן אנכי מבקש כ"א רֶוַח והצלה פורתא ומעט שכר לפֻעֻלתי חלף עבודתי הכבדה לעת זקנה. ובמה אדע כי תכירו מעבדי ושירתי תיקר בעיניכן? הלא בתתכם לי ערבון חותם-ידכם בשקלי-כסף לקוח גם יתר החלקים בצאתם לאור.

אף אני אעשה הנחה להחותמים, הקינים החלק הלזה במחיר הקצוב, ויקבלו החלקים האחרים (לכה"פ יכילו 20 באָגען) עד תום כל הספר בעד סך 2 גולדען — הלא מצער הוא! והכל הולך אחר הבאים עה"ח, לפי מספרם אדעה כמה עקסעמפלארים אכינה וכרובם כן ירבו החלקים וכן ימעט המחיר.

לכן אני שואל ממעלתכם אשר ידכם תכון עמי ומכחם תשחדו בעדי. כבדוני נא וחושו מהרו להריץ דבריכם אלי, חנוני נא וקדמו פני במעות קדימה, ובחנוני נא אם לא כל חפצכם אשלימה! המשכילים דורשי-אמת המכבדים ספר כפי-ערכו ולא לפי עביו וארכו — יבינו את אשר לפניהם, בזאת אני בוטח כי אפיק רצון ואצפה לראות היעמדו דברי **מרדכי**,

המחבר.

PROSPECT.

דען געעהרטען עמפפֿאָנגערן דיעזעס ערסטען באָנדבענס דיענע צור נאכריכט, דאסס דאס גאנצע ווערק אים וועגע דעם אבאָנעמענטס אום דען פֿאָרצוגספרייז פֿאָן 3 גולדען ערהאָלטיך איזט, וואָהרענדדעם שפאָטער דער לאדענפרייז בעטראָכטליך האָהער זיין ווירד. איך ערזוכע דאהער דיעיעניגען פ. ט. פֿריינדע העבראָאישער ליטעראטור, וועלכע פֿאָן דיעזער בעגינסטיגונג געברויך מאכען וואָללען, אום גיטיגע עהעבאלדיגסטע איינזענדונג, בעציעהונגס-ווייזע ערגאָנצונג דעם בעטראגעס, אום דארנאך דיא אויפֿלאגע בעשטיממען, אונד מיט דעם דרוקע דער ווייטערערן באָנדע פֿאָרטפֿאהרען צו קאָנגען. זאָללטע ווירער פֿערמוטהען איין אָדער דער אנדערע דער העררען עמפפֿאָנגער אויף דאס ווערק ניכט רעפֿלעקטירען — זאָ בימטע איך אום געפֿאָלליגע פֿראנקירטע אונד אונבעשאָדיגטע ריקזענדונג אן מיינע אדרעססע:

M. Weissmann

Wien, II., Herminengasse Nr. 6.